

SISÄLLYS

TAULUKOT	2
TIIVISTELMÄ	5
1 JOHDANTO	7
1.1 Tutkimuksen tavoite	9
1.2 Tutkimusmenetelmä	11
1.3 Tutkimusaineisto	13
1.4 Kerronnan muodot	15
2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	21
2.1 Tekstilajin määritelmiä	22
2.2 Rekisterianalyysi	24
2.3 Tyylintutkimus	27
2.4 Kvantitatiivinen analyysi	29
2.5 Pohdintaa	30
3 KIRJAILIJA MARJATTA KURENNIEMI	32
3.1 Tuotanto	32
3.2 Uudistaja ja tradition jatkaja	33
3.3 Saturomaanit	34
4 LAUSERAKENNE	40
4.1 Lausepituus	41
4.2 Lauseet	50
4.2.1 Päälauseet	53
4.2.2 Sivulauseet	57
4.2.3 Vaillinaiset lauseet	65
4.2.3.1 Elliptiset lauseet	69

4.2.3.2 Lausefragmentit	73
4.3 Infiniittiset rakenteet	79
4.3.1 Lauseenvastikkeet	81
4.3.2 Partisiippirakenteet	86
4.3.3 Muut infinitiivirakenteet	88
4.4 Yhteenvedoa lauserakenteesta	91
5 VIRKERAKENNE	94
5.1 Virkepituus	96
5.2 Virkerakennetyypit	102
5.2.1 Yksinkertaiset virkkeet	106
5.2.2 Yhdysvirkkeet	109
5.2.2.1 Kahden lauseen virkkeet	109
5.2.2.2 Kolmen ja sitä useamman lauseen virkkeet	111
5.3 Rinnasteisuus ja alisteisuus	115
5.3.1 Rinnastukset	115
5.3.2 Alistussuhteet	122
5.3.2.1 Toisen ja sitä useamman asteen alistukset	124
5.3.2.2 Sivulauseen paikka	128
5.4 Yhteenvedoa virkerakenteesta	132
6 YHTEENVETO	135
LÄHTEET	140
LIITE. Marjatta Kurenniemen tuotanto	146
TAULUKOT	
Taulukko 1. Tutkimusaineiston tekstiaines saneina, lauseina ja virkkeinä	14
Taulukko 2. Kerronnan muotojen osuudet tekstistä	15
Taulukko 3. Lausepituus saneina kirjoittain	44

Taulukko 4. Lauseiden sanemäärät	47
Taulukko 5. Pää- ja sivulauseiden osuudet kirjoittain	52
Taulukko 6. Pää- ja sivulauseiden osuudet kerronnan muodoissa	52
Taulukko 7. Modaaliset päälausetyypit kerronnan muodoissa	54
Taulukko 8. Modaaliset päälausetyypit kirjoittain	55
Taulukko 9. Sivulausetyypit kerronnan muodoissa	57
Taulukko 10. Sivulausetyypit kirjoittain	59
Taulukko 11. Alistuskonjunktiot	61
Taulukko 12. Konjunktioilauseet funktion mukaan	62
Taulukko 13. Täydellisten ja vaillaisten lauseiden osuudet kirjoittain	67
Taulukko 14. Ellipsit	70
Taulukko 15. Infinitiivirakenteet kirjoittain	81
Taulukko 16. Lauseenvastikkeet	82
Taulukko 17. Partisiippirakenteet	87
Taulukko 18. Infinitiivirakenteet	89
Taulukko 19. Virkepituus lauseina ja saneina	97
Taulukko 20. Virkkeet lausemäärien mukaan kerronnan muodoissa	102
Taulukko 21. Virkkeet lausemäärien mukaan kirjoittain	103
Taulukko 22. Yksinkertaisten virkkeiden lausetyypit kerronnan muodoissa	106
Taulukko 23. Yksinkertaisten virkkeiden lausetyypit kirjoittain	107
Taulukko 24. Kahden lauseen virkkeet	110
Taulukko 25. Kolmen ja sitä useamman lauseen virkkeet	112
Taulukko 26. Rinnastukset	117
Taulukko 27. Alistusasteet	123
Taulukko 28. Sivulauseen paikka virkkeessä	129

VAASAN YLIOPISTO
Filosofinen tiedekunta

Tekijä:	Leena Ekoluoma
Lisensiaatintutkielma:	Muurahaiskeon uumenista Puuhkajasaarelle Lause- ja virkerakenne Marjatta Kurenniemen saturomaa- neissa
Tutkinto:	Filosofian lisensiaatti
Oppiaine:	Nykysuomi
Valmistumisvuosi:	2013
Työn ohjaaja:	Esa Lehtinen

TIIVISTELMÄ:

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin lause- ja virkerakennetta lapsille tarkoitettussa kertovassa kirjallisuudessa. Aineistona oli kirjailija Marjatta Kurenniemen 12 saturomaania. Pääongelmana oli selvittää, mitkä kvantitatiivisen analyysin keinoin mitattavissa olevat kielelliset piirteet ovat ominaisia yhden kirjailijan proosatyylille. Lauserakenteessa muuttujina olivat lausepituus sanein mitattuna, erityyppisten lauseiden käyttö ja infiniittiset rakenteet. Virkerakenteessa muuttujina olivat virkepituus sanein ja lausein mitattuna, virkerakennetyypit sekä rinnastus- ja alistussuhteet. Eri kerronnan muotoja, dialogia ja kerrontaa, verrattiin keskenään. Lisäksi tarkasteltiin sitä, miten kirjailijan kerrontatyyli on mahdollisesti muuttunut kirjojen ilmestymisen välisenä ajanjaksona.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että sekä lauseet että virkkeet olivat keskimäärin pisimpiä kolmessa varhaistuotannon kirjassa, minkä jälkeen ne lyhenivät mutta pitenivät kahdessa viimeisenä ilmestyneessä kirjassa. Lisäksi erilaisia infiniittisiä rakenteita sisältäviä lauseita ja monimutkaisia ja vaikeasti hahmotettavia virkerakenteita esiintyi eniten kolmessa varhaistuotannon kirjassa. Myös näiden rakenteiden käyttö väheni ajallisessa perspektiivissä.

Kerronnassa esiintyi keskimäärin pitempiä lauseita ja virkkeitä kuin dialogissa. Lisäksi kerronta sisälsi enemmän monimutkaisia virke- ja lauserakenteita. Dialogiin toivat puhekielenomaista sävyä erilaiset ilmaukset, esimerkiksi lausefragmentit ja repliikinalkuiset dialogipartikkelit. Kerronnan kieltä sävyttivät kirjoitetulle kielelle tyypilliset piirteet, esimerkiksi subjektin ellipsi ja lauseenvastikkeet.

Lause- ja virkepituuden suhteen Marjatta Kurenniemen saturomaanit sijoittuivat lähelle muuta lastenkirjallisuutta. Merkittäviä eroja muuhun lastenkirjallisuuteen nähden esiintyi lähinnä rakenteiden käytössä.

AVAINSANAT: Lastenkirjallisuus, lauserakenne, virkerakenne, tyylintutkimus

1 JOHDANTO

”Ei pidä ottaa elämää
liian aikuisesti!”
Marjatta Kurenniemi 1918–2004

Tutkin kirjailija Marjatta Kurenniemen kertomatekniikkaa kuvaamalla hänen käyttämänsä kieltä ja tyyliä. Marjatta Kurenniemi aloitti kirjailijana vuonna 1946 saturomaanilla *Pukke Punamuurahaisen seikkailut*. Uransa aikana hän julkaisi saturomaaneja, satukokoelmia ja nuortenromaaneja, käänsi lastenkirjoja sekä kirjoitti esseitä lastenkirjallisuudesta. Viimeisen teoksensa *Kolme kissamirriä ja muita runoja* hän julkaisi vuonna 1995. Kuudetta vuosikymmentä kestänyt tuotanto tarjoaa aineistoa tutkia kirjailijan käyttämää kieltä ja siinä mahdollisesti tapahtuneita muutoksia.

Etsiessäni tietoja lastenkirjallisuuden tutkimuksesta havaitsin, että Suomessa on keskitytty lastenkirjallisuuden sisällölliseen ja pedagogiseen analysointiin ja jätetty kielellisten piirteiden tutkimus vähemmälle. Tuija Määttä (1992: 27) on tehnyt samanlaisen havainnon. Ensimmäinen Suomessa valmistunut lasten- ja nuortenkirjallisuutta käsitellyt väitöskirja on Kaarina Laurentin vuonna 1947 tarkastettu *Topelius saturunoilijana* (Heikkilä-Halttunen 2000: 248). Riitta Kuivasmäen (1990) kirjallisuussosiologiaa ja reseptiteoriaa väljästi soveltanut väitöskirja *Siiwoollisuuden tuntoa ja ylevätä kauneuden mieltä* tarkasteli suomenkielistä nuorisokirjallisuutta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Määttä (1992) on väitöskirjassaan tutkinut syntaksia Anni Polvan *Tiina*-kirjoissa. Tutkimus on kvantitatiivinen ja vertaileva. Siinä analysoitiin lause- ja virkepituuksia, diateesisiä, moduksia, tempuksia ja kieltoa lausetasolla, lausetyyppejä, lauseenvastikkeita ja muita infinitiivirakenteita. Päivi Heikkilä-Halttunen (2000) on väitöskirjassaan tutkinut suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoitumista 1940- ja 1950-luvuilla ja käsitellyt myös niitä vaikeuksia, joita Marjatta Kurenniemellä oli saada julkaistuksi satukokoelma *Antti-Karoliina ja muita hassuja satuja* sen erikoisuuden vuoksi. Mirva Saukkolan (2001) väitöskirjan aiheena on brittiläisen lastenkirjallisuuden kulta-aika ja sen vaikutus suomalaiseen lasten fantasiakirjallisuuteen, joka syntyi 1950-luvulla. Kirja käsittelee myös Marjatta Kurenniemen fantasiakirjoja. Erisnimien käyttöä

lastenkirjallisuudessa ja niiden kääntämisistä on tutkinut Yvonne Bertills (2003). Tove Janssonin teoksia on tutkittu niin Suomessa kuin Ruotsissakin. Viimeisimmän väitöskirjan on tehnyt Sirke Happonen (2007), joka on tutkinut muumiteosten kuvaa, sanaa ja liikettä.

Lisäksi on tehty opinnäytetöitä, joissa on analysoitu lastenkirjallisuuden kielellisiä piirteitä, muun muassa sanastoa ja syntaksia, sekä luettavuustutkimuksia. Marita Lappalainen (1982) on käsitellyt syntaksin piirteitä 1900-luvun alun ja 1970-luvun lastenkirjallisuudessa. Tutkimusmenetelmä oli kvantitatiivinen ja vertaileva. Vertailussa tutkittiin sitä, onko vanhemman ja uudemman lastenkirjallisuuden välillä eroja, sekä sitä, onko suoran kerronnan ja dialogin välillä eroja. Ritva Falckin (1984) tutkielman aiheena oli esikoulu- ja kouluikäisille tarkoitettujen lastenkirjojen virkerakenne. Tutkielmassa selvitettiin virkkeiden koostumusta, niiden jakautumista lauseiksi ja lauseiden välisiä suhteita. Teija Manner ja Seija Mertaniemi-Ruopasa (1986) käsitelivät 1980-luvun alun lastenkirjallisuuden kerronnan kieltä. Tutkielmassa analysoitiin lause- ja virkerakennetta sekä sanastoa. Se oli kvantitatiivis-kvalitatiivinen, ja tavoitteena oli tärkeimpien kielipillisten kategorioiden analyysin avulla saada selville lastenkirjallisuuden kielen tyyppillisiä piirteitä. Marjatta Kurenniemen tuotannosta on tehty kaksi pro gradu-tutkielmaa. Sirpa Kouvo (1987) on käsitellyt Marjatta Kurenniemeä sadunkertojana kirjallisuustieteen näkökulmasta. Leena Kärnä (1992) on käsitellyt lapsikäisyyttä lastenkirjallisuudessa 1940-luvulta 1950-luvulle ja käyttänyt tutkimuskohteena Marjatta Kurenniemen tuotantoa. Tutkielma kuuluu kulttuurihistorian piiriin. Lisäksi on käsitelty muun muassa Kaarina Helakisan ja Kirsi Kunnaksen teosten kielellisiä ja tyyllisiä piirteitä sekä Mauri Kunnaksen teosten käännöksiä.

Aikuisille suunnatun kertovan kirjallisuuden kielellisiä piirteitä ovat tutkineet muun muassa Liisa Manninen (1971) ja Raija Lundström (1985). Heidän tutkimuksensa käsitelivät lause- ja virkerakenteen kvantitatiivisia analyyseja. Sirkka-Liisa Särkilahti (1969) on tutkinut Marja-Liisa Vartion kertomatekniikkaa ja analysoinut virkerakennetta dialogissa ja kerronnassa. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitokseen koottu 1960-luvun yleiskielen tutkimusmateriaali sisältää myös kaunokirjallisuutta. Tutkimuksia

ovat tehneet muun muassa Pauli Saukkonen (1984 ja 2001) ja Antero Niemikorpi (1991).

1.1 Tutkimuksen tavoite

Tavoitteena lisensiaatintyössäni on tutkia, millaista lause- ja virkerakenne on lapsille tarkoitetuissa saturomaaneissa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mitkä kvantitatiivisen analyysin keinoin mitattavissa olevat syntaktiset piirteet ovat ominaisia yhden kirjailijan proosatyylille. Etsin näkökulmia siihen, millaista satukirjailijan käyttämä kieli on. Pohdin myös sitä, muodostaako tämä kieli yhtenäisen kielimuodon, jota voi kuvata tietynlaisina käytänteinä ja normeina. Monilla pitkälti kielenkäyttöön perustuvilla elämänaloilla vakiintuvat tietynlaiset kielenkäytön, tekstintuottamisen ja maailman hahmottamisen käytänteet. Lastenkirjallisuudessa käytetyn kielen katsotaan olevan yksinkertaista luonteeltaan (ks. esim. Lappalainen 1982: 12; Klingberg 1968: 4). Jotta voidaan nähdä, mitkä syntaksin piirteet tekevät kielestä yksinkertaista ja onko lastenkirjallisuuden syntaksi yksinkertaista, on tärkeää tietää näiden piirteiden frekvenssejä. Kvantitatiivisen analyysin kautta on mahdollista löytää piirteitä, jotka ovat tavallisia tai epätavallisia kielessä.

Koska yksittäisen kirjailijan tuotannon analysoiminen ei riitä luomaan tarpeeksi kattavaa kuvaa tekstilajin kielellisistä piirteistä, tarvitaan vertailevaa analysointia. Saamani tulokset vertailen muiden tutkijoiden tuloksiin, jotka koskevat lastenkirjallisuuden syntaksin piirteitä. Täten on mahdollista luoda kuvaa siitä, mikä on Marjatta Kurenniemen kirjoissaan käyttämän kielen suhde muussa lastenkirjallisuudessa käytettyyn kielimuotoon, esiintyykö hänen kirjoissaan samantyyppistä kieltä kuin muilla, vai poikkeako se muista syntaktisten piirteiden suhteen. Ulla Purasen (1980: 47–48) tutkimus, joka käsiteli mukauttamista lapsille kirjoitettaessa, osoitti, että kielellisten kriteerien osalta kielellinen muuttuvuus tai muuttumattomuus on kirjailijasidonnainen piirre. Loppupäätelmässään Puranen (emt. 52) toteaa, että lastenkirjallisuutta ei yhtenäisenä lajina voi ongelmitta pitää aikuisille tarkoitettua kirjallisuutta helppolukuisempaan. Tämän johdosta

tulee lastenkirjallisuuden syntaksista saatuja tutkimustuloksia verrata myös aikuisten kirjallisuudesta saatuihin vastaaviin tuloksiin.

Artikkelissaan *Radigundiksen kynä* Marjatta Kurenniemi (1980) kirjoittaa lastenkirjailijan vastuusta ja pohtii sitä, mikä vaikutus kirjallisuudella on lasten kielelliseen kehitykseen. Hän tunnustaa, että vastuu painaa ja ammattitaidon kasvaessa myös itsekritiikki lisääntyy. Hänestä lastenkirjailijalla on keskeinen asema lapsen kielellisen kehityksen opastajana. Marjatta Kurenniemi kritisoi satu- ja kuvakirjoja, joissa kieli on helppoa ja yksinkertaista. Lauseet sisältävät korkeintaan viisi sanaa ja tekstin keskeisenä tehtävänä on selittää kuvia, joita hänen mielestään ymmärtää muutenkin. Lastenkirjojen tekijöiden ei hänen mukaansa pitäisi aliarvioida lapsen älyä tai kielellisiä valmiuksia, sillä oppimisalttiissa ja herkässä iässä oleva lapsi pystyy vastaanottamaan valtavat määrät erilaisia sanoja. Lastenkirjojen kielen tulee olla tarpeeksi väljää, jotta lapselle jää tilaa ja mahdollisuuksia luoda omia mielikuviaan. Artikkelin nimi *Radigundiksen kynä* viittaa Sakari Topeliuksen (1982: 85) samannimiseen saturunoon. Runossa kerrotaan Radigundis-nimisestä sadun haltiattaresta, joka joutseneksi personoituneena pudottaa maahan satuja kirjoittamaan taitotun sulkakynän. Eräs poika löytää kynän ja alkaa sitten kirjoittaa satuja. Radigundiksen kynä velvoittaa, mutta se myös palkitsee.

Lähtökohtana ongelmanasettelussa pidän sitä havaintoa, että lastenkirjallisuudessa käytetty kieli on taloudellista eli lauseet ja virkkeet ovat keskimäärin suhteellisen lyhyitä sisältäen keskeisten lauseenjäsenten lisäksi vain tilanteen selvyyden vaatimia muita jäseniä (vrt. Klingberg 1968: 4). Toisaalta viitaten siihen, mitä kirjailija Marjatta Kurenniemi itse on kirjoittanut lastenkirjallisuuden kielestä, voi olettaa, että hän on pyrkinyt käyttämään vaihtelevaa syntaktista rakennetta. Vertailemalla saamiani kvantitatiivisen analyysin tuloksia muiden tutkijoiden lastenkirjallisuudesta saamiin tuloksiin pyrin luomaan kuvaa siitä, mikä on kirjailija Marjatta Kurenniemen käyttämän kielen suhde muuhun lastenkirjallisuuteen. Lisäksi vertaan saamiani tuloksia myös aikuisille tarkoitettun kertovan kirjallisuuden kielestä saatuihin tuloksiin, jotta on mahdollista verrata lastenkirjallisuuden ja aikuisille tarkoitettun kertovan kirjallisuuden kieliä keskenään.

Lastenkirjallisuuden on havaittu sisältävän paljon dialogia (Lehtonen 1971: 100–104). Siinä käytetään enimmäkseen suoraa kerrontaa, koska sitä lasten on helpompi lukea ja käsittää kuin epäsuoraa esitystä (Londen 1974: 164). Koska Marjatta Kurenniemi suosii kirjoissaan dialogia, olen ottanut tarkasteluun myös eri kerronnan muotojen kielellisten piirteiden vertailun. Tutkittaessa kertovan kirjallisuuden tyyliä keskeisenä mittarina on pidetty lause- ja virkerakennetta. Sitä on käytetty tutkittaessa yksittäisen kirjailijan kerrontatekniikkaa sekä vertailtaessa eri kirjailijoita keskenään (ks. esim. Särkilähti 1969; Manninen 1971). Lause- ja virkerakenteen analyysin avulla on mahdollista luoda käsitystä myös eri kirjallisuudenlajien välisistä eroista ja yhtäläisyyksistä.

1.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmä on sekä kvantitatiivinen että stilistinen. Kvantitatiivisella tutkimuksella saadaan aineistosta vertailukelpoista tietoa ja löydetään erilaisia kielellisiä ja tyyllisiä ilmiöitä. Työskentelymetodin pohjaan kvantitatiiviseen analyysiin, josta saatavat tilastolliset ainekset esitän taulukkoina. Ainekset olen käsitellyt manuaalisesti, koska tämä työskentelytapa mahdollistaa myös stilistisen analyysin ja vertailun muihin vastaavanlaisiin tutkimuksiin. Analyysi on vertailevaa; vertaan saamiani tuloksia muiden vastaaviin tuloksiin. Lisäksi vertailen eri kerronnan muotoja keskenään. Aineistoon kuuluvien kirjojen välisiä mahdollisia eroja otan esiin, mikäli ne ovat merkitseviä ja niiden kautta voi havaita muutoksia kirjailijan käyttämässä kielessä.

Kvantitatiivisen tutkimuksen tulosten pohjalta tarkastelen lause- ja virkerakenteen vaikutusta tyyliin sekä tekstin luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen. Tavoitteena on kuvata sellaisia aineistosta löytyviä kielellisiä piirteitä, jotka vaikuttavat tekstin luettavuuteen ja luovat tyyliä. Lause- ja virkerakenne vaikuttavat tekstin tyyliin ja luettavuuteen. Tekstin ymmärrettävyys ja luettavuus on suhteellinen käsite, mikä tulee esiin erityisesti kaunokirjallisuutta tutkittaessa, eivätkä helposti ymmärrettävän ja luettavan tekstin ominaisuudet ole yksiselitteisiä. Manninen (1971: 17–26) on tutkinut lause- ja virkera-

kenteen vaikutusta tekstin tyyliin. Puranen (1980: 2-3) käsitteli tutkimuksessaan lause- ja virkerakenteen yhteyttä tekstin luettavuuteen.

Tutkimuksen taustalla on rekisteri- ja tekstilajiteoria, joten tutkimus liittyy tekstilingvistiikkaan ja lingvistiseen tyyliintutkimukseen. Analysoitaessa tekstejä nähdään tuloksista se, miten tietyt merkityksen muodostamisen tavat toistuvat rekisteristä toiseen, mutta myös se, miten jokaisessa tekstissä on omaleimaisia piirteitä (Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000: 15). Tekstiä tulee tarkastella tilanteita ja merkityksiä luovina rakenteina analysoimalla ja tulkitsemalla yksittäisiä merkkejä ja rakenteita esiintymistiheydessään (Hiidenmaa 2000b: 37). Koska aineistoa on paljon eikä kaikkia esimerkkejä ole mahdollista ottaa esille, käsittelen tyypillisiä tapauksia.

Analyysissä etsin saturomaanien kielelle tyypillisiä piirteitä lause- ja virkerakenteessa eri kerronnan muodoissa. Tutkimusaineistoni sisältää runsaasti dialogia. Lähes puolet kaikista lauseista kuuluu dialogiin. Tästä johtuen olen luokitellut aineistoni saturomaanien kokonaistekstin kerronnan muotojen mukaan. Dialogi sisältää repliikit ja monologin, joka on tekstissä ortografisesti ilmaistu puheenvuorojen muodossa. Repliikki eli puheenvuoro sisältää sen, mitä joku sanoo. Se on suora lainaus henkilön puheesta. Kerronta sisältää suoran kerronnan lisäksi epäsuoran esityksen, johtolauseet sekä tajunnanvirtakuvauksen ja eläytymisesityksen. Kirjoissa esiintyvät runot, laulut ja lukujen otsikot olen jättänyt analyysistä pois. Tarkastelukulma on ensisijaisesti mikrotason, mutta myös makrotason kuvausta tarvitaan kokonaisuuden hahmottamiseksi.

Etenen seuraavalla tavalla. Tarkasteltuani kvantitatiivisen analyysin ja tekstilajitutkimuksen teoreettista viitekehystä (luku 2) tarkastelen kirjailija Marjatta Kurenniemen tuotantoa ja kirjailijanuraa (luku 3). Lauserakennetta koskevan analyysin muuttujina ovat lauseiden pituus sanein mitattuna, lausetyypit ja infiniittiset rakenteet (luku 4). Virkerakennetta koskevan analyysin muuttujina ovat virkkeiden pituus lausein ja sanein mitattuna, yksinkertaiset virkkeet ja yhdysvirkkeet sekä rinnastus- ja alistussuhteet (luku 5). Työn lopuksi tarkastelen saamiani tuloksia kokoavasti (luku 6).

1.3 Tutkimusaineisto

Olen valinnut Marjatta Kurenniemen laajasta satukirjatuotannosta tutkimukseni aineistoksi 12 saturoomaania. Ne muodostavat kirjailijan tuotannossa tekstilajikonaisuuden, josta löytyy kielellisesti ja kerronnallisesti melko yhtenäinen linja. Olen ottanut seuraavat saturoomaanit tutkimukseeni. Kunkin kirjan yhteydessä on suluissa tässä työssä käytettävä lyhenne ja kirjan ilmestymisvuosi sekä tässä työssä käytetty painos, mikäli se ei ole kirjan ensimmäinen painos. Kirjat on lueteltu ilmestymisjärjestyksessä. Kaikista kirjoista ei ollut mahdollista saada ensipainosta, koska ne ovat loppuunmyytyjä, ja koska esimerkiksi kirjastot säilyttävät lastenkirjallisuutta vain satunnaisesti. Näin ollen olen joistakin kirjoista käyttänyt uudempia painoksia, joihin ei ole tehty muutoksia.

Pukke Punamuurahaisen seikkailut (Pukke 1946 / 2. painos 1954)

Jannu-vasikan ihmeelliset seikkailut (Jannu 1949 / 2. painos 1978)

Oli ennen Onnimanni ... (Onnimanni 1953 / 4. painos 1990)

Kuinka-Kum-Maa on kaikkialla (Kuinka 1954 / 4. painos 2003)

Puuhiset (Puuhiset 1956 / 3. painos 2003)

Onnelin ja Annelin talo (OA1 1966 / 2. painos 1983)

Onnelin ja Annelin talvi (OA2 1968 / 2. painos 1983)

Onneli, Anneli ja orpolapset (OA3 1971 / 2. painos 1983)

Leenan sininen päivä (Leena 1975)

Onneli, Anneli ja nukutuskello (OA4 1984)

Putti ja pilvilaiivat (Putti1 1987)

Putti Puuhkajasaarella (Putti2 1989)

Saadakseni selville aineistooni kuuluvien saturoomaanien tekstimäärät ja voidakseni vertailla niitä keskenään olen laskenut kirjojen tekstistä saneiden, lauseiden ja virkkeiden määrät. Kirjojen tekstimäärissä on eroja. Eniten tekstiainesta on kolmessa ensimmäisessä kirjassa: *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni*. Tämän jälkeen määrä vähenee melko tasaisesti niin, että vähiten tekstiainesta on kirjoissa *OA3* ja *OA4*. Määrä lisääntyy kahdessa viimeisessä kirjassa, *Putti1* ja *Putti2*. Täten voi olettaa, että kirjailija on tiivistänyt sanotta-

vaansa, mutta myöhäistuotannossa hän on kulkenut kohti väljempää kerrontaa. Aineistossa on tekstiainesta taulukon 1 mukaisesti. Lyhenne S tarkoittaa saneita, L lauseita ja V virkkeitä.

Taulukko 1. Tutkimusaineiston tekstiaines saneina, lauseina ja virkkeinä

Kirja	S	L	V
<i>Pukke</i>	32291	6538	3867
<i>Jannu</i>	31845	5979	3118
<i>Onnimanni</i>	32499	6444	3539
<i>Kuinka</i>	17559	3924	2221
<i>Puuhiset</i>	19979	4342	2609
<i>OA1</i>	15542	3423	1918
<i>OA2</i>	12188	2619	1463
<i>OA3</i>	11979	2550	1632
<i>Leena</i>	13830	3154	1777
<i>OA4</i>	11714	2637	1684
<i>Putti1</i>	15287	3368	2081
<i>Putti2</i>	20638	4560	2855
Summa	235351	49538	28764

Jotta voin muodostaa käsitystä siitä, millaista kirjailija Marjatta Kurenniemen saturomaanien kieli on suhteessa muuhun lastenkirjallisuuteen, vertailen tuloksiani muiden vastaavanlaisiin tutkimustuloksiin. Valitessani vertailuaineistoa olen kiinnittänyt huomiota kvantitatiiviseen analyysiin perustuviin tutkimuksiin. Ensisijaisen vertailuaineiston muodostavat lastenkirjallisuuden syntaksista tehdyt tutkimukset. Määttä (1992) on väitöskirjassaan tutkinut syntaksia Anni Polvan *Tiina*-kirjoissa. Koska nämä kirjat ovat kohdeyleisönsä suhteen lähellä oman aineistoni kirjoja, voi olettaa, että niissä kielellinen rakenne on samansuuntaista. Lisäksi ne ovat ilmestyneet samoihin aikoihin. Käytän myös Lappalaisen (1982), Falckin (1984) ja Mannerin & Mertaniemi-Ruopsan (1986) tutkielmien tuloksia vertailuaineistona. Tarvittaessa viitataan muihin syntaksia koskeviin tuloksiin. Aikuisille tarkoitetun kertovan kirjallisuuden syntaktisista piirteistä tehdyistä tutkimuksista käytän vertailuaineistona Särkilahden (1969) ja Mannisen (1971) lisensiaatintöitä sekä Lundströmin (1985) laudatur-työtä. Joissakin kohdin viitataan myös yleiskielestä ja puhekielestä tehtyihin tutkimuksiin.

Ongelmana on tulosten vertailukelpoisuus. Analyysimenetelmät poikkeavat toisistaan. Syntaktisia rakenteita on analysoitu eri tavoin. Eri tutkijat ovat lisäksi tutkineet eri muuttujia. Tämän vuoksi tyydyn esittelemään yleisiä linjoja erojen ja samankaltaisuuksien suhteen.

1.4 Kerronnan muodot

Aineistoni saturomaanien teksti jakautuu kerronnan muotoihin seuraavasti. Olen laske-
nut dialogin ja kerronnan osuudet lausemäärien mukaan. Dialogiin sisältyy repliikkien
lisäksi monologi, joka on ilmaistu ortografisesti samalla tavalla. Kerronta sisältää suo-
ran kerronnan lisäksi tajunnanvirtakuvauksen, eläytymisesityksen ja epäsuoran esityk-
sen, jotka on ortografisesti ilmaistu samalla tavalla. Dialogiin ja kerrontaan kuuluvien
lauseiden absoluuttiset määrät ja suhteelliset osuudet kunkin kirjan kokonaislausemä-
rystä ovat taulukossa 2. Lyhenne D tarkoittaa dialogia, lyhenne K kerrontaa ja Y ker-
ronnan muotoja yhteensä. Lyhenne N tarkoittaa absoluuttista lukumäärää.

Taulukko 2. Kerronnan muotojen osuudet tekstistä

<u>Kirja</u>	<u>D N</u>	<u>D %</u>	<u>K N</u>	<u>K %</u>	<u>Y N</u>	<u>Y %</u>
<i>Pukke</i>	3076	47,0	3462	53,0	6538	100,0
<i>Jannu</i>	2339	39,1	3640	60,9	5979	100,0
<i>Onnimanni</i>	2532	39,3	3912	60,7	6444	100,0
<i>Kuinka</i>	2333	59,5	1591	40,5	3924	100,0
<i>Puuhiset</i>	2346	54,0	1996	46,0	4342	100,0
<i>OA1</i>	1206	35,2	2217	64,8	3423	100,0
<i>OA2</i>	1092	41,7	1527	58,3	2619	100,0
<i>OA3</i>	1107	43,4	1443	56,6	2550	100,0
<i>Leena</i>	983	31,2	2171	68,8	3154	100,0
<i>OA4</i>	1286	48,8	1351	51,2	2637	100,0
<i>Putti1</i>	1621	48,1	1747	51,9	3368	100,0
<i>Putti2</i>	2010	44,1	2550	55,9	4560	100,0
Summa	21931	44,3	27607	55,7	49538	100,0

Kerrontaa (runsas 55 %) on lausein mitattuna enemmän kuin dialogia (runsas 44 %). Kirjojen välillä on eroja. Ajallisessa perspektiivissä tapahtuva muutos ei ole selkeää suuntaan tai toiseen, vaan eroihin näyttävät vaikuttavan kirjojen teemat ja niiden käsitteilytavat. Dialogia esiintyy suhteellisesti eniten kirjoissa *Puuhiset* ja *Kuinka*, joissa liikutaan päähenkilönä olevalle lapselle vieraassa fantasiamaailmassa ja joissa informaatiota annetaan dialogin kysymys–vastaus-sekvenssien kautta. Suhteellisesti vähiten dialogia esiintyy kirjoissa *Leena* ja *OAI*. Kirjassa *Leena* esiintyy tajunnanvirtakuvausta, jonka kautta tutustutaan päähenkilöön ja hänen maailmaansa. Lisäksi tässä kirjassa liikutaan päähenkilönä olevalle lapselle tutussa reaali maailmassa. Kirjassa *OAI* kerronta etenee minä-muodossa toisen päähenkilön ollessa kertojana. Tämä kirja sisältää kuvailua ja tajunnanvirtakuvausta, jolloin henkilöitä, ympäristöä ja esineitä kuvataan minä-kertojan havaintojen ja ajatusten kautta.

Verrattaessa aineistostani saatuja tuloksia muusta kertovasta kirjallisuudesta saatuihin vastaavanlaisiin tuloksiin huomataan eroja. Lappalaisen (1982) tutkimien lastenkirjojen välillä esiintyi eroja dialogin ja kerronnan käytön suhteen. Joillakin kirjailijoilla dialogin osuus oli alle 10 % kokonaistekstimäärästä, kun taas esimerkiksi Marja-Leena Mikkolalla lähes puolet tekstistä kuului dialogiin. Ajallisessa perspektiivissä dialogin keskimääräinen osuus kasvoi. Falckin (1984: 88) tutkimissa lastenkirjoissa dialogia sisältyi yli kolmasosaan kaikista virkkeistä. Anni Polvan *Tiina*-kirjoissa kerronta muodostaa kaksi kolmasosaa tekstistä ja dialogi yhden kolmasosan (Määttä 1992: 25). Erot näyttävät olevan lähinnä kirjailijoiden välisiä. Marjatta Kurenniemi kuuluu keskimääräistä enemmän dialogia kirjoissaan käyttäviin kirjailijoihin.

Aineistoni saturomaanien kerronnassa informaatiota annetaan vähän kerrallaan. Tällöin lukijalla on aikaa sulatella saamaansa tietoa ja tehdä siitä omia johtopäätöksiään. Lopputarkaisuun johtavia tekijöitä kerrotaan toisinaan vihjeenomaisesti, mikä ylläpitää jännitystä mutta suo samalla lukijalle mahdollisuuden tehdä omia päätelmiään. Kuvaustapa on eksplisiittistä, selkeää ja konkreettista. Eksplisiittiseen kuvaustapaan kuuluvat toisto, deduktiivinen etenemistapa ja eläinten sekä luonnonilmiöiden kuvaaminen inhimillisten

piirteiden kautta. Deduktiivinen kerronta liittyy henkilöiden ja ympäristön kuvaukseen sekä tapahtumista ja henkilöiden tekemisestä kertomiseen. Ensin mainitaan yläkäsite ja sen jälkeen sen alaan kuuluvia alakäsitteitä, mikä tekee kuvauksesta ja kerronnasta konkreettista ja havainnollista. Seuraava on esimerkki deduktiivisesta kuvauksesta.

- (1) Ennen suurta päivää meillä oli monenmoista puuhaa. Leivoimme pikkuleipiä ja kakkuja ja teimme simaa. Leikkasimme ruusupensaista kaikki kuihtuneet kukat, tasoitimme pihan nurmen ja haravoimme puutarhapolut. -- Kannoimme nurmikolle pitkiä pöytiä ja penkkejä ja siivosimme tietenkin koko talon ullakolta kellariin. (OAI, s. 88)

Tässä esimerkissä (1) jakson aloittaa yksinkertainen virke, joka toimii johdantona ja sisältää teeman kannalta tärkeän sidosjäsenen, *puuhaa*. Sitä seuraavat yhdysvirkkeet laajentavat teemaa ja yksilöivät sen antamaa informaatiota.

Aineistossani tapahtuu kerronnan näkökulmassa ajallisessa perspektiivissä muutos. Varhaistuotannon kirjoissa tapahtumia, henkilöitä ja ympäristöä kuvataan yhdeltä tasolta ja näköpiste vaihtelee kertojan ja päähenkilön välillä. Rinnakkaisia episodeja ei esiinny, ja takaumat tulevat muiden henkilöiden kertomusta kautta. Myöhäistuotannossa näköpiste muuttuu ja laajenee. Rinnakkaisia episodeja on useita, ja asioiden kuvaamisessa esiintyy useita näköpisteitä, joista yksi on kertojan. Kuvailevasta ja elämänarvoja pohtivasta kerronnasta siirrytään tapahtumien ja henkilöiden tekemisten selostamiseen. Kuvailua esiintyy myöhäistuotannon kirjoissa vähemmän.

Aineistossani esiintyy vertauksia ja metaforia, jotka tuovat kerrontaan havainnollisuutta ja konkreettisuutta. Niitä voi pitää myös tyyliä luovina tekijöinä. Vertauksia esiintyy enemmän, ja metaforia on käytetty ennen muuta luonnon kuvauksessa. Vertauksissa se, johon verrataan, on aina konkreettinen ilmiö. Esimerkkinä vertauksesta on esimerkki (2).

- (2) Rouvat poistuivat yhtä äänettömästi kuin olivat tulleetkin, toisin sanoen kuin norsulauma, joka tallaa tietään halki viidakon. (Kuinka, s. 84)

Esimerkki (2) kuuluu tilanteeseen, jossa ompeluseurarouvat käyvät katsomassa sairaana vuoteessaan makaavaa Pau-poikaa. Kun heidän liikkumistaan verrataan norsulaumaan, saadaan siitä konkreettinen kuva. Adverbiaalin *äänettömästi* käyttö tässä yhteydessä tekee kuvasta samalla sekä humoristisen että ironisen.

Metaforissa esiintyy verbien metaforista käyttöä. Esimerkissä (3) verbi *leikkasivat* kuvaa pääskysten siipien ja pyrstön synnyttämää mielikuvaa.

- (3) Niiden mustat, terävät siivet ja haaraiset pyrstöt leikkasivat hämärtyvää iltataivasta. (Jannu, s. 8)

Dialogia käytetään aineistoni saturomaaneissa informaation välittämiseen sekä perustelemaan ja hahmottamaan syy–seuraus-suhteita. Kun kirjan päähenkilö kohtaa ennestään tuntemattoman henkilön tai saapuu uuteen, tuntemattomaan paikkaan, hän saa – ja samalla myös lukija – tietoa tästä uudesta paikasta kysymys–vastaus-sekvenssien kautta. Uudessa paikassa päähenkilöllä on matkaopas, joka tuntee sen. Päähenkilö esittää kysymyksiä ja välihuomautuksia, joiden puhefunktiona on saada tarkennusta edellä olevaan uuteen tietoon. Dialogin kautta tarinan informaatioyksiköistä saadaan kevyempiä ja lyhyempiä, kun useat teema–reema-jaksot seuraavat toisiaan lyhyissä repliikeissä.

Johtoilmausta käytetään ilmaisemaan puhujaa ja luonnehtimaan hänen puhetoimintoaan. Johtoilmauksesta käy ilmi, että joku puhuu. Lisäksi siitä saa tietoa repliikkien vuorotellusta, niiden sisällöstä, puhujan suhtautumisesta ja tarkoituksesta sekä para- ja ekstrakielellistä tietoa. Parakielellinen tieto ilmaisee puhujan ja hänen tapansa puhua, ekstrakielellinen tieto ilmaisee kehon kieleen liittyviä viestejä. (Liljestrand 1983: 172.) Aineistoni saturomaanien johtoilmauksista runsas puolet sisältää para- ja ekstrakielellistä informaatiota. Kirjojen välillä on eroja. Eniten para- ja ekstrakielellistä informaatiota sisältäviä signaaleja esiintyy kolmessa varhaistuotannon kirjassa: *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni*. Käyttö vähenee ajallisessa perspektiivissä, ja vähiten tätä tietoa esiintyy kirjassa *OAI*. Tämä näyttää ennakoivan sanonnan tiivistymistä. Aineistossani esiintyvät parakielelliset signaalit liittyvät puhujan äänenkäyttöön sekä hänen mielentilaansa tai suhtautumiseensa puheena olevaan asiaan. Jonkin verran esiintyy ilmauksia, jotka liittyvät

puheen nopeuteen tai selkeyteen tai muihin seikkoihin, jotka ilmaisevat, miten puhuja sanoo sanottavansa.

Aineistossani esiintyvät ekstrakielelliset signaalit ilmaisevat puhujan kasvojen ilmeitä, katsetta, päännliikkeitä, naurua ja itkua, esimerkiksi *hymyillen, niskojaan nakellen, kuonokarvat vavisten*. Eniten esiintyy eleitä ja kehon liikkeitä ilmaisevia signaaleja, esimerkiksi *kumartaen jälleen kuin linkkuveitsi*. Ekstrakielellisiin signaaleihin kuuluvat ilmaukset, jotka ilmaisevat puhujan sijainnin toiseen henkilöön nähden tai paikassa, esimerkiksi *koivun oksalta, aivan Puken lähellä*. Myös erilaiset ajanmääreet kuuluvat tähän ryhmään, esimerkiksi *jonkin ajan kuluttua, juuri silloin*. Ajanmääreitä esiintyy aineistossani enemmän kuin sijaintiin liittyviä signaaleja.

Aineistossani johtoilmaus sijoittuu tavallisimmin joko keskelle repliikkiä tai sen jälkeen. Johtoilmauksen poisjättäminen on jonkin verran yleisempää kuin sen sijoittuminen alkuun ennen repliikkiä. Repliikin keskelle sijoitetut johtoilmaukset ovat lyhyitä, yhden lauseen pituisia ja sijoittuvat enimmäkseen repliikin ensimmäisen lauseen jälkeen. Tämä repliikin lause on lyhyt sisältäen repliikinalkuisen dialogipartikkelin tai jonkin muun elementin, jonka puhefunktiona on kiinnittää kuulijan huomio tai reagoida edelliseen repliikkiin. Esimerkkinä repliikin keskellä olevasta johtolauseesta on seuraava (4).

- (4) -A-a-at-shii, sanoi Lilaloo sulkiessaan ompelurasian kannen. – Merkillistä, aivastan jo toistamiseen tänään. (Kuinka, s. 29)

Esimerkissä (4) repliikinalkuisen dialogipartikkelin muodostaa aivastamista kuvaava interjektio.

Ennen repliikkiä sijoitettu johtoilmaus on yleensä pitkä, useamman lauseen muodostama kokonaisuus, joka samalla liittyy kiinteästi edellä olevaan tekstiin. Esimerkkinä ennen repliikkiä olevasta johtolauseesta on seuraava (5).

- (5) Kun hän oli valmis, hän sanoi:
-Pau kultaseni, äidillä on asioita kaupungilla. (Kuinka, s. 16)

Esimerkissä (5) oleva johtoilmaus liittyy edellä olevaan kappaleeseen, jossa kerrotaan Paun äidin tekemisistä.

Loppuun sijoitettu johtoilmaus on yleensä pitkän repliikin yhteydessä. Esimerkkinä loppuun sijoitetusta johtolauseesta on seuraava (6).

- (6) -Tuolla, etkö näe? Hän koettaa piiloutua noiden kukkakimppujen taakse, näetkö, Lilaloo sanoi osoittaen jonkin matkan päässä olevaa repeytymää seinäpaperissa. (Kuinka, s. 19)

Tässä esimerkissä (6) johtoilmauksen muodostava lause pitkä, ja se sisältää infinitiivirakenteita.

Johtoilmaus on usein jätetty pois pitkien keskustelujaksojen ja kysymys–vastaussekvenssien yhteydessä, jolloin keskustelu kulkee nopeasti eteenpäin. Kontekstista ilmenee, kuka kulloinkin on äänessä. Näissä jaksoissa repliikit ovat useimmiten lyhyitä ja sisältävät repliikinalkuisia dialogipartikkeleita. Esimerkkinä tällaisesta keskustelusta on seuraava (7).

- (7) -Jokos sie nousit? äiti sanoi Leenalle.
 -Jo. Mie jo puinkin.
 -Niin näyt pukeneen. Pesitkös?
 -No joo.
 Äiti kuuli äänestä, että Leena narrasi. Ja näki sen muutenkin.
 -Tules tänne. (Leena, s. 14)

Esimerkissä (7) olevaa keskustelua edeltävässä kappaleessa mainitaan molemmat henkilöt. Keskustelun ensimmäisessä repliikissä on johtoilmaus, joka ilmaisee puhujan.

2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Tekstejä tutkittaessa on valittavana useita lähestymistapoja riippuen siitä, mihin tutkimuksella pyritään ja miten tutkittava aineisto valitaan. Mitään tiettyä analyysimenetelmää tai lähestymistapaa tuskin voi pitää muita parempana. Lähinnä lienee kyse siitä, voiko joitain tiettyjä lähestymistapoja ja menetelmiä yhdistelemällä saada toimiva tutkimusmenetelmä. Olen valinnut oman tutkimukseni aineistoksi yhden kirjailijan tuotannosta osan, jonka voidaan katsoa edustavan tiettyä tekstilajia. Kun tutkimuskohteena on yksittäisen kirjailijan tuotannosta valittu osa ja kun tekstit voidaan luokitella tiettyyn tekstilajiin kuuluviksi, aineistoa on mahdollista lähestyä sekä kvantitatiivisin että tyyliä koskevin tutkimusmenetelmin. Kvantitatiivisessa tutkimusmenetelmässä etsitään teksteistä tilastollisesti relevantteja lukuja, muun muassa lausepituuksia, mikä mahdollistaa tekstien keskinäisen vertailun. Tyyliä tutkittaessa kiinnitetään huomiota muun muassa siihen, miten teksti on rakennettu, esimerkiksi miten kirjailija on tekstissään käyttänyt lyhyitä ja pitkiä lauseita.

Kielitieteellisessä tekstianalyysissä etsitään vastauksia kielestä ja tekstistä (Heikkinen ym. 2000: 12). Vijay K. Bhatia (1998: 18) katsoo, että eri lajien ja rekistereiden analyysit itsessään paljastavat vain vähän tekstilajien todellisesta luonteesta ja siitä tavasta, jolla sosiaaliset päämäärät toteutuvat niissä ja niiden kautta ympäristöissä, joissa niitä käytetään. Tarvitaan laaja-alaista lähestymistapaa. Bhatia (emt. 3) mainitsee sosiologisen lähestymistavan, jonka kautta on mahdollista tutkia sitä, miten tekstilajit määrittelevät, järjestävät ja kommunikoivat sosiaalista todellisuutta. Tekstilajitutkimuksessa tulee mielestäni ottaa huomioon myös vastaanottajat, sekä tekstien tuottajien että vastaanottajien sosiaaliset roolit, tekstien funktiot ja erilaiset kulttuuria koskevat normit. Jokaisella tekstillä on funktio, joka on sen tuottajan tarpeista lähtevän päämäärän funktio. Tekstin tuottajan tekemät valinnat aktivoivat myös interpersoonaisia merkityksiä rakentaen näin tuottajan ja vastaanottajan suhdetta tietynlaisiksi rooleiksi, joissa tekstin tuottaja ottaa paikan lukijan tarpeiden tietäjänä. (Heikkinen 2000: 90.) Kvantitatiivisen tutkimuksen ohella tarvitaan myös tyylin tutkimusta, tekstien kvalitatiivista analyysia, minkä kautta

saadaan esiin toisaalta tekstin tuottajien yksilöllisiä eroja ja toisaalta eri tekstilajien välisiä eroja.

2.1 Tekstilajin määritelmiä

Jokainen teksti kuuluu johonkin tekstilajiin, ja jokainen tekstin tuottaja noudattaa kieliyhteisön tekstilajeja koskevien normistojen vakiintuneita säännönmukaisuuksia oman kompetenssinsa ja tavoitteidensa mukaisesti. Tekstin ollessa esimerkiksi kertomus sen vakioituneisiin piirteisiin kuuluu kertomuksen skeema, tietynlainen yleisen tason sisältö, joka erottaa sen muista tekstilajeista. Prototyypin kertomuksen tekstiominaisuudet ovat konventionaalisia, mutta tekstilajin skeema on tulkinnanvarainen asia eikä sitä voi tarkkarajaisesti kuvata. (Saukkonen 2003: 7.)

Tekstilajille eli genrelle löytyy useita määritelmiä. Bhatia (1998) käyttää termejä *diskurssianalyysi* ja *genreanalyysi* mutta ei tee selkeää eroa diskurssin ja genren välillä. Saukkonen (2001) käyttää termiä *tekstilaji (genre)* ja hylkää toisaalta termin *diskurssi* sen epäselvyyden vuoksi. Douglas Biber (1988: 68–70) käyttää termiä *genre* viittaamaan tekstikategorioihin, jotka on määritelty ulkoisten, puhujan tai kirjoittajan päämääriin suhteutettujen kriteerien pohjalta. Genrekategorioiden luokittelu perustui käytössä olleiden tekstikorpusten välisiin eroavaisuuksiin. Termillä *tekstityyppi* Biber (emt.70) viittaa sellaisten tekstien muodostamiin ryhmiin, jotka ovat samanlaisia suhteessa niiden kielelliseen muotoon välittämättä niiden genrekategorioista. Bhatian (1998: 13) määritelmän mukaan genre on tunnistettavissa oleva kommunikaatiotapahtuma. Sitä luonnehtii joukko kommunikatiivisia päämääriä, joita tietyn yhteisön jäsenet tunnistavat, ymmärtävät ja käyttävät. Useimmiten genre on hyvin rakennettua ja konventionaalistunutta. Sitä säätelevät normit, jotka koskevat tarkoitusta, asettelua, muotoa ja funktiota. Tekstilaji on Saukkosen (2001:190) mukaan tietyn tekstin skemaattinen tilannekehystyyppi. Tekstintuottamistilanteessa se laukaisee tekstimaailman hahmottamisen noudattaen konventionaalisia normeja. Sen lisäksi, että eri tutkijat määrittelevät genren ja

tekstilajin eri tavoin, ovat he käyttäneet erilaisia lähtökohtia määritelmässään. Biberin (1988: 68) genreä koskeva määritelmä perustuu ulkoisiin kriteereihin. Saukkonen (2001: 166) pitää kielellistä erottuvuutta tärkeämpänä kuin ulkoisia kriteerejä ja katsoo, että kieliyhteisössä oikea tekstilaji syntyy ja opitaan kielellisistä ominaisuuksista, jotka korreloivat tilannekehyksen kanssa.

Kommunikatiivisten päämäärien voi katsoa olevan luotettavia kriteerejä tunnistettaessa ja eroteltaessa alagenrejä. Jokainen tekstilaji on esimerkki siitä, miten onnistuneesti tietty kommunikaatiopäämäärä saavutetaan käyttämällä lingvistiikan ja diskurssin konventionaalistunutta tietoa. Kukin tekstilaji rakentaa kokemuksia ja todellisuutta eri tavoin. Soveltavan tekstilajitutkimuksen näkökulmasta tulee ensinnäkin luonnehtia minkä tahansa tekstilajille ominaisen tekstin tyypillisiä tai konventionaalisia tekstipiirteitä, jotta muodon ja funktion väliset suhteet voidaan identifioida. Toiseksi tällaiset luonnehtimiset tulee selittää sosiokulttuuristen ja kognitiivisten normien kontekstissa. (Bhatia 1998: 16.)

Kirjoittajalla ja lukijalla on yhteinen käsitys tekstilajin funktiosta. Tällöin voi olettaa, että hyvä kirjoittaja on yleensä tietoinen siitä, mitä hänen teksteiltään odotetaan, mutta myös lukija ymmärtää melko hyvin tekstilajin sosiaalisen funktion. Tekstilajeja ja alalajeja toisistaan selkeästi erottavia kriteerejä on lähes mahdotonta laatia. Tekstilajin tulkinnallinen kommunikatiivinen rakenne heijastaa kommunikatiivista päämäärää ja siitä kertynyttä ja konventionaalistunutta tietoa, jota käyttävät tietyn diskurssin edustajat. (Bhatia 1998: 20–21.)

Tekstilajien erottelussa voi käyttää apuna minimaalisia erottavia piirteitä tai kaikkia tekstilajille tyypillisiä piirteitä. Sama teksti voi toisinaan kuulua useaan eri tekstilajiin. Tämä riippuu vastaanottajan tulkinnasta ja eri tekstilajien yhteisten piirteiden valikoinnasta, koska vastaanottaja hahmottaa tekstilajin kielellisten piirteiden avulla. Bhatialla (1998: 16–17) eri tekstilajien rakenteelliset erot korostuvat. Hän on päätenyt siihen tulokseen, että jos teksteillä on joitakin norminmukaisia eroja, kuuluu teksti johonkin tiet-

tyyn tekstilajiin, vaikka vastaanottaja ei sitä siihen mieltäisikään. Kertovassa kirjallisuudessa tuskin voi puhua norminmukaisista erottavista tekijöistä samalla tavoin kuin asiateksteissä. Lähinnä olen kertovan kirjallisuuden suhteen Saukkosen (2001: 165–166) kannalla siinä ajatuksessa, että saman tekstilajin sisällä on variaatioita.

Tekstilajit ovat yhteydessä inhimilliseen ja yhteisölliseen toiminnan muokkautumiseen ja institutionaalistumiseen. Se, millaiseksi teksti laaditaan, ei tapahdu sattumalta tai joka kerta erillisiä kielellisiä valintoja käyttäen, vaan kyseessä ovat kieleen ja kielellä muokkautuvat ja konventionaalistuneet toiminnot, joihin liittyy erityisiä merkityksenantoja. (Hiidenmaa 2000a: 34.) Yksittäinen teksti sekä vastaa tekstilajiodotuksiin että vaikuttaa niihin, minkä lisäksi teksti voi joko muuttaa tai vahvistaa odotuksia. Tekstilajeja määritellään ja luokitellaan usein toimintoina, tietynlaisina kielellisinä tekoina. (Heikkinen 2000: 64.) Tekstilaji voidaan täten ymmärtää kielenkäytön tapana. Yksi tutkimusaihe saattaisi olla sen tutkiminen, millaisia odotuksia lastenkirjailija kohtaa luodessaan tekstiä, ja miten yksittäinen kirjailija voi omalla tuotannollaan vaikuttaa näihin odotuksiin.

Tässä yhteydessä nousee esiin kysymys siitä, onko lastenkirjallisuus oma tekstilajinsa vai kertovan kirjallisuuden alalaji. Ongelmana on myös se, että lastenkirjallisuus itsessään sisältää eri alalajeja, jotka yleensä on tapana erotella vastaanottajien ikäryhmien mukaan. Tällöin tulee eri ikäryhmille kirjoittavien kirjailijoiden muodostaa käsitys siitä, mikä on kullekin ikäryhmälle soveltuvien tai suunnattujen tekstien funktio ja mikä rakenne soveltuu kullekin ikäryhmälle. Eri ikäryhmille suunnatun lasten- ja nuortenkirjallisuuden virkerakennetta on tutkinut Aina Lundqvist (1992). Kertova kirjallisuus sinänsä on vaikeasti hahmotettava tekstilaji.

2.2 Rekisterianalyysi

Tutkimusten mukaan kielelliset muodot vaihtelevat systemaattisesti puhujan sosiaalisen aseman ja tilanteen muodollisuuden mukaan, niin että eri kielelliset muodot ilmaisevat sosiaalista asemaa ja muodollisuutta. Vähemmän on tutkittu sitä, millä tavoin kielelliset

muodot vaihtelevat muiden tilanteessa esiintyvien erojen mukaan. Nämä tutkimukset kuuluvat rekisterianalyysiin, jossa kielellinen vaihtelu on yhdistetty tilannetekijöihin eikä niinkään ole yhdistetty ryhmien välisiä eroja käyttäjiin. Rekisterianalyysissa tutkitaan kielellisten piirteiden funktiota ilmaisemaan tilannetta eli sitä, miten kielelliset piirteet tekevät eron kommunikaatiotilanteen eri aspektien välillä. (Biber 1988: 34.)

Kielen rekisterillä tarkoitetaan sitä, miten kulloinkin käytettävä kieli vaihtelee käyttötilanteen mukaan (Halliday 1978: 31–32).. Tekstiä tulee tarkastella tilanteita ja merkityksiä luovina rakenteina analysoimalla ja tulkitsemalla yksittäisiä merkkejä ja rakenteita niiden esiintymistiheydessä (Hiidenmaa 2000b: 37). Rekisteriteorian perusoletuksen mukaan tekstin ideationaalinen merkitys kuvaa tekstin alaa ja todentuu sisällönä eli kuvauksina maailmasta ja sen kokemisesta. Tekstuaalinen merkitys todentuu tapana ilmaista todellisuutta ja kokemusta. Interpersoonainen merkitys todentuu sävynä, jonka kautta vuorovaikutuksen ominaislaatu tulee esiin. (Halliday 1978: 32; Hiidenmaa 2000b: 38.) Saturomaanissa *Puttil* kertoo Putti Vaaksanheimo Ruusukujalla tekemistään urotöistä pilvilaiiva Lumilinnun merimiehille. Tekstin alana on Putin kertomus siitä, kuinka hän pelasti orpokodin lapset ilkeän johtajattaren kynsistä, tapana on käytetty dialogia ja sävy on liioitteleva.

Rekisterianalyysi keskittyy pääasiallisesti tilastollisesti merkittävien sanastollis-kieliopillisten piirteiden havaitsemiseen kielellisistä variaatioista. Oletetaan, että kieli vaihtelee samalla tavoin kuin sen funktio vaihtelee, se on erilaista eri tilanteissa. Rekisterianalyysi kuvaa kielen variaatiota pintatasolla. (Bhatia 1998: 5.) Kielenkäyttötilanteiden vaihteluun vaikuttaa kolme muuttujaa sen mukaan, mitä tilanteessa tapahtuu, ketkä siihen osallistuvat ja mikä on kielen rooli. Nämä muuttujat määrittelevät alueen, jolla merkitykset valitaan, ja muodot, joita merkitysten ilmaisemiseen käytetään, eli ne määrittävät rekisterin. (Halliday 1978: 31.) Tekstin rekisteriä kuvaavia piirteitä ovat mm. lauseiden ja virkkeiden pituudet saneina, lauseiden määrä virkkeissä, lausetyypit ja leksikaalinen tiheys (Hiidenmaa 2000b: 44). Systeemis-funktionaalisen tulkinnan mukaan tekstilaji on geneerinen tilanne, joka edustuu ja realisoituu merkityspotentiaaleina, joita

kutsutaan rekistereiksi. Rekisteri ennustaa todennäköisyydellä, millaista kielenkäyttöä esiintyy tekstilajissa ja tekstityypissä. (Saukkonen 2001: 143.) Tekstilaji voidaan analysoida lähinnä yhteisön toimintaa kuvaavien käsitteiden avulla, kun taas rekisteri on kuvattavissa kieltä ja merkitystä koskevien käsitteiden avulla (Karvonen 1995: 27).

Rekisteri on määritelty myös rooliin kuuluvaksi ammattikieleksi, jolloin kirjailijan rooli määrää erikoiskielisyyden asteen ja lukijat määräävät muodollisuuden viestintätavan riippuessa olosuhteista. Useimmiten rekisteri määrittää tietyssä tilanteessa käyttökelpoisten merkitysten sekä niitä ilmaisevien kieliopillis-sanastollisten keinojen joukoksi, joka on yhteinen eri kielenkäyttäjille. Kun tilanne tulkitaan tilannetyypiksi, rekisteri on synonyyminen tekstilajin käsitteen kanssa. Rekisterivaihtelulla voidaan tarkoittaa tyyllistä ja aihepiiristä, teemasta johtuvaa vaihtelua. (Saukkonen 1984: 172.) Rekisterit voi erotella tietyn kielen alakoodeiksi tietyssä tekstivaihtelussa esiintyvien sanastollis-kieliopillisten frekvenssien perusteella (Bhatia 1998: 6).

Sanastollis-kieliopillisten näkökohtien lisäksi rekistereitä on kehitelty myös semanttisin ja semioottisin perustein. Kielen eri variaatioiden syntaktisten ominaisuuksien frekvenssejä koskevat tutkimukset tarjoavat empiristä aineistoa vahvistamaan tai kumoamaan intuitiivisia tai impressionistisia väittämiä erilaisten tekstivaihtelujen syntaktisten piirteiden esiintymistiheyksistä. Tällaiset tutkimukset kertovat tosin vain vähän niistä rajoitetuista arvoista, joissa nämä syntaksin elementit toteutuvat jossain variaatioissa. Ne eivät kerro niistä vaihtelun aspekteista, joissa nämä syntaktiset elementit tekstualisoituvat tai millaisissa tekstisisällöissä tällaiset piirteet esiintyvät tai mistä ne puuttuvat tietyssä vaihtelussa. Löydöt jäävät rajoittuneiksi, kun niitä tulkitaan pintatason piirteinä, eivätkä ne tarjoa riittävää kuvaa tavasta, jolla informaatio rakentuu vaihtelussa. (Bhatia 1998: 6.)

Lukemista voi tarkastella vuorovaikutuksena kirjoittajan ja lukijan välillä, ja siinä välittäjänä toimii teksti. Lukijat lähestyvät tekstejä erilaisin kommunikaatiopäämäärin ja jättävät ne erilaisin merkitystä koskevin tulkinnoin. Tämä vuorovaikutus tapahtuu lukijan ja tekstin välillä eikä se vaikuta tekstin muotoon millään tavoin. Tekstin kirjoittaja

on kiinnostunut vain aiotun yleisön kiinnostuksen kohteista eikä yksilön (Biber 1988: 41). Lastenkirjallisuudessa tähän liittyy kysymys, miten aiottu lukijakunta rajataan. Kirjailijan on otettava varsinkin aivan pienille lapsille kirjoittaessaan huomioon myös aikuislukijat. Kyse on lukutilanteesta: lukeeko lapsi kertomusta itse vai lukeeko joku aikuinen sen hänelle ääneen? Näissä erilaisissa lukutilanteissa vuorovaikutus tekstin ja lukijan välillä toimii eri tavoin. Aikuisen ollessa mukana lukutilanteessa ääneen lukijana vuorovaikutus toimii hänen kauttaan. Lapsella on mahdollisuus kysellä ja kommentoida tekstiä. Molemmilla on erilaiset lähestymistavat tekstiin ja he saattavat tulkita sitä eri tavoin ja eri näkökulmista. Lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutusta yhteisessä luku-tuokiossa on tutkinut Mirja Nieminen (2008). Barbara Wall (1991) on tarkastellut lastenkirjailijoiden tapaa puhutella lapsilukijoita ja aikuislukijoita.

Yhteisen tiedon laajuus viittaa siihen yleiseen kulttuuriseen taustatietoon, jota kirjoittaja tai puhuja olettaa vastaanottajalla olevan. Tämäntyyppinen yhteinen tieto on tärkeää kirjallisessa viestinnässä yhtä hyvin kuin puheessa (Biber 1988: 41). Tilannesidonnaisuudessa esiintyy kaksi eroja luonnehtivaa piirrettä: kanavien väliset erot ja mahdollisuus vuorovaikutukseen tekstin kanssa. Nämä erot eivät ole absoluuttisia; lisäksi niitä voidaan käyttää luonnehtimaan epätyypillisiä tilanteita. Fiktiivinen kirjallisuus, jota yleensä pidetään kirjallisena ja siksi ei-kontekstisidonnaisena, riippuu ratkaisevasti lukijan taustatiedoista ja hänen aktiivisesta roolistaan kuvitteellista maailmaa luotaessa. Rekisterin ja tekstilajin välinen ero ei ole ongelmaton, sillä kulttuurikontekstia ja tilanekontekstia on lähes mahdoton erottaa toisistaan. Kyse on lähinnä kulttuurisen tilanetypologisen yleistyksen eri asteista ja saman hierarkian eri tasoista. (Saukkonen 2001: 143.)

2.3 Tyyllintutkimus

Kirjallisuuden alaan kuuluvaa tutkimusaineistoa voi tarkastella myös tyyllintutkimuksen avulla. Tyyllillä tarkoitetaan Nils-Erik Enkvistin (1974: 100) mukaan tietyn tekstistrate-

gian suosimista. Proosatekstin tyylin määrää sen tarkoitus, mutta kirjailijan yksilöllinen ilmaisutapa ja toivotun tai oletetun lukijakunnan laajuus ja laatu vaikuttavat siihen, minkä tyyllilajin kirjailija kulloinkin valitsee (Pennanen 1978: 106). Tyylintutkimuksessa operoidaan osaksi samoilla käsitteillä kuin rekisterianalyysissa. Tyyllissä on kyse tietyn vakion vaihtoehtoisesta variaatiosta ja tietyn sisällön muotoilusta vaihtelevin osasiällöin (Saukkonen 2001: 190). Rekisterin piirteenä on esimerkiksi adjektiivien osuus kaikista saneista ja tyylin piirteenä on tietynlaisia mielikuvia herättävien adjektiivien käyttö. Laskemani mukaan saturomaanissa *Pukke* adjektiiveja on 9,0 % koko sanemäärästä, mikä on parin prosenttiyksikön verran enemmän kuin aineistossani keskimäärin. Kirjassa usein esiintyvä adjektiivi on *laiska*, johon on toisinaan yhdistetty toinen adjektiivi kuvaamaan kertojan suhtautumista laiskuuteen, esimerkiksi *laiska ja tyhmä, laiska ja köyhä*.

Kertovan kirjallisuuden tyyliin kuuluu tekstin merkitystä kuvaava mielikuvainformaatio, jolloin tekstin kokonaishahmosta voi käsitteet johtaa implisiittisesti. Tieteellisessä tyyllissä käsitteet formuloidaan tekstin kokonaishahmosta eksplisiittisesti. (Saukkonen 1984: 173.) Tekstilajin tyyliä määritellessään Saukkonen (2001: 145–146) lähtee Bakhtinin määritelmästä, jonka mukaan tyyllilaji sisältää kolme dimensiota, jotka ovat temaattinen sisältö, tyyli ja kompositio. Tyylin voi tulkita kuuluvan interpersonaiseen merkitykseen tai tekstuaaliseen tasoon. Tietyn kieliopillisen muodon valintaa voi myös pitää tyyllillisenä valintana ja sanan tyyllillistä merkitystä voi pitää genrespesifisenä ilmiönä (Bakhtin 1986: 66, 88). Tyyli voidaan määritellä Enkvistin (1974: 101) mukaan myös henkilön sisäiseksi varieteetiksi, jonka tulkitaan olevan strategia tietyn päämäärän saavuttamiseksi ja perustuvan sellaisiin ei-kielellisiin piirteisiin, jotka erottavat saman tekstintuottajan kielenkäytön eri tilanteissa. Tällöin on kyse persoonallisesta tietyn tilannekehyksen mukaisesta tekstilajin kielellisestä realisaatiosta eli tekstistä. Tyyli kuvaa siis yksittäistä tekstiä, joka tulee tosin suhteuttaa tekstilajinormiin, josta teksti ja sen tyyli muodostavat variaation.

Tekstin tyyli syntyy, kun tekstin tuottaja valitsee tilannekehyksen mukaisesti käyttöyhteyteen sopivan tavan ilmaista asiansa. Sen suhteen, mikä on normaali tai sopiva tapa

sanoa asiansa, on olemassa jonkinlaista säännönmukaisuutta. Kieliyhteisö on hyväksynyt ja omaksunut säännönmukaisuudet tyylinormeiksi, joita voidaan kutsua tekstimuo-
dostussäännöiksi, joista eri tyyllilajit syntyvät. Tyylinormeja tarvitaan, jotta viestintä
onnistuisi. Tyylinormit syntyvät siitä kokonaisympäristöstä, kielenulkoisesta kontekstis-
ta, jossa kieltä käytetään. Tämän ohella jokaisella kielenkäyttäjällä on mahdollisuus
käyttää eri määriä henkilökohtaista tyyliä. Asiatekstien kohdalla tyylimallit ovat ahtaita
eivätkä juurikaan salli henkilökohtaisia poikkeamia. Toisessa ääripäässä on kaunokirjal-
isuus, jossa valmiita tyylimalleja ei ole kovinkaan paljon. Ne ovat myös varsin väljiä ja
mahdollistavat yksilöllisten tyylierojen käytön. (Saukkonen 1984: 9–10.)

2.4 Kvantitatiivinen analyysi

Kvantitatiivista menetelmää käytetään tunnistamaan piirteitä, joita tekstissä todella
esiintyy yhdessä. Jälkeenpäin nämä piirryhmät tulkitaan funktionaalisesti. Kielellisten
piirteiden frekvenssejä laskemalla saa tarkkoja kvantitatiivisia ominaispiirteitä teksteis-
tä, mikä mahdollistaa eri tekstien keskinäisen vertailun. Tällöin on mahdollista hahmot-
taa eri tekstilajeja toisistaan erottavia piirteitä vertailevan analyysin pohjalta. Kvantita-
tiivisella tutkimusmenetelmällä saadaan tekstistä konkreettista ja helposti käsiteltävää
tietoa kielellisten piirteiden esiintymisestä teksteissä. Tämän pohjalta on mahdollista
analysoida tekstien tyyliä. Kvantitatiivisia analyysimenetelmiä on useita manuaalisesta
tietokoneavusteisiin menetelmiin. Saatuja tietoja käsitellään erilaisilla tilastollisilla me-
netelmillä, joiden avulla teksteistä on mahdollista saada vertailukelpoista tietoa. (Biber
1988: 12–16.)

Kvantitatiivisen analyysin ongelmana näyttää olevan menetelmissä esiintyvät erot ja
analyysin tuloksien erilaiset tulkinnat. Biber (1988: 49–50) viittaa kvantitatiivisten ana-
lyysien tulosten tulkintoja koskeviin tutkijoiden välisiin erimielisyyksiin. Hänen mieles-
tään erimielisyydet johtuvat määritelmistä. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa tulee valita
ne kielelliset piirteet, joiden frekvenssejä laskemalla teksteistä pyritään löytämään ver-
taitavaa tietoa. Tosin mitään yksittäisten piirteiden tärkeysjärjestystä tuskin voidaan

laatia. Pikemminkin on kyse siitä, mitä kullakin tutkimuksella pyritään saavuttamaan. Tarkastellessani vertailumateriaaliksi valitsemiani tutkimuksia huomasi, että eri tutkijat olivat toisaalta valinneet samoja tutkittavia piirteitä mutta että toisaalta löytyi myös eroja.

Kvantitatiivinen analyysi ei yksinään riitä, vaan tarvitaan myös tulosten laadullista analyysia ja pohdintoja siitä, miksi tietyt piirryhmät esiintyvät yhdessä teksteissä. Tulee selvittää se, mitkä funktionaaliset tai tilannesidonnaiset parametrit ovat yhteydessä piirryhmiin vaikuttaen niiden systemaattiseen käyttöön teksteissä. (Biber 1988: 19.) Saukkonen (2001: 105–110) käyttää piirryhmistä nimitystä piirteistö. Käsitellessään puhutun ja kirjoitetun kielen välisiä eroja Biber (1988: 24) asetti empiirisen kysymyksen siitä, onko olemassa yhdessä esiintyvien piirteiden kielellistä dimensiota, joka tekee eron eri kielimuotojen välille. Sekä Saukkosen (2001) että Biberin (1988) tutkimus perustui kvantitatiiviseen faktorianalyysiin, jossa kohteena oli useita eri tekstilajeja edustavia sekä puhuttuja että kirjoitettuja tekstejä.

2.5 Pohdintaa

Tämän tutkimuksen aineisto koostuu yhden kirjailijan tuotannosta. Kirjailijan kertomatekniikkaa voidaan lähestyä pyrkimällä kuvaamaan hänen käyttämäänsä kieltä ja tyyliä (Särkilahti 1969: 3). Käsitykset siitä, mitkä piirteet tekstissä ovat kirjailijan persoonallisia tyylipiirteitä, vaihtelevat tutkijoiden keskuudessa. Manninen (1971: 15) tutki neljän kirjailijan tuotantoa selvittääkseen, mitkä kvantitatiivisesti mitattavissa olevat piirteet ovat ominaisia yksittäisille kirjailijoille. Hän löysi yksilöllisiä piirteitä. Lisäksi hän toteasi, että tarvitaan useita muuttujia ja teoksia, jotta voidaan luoda täydellinen kokonaiskuva kunkin kirjailijan tyylistä. (emt. 150.) Saukkonen (2003: 7–15) pohti kysymystä, onko olemassa yksilöllistä tyyliä. Hän korosti tekstin tyylin kokonaisvaltaisuutta ja tyylin alan rajoittamista suhteessa tekstilajinormiin ja teemaan. Kirjailijan tyylin katson olevan hänen persoonallinen tapansa muovata aiheitansa ja käsitellä teemoja, se on kaikkien niiden ilmaisukeinojen kokonaisuus, joita kirjailija käyttää antaessaan teoksel-

leen muodon. Kirjailijan tyyliille luonteenomaisia piirteitä tulee etsiä vertailevan tutkimuksen pohjalta. Tosin käsitykset siitä, mitkä piirteet tekstistä ovat kirjailijan persoonallisia tyylipiirteitä, vaihtelevat tutkijoiden välillä. Vertailun avulla saadaan esiin kirjailijoiden välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä. Yksittäisen kirjailijan tuotannon analysointi ei riitä luomaan tarpeeksi kattavaa kuvaa tekstilajin kielellisistä piirteistä eikä rekisteristä. Tarvitaan laajempaa aineistoa sekä vertailevaa analyysia.

Tekstilaji liittyy kulttuurikontekstiin, rekisterianalyysi puolestaan liittyy tilannekontekstiin. Tulkintani mukaan niitä voi pitää toisiaan täydentävinä. Tyyli liittyy tapaan sanoa asioita. Siinä on kyse valinnoista, variaatioista, tietyn sisällön ilmaisemisesta erilaisin tavoin. Tekstilajien määritelmien ja normien mukaan teksti voidaan sijoittaa johonkin tekstilajiin. Rekisterianalyysilla saadaan teksteistä kvantitatiivista tietoa esimerkiksi lauseiden pituuksista ja eri lausetyyppien osuuksista kokonaislausemääristä. Tyyli tutkimus on kvalitatiivista, ja sen avulla on mahdollista saada tietoa siitä tavasta, jolla kirjailija on sanonut sanottavansa.

Lastenkirjallisuutta voi tulkintani mukaan pitää yhtenä kirjallisuuden tekstilajina. Se sisältää alalajeja, joita ovat mm. pienten lasten kuvakirjat, lukemaan opettelevien kirjat, saturomaanit ja nuorten kirjat. Lastenkirjallisuus muodostaa oman kielenkäyttötapansa, jolla saadaan tehtyä tietynlaisia asioita. Lastenkirjailijoilla on kulttuurikontekstiin liittyvää tietoa siitä, miten kieltä käytetään lapsille kirjoitettaessa. Kysymys lastenkirjallisuuden rekisteristä ei ole ongelmaton. Syntaksia koskeneiden tutkimusten tulokset ovat osoittaneet, että lastenkirjailijat eivät välttämättä kirjoita lyhyempilauseista tai virkerakenteeltaan yksinkertaisempaa tekstiä kuin aikuisille kirjoittavat kirjailijat (ks. esim. Puranen 1980: 52). Tosin tulee muistaa, että kaunokirjallisuudessa yleensäkin rajojen veto on ongelmallista.

3 KIRJAILIJA MARJATTA KURENNIEMI

Kirjailija Marjatta Kurenniemi syntyi Helsingissä 7.5.1918. Suoritettuaan ylioppilastutkinnon hän opiskeli suomen kieltä ja kirjallisuutta Helsingin yliopistossa. (Suomen kirjailijat 1985: 309.) Sota ja perheen perustaminen kuitenkin keskeyttivät opinnot (Kuivasmäki 1981: 13). Marjatta Kurenniemi kuoli Taipalsaarella 14.11.2004 (Suomen kirjailijat –tietokanta).

3.1 Tuotanto

Monien ikätovereidensa tavoin Marjatta Kurenniemi pakeni sodanjälkeisten pulavuosien ankeutta ja samalla perheenäidin velvollisuuksien aiheuttamaa ristiriitaa ryhtymällä kirjoittamaan satuja ja tarinoita lapsille. Hän julkaisi 12 satukokoelmaa, 12 saturomaa-
nia ja 2 nuorisoromaania. Satukokoelma *Pilvipaimen* (ilm. 1976) sisältää valikoiman satuja aiemmista kokoelmista ja muutaman ennen julkaisemattoman sadun. Yhdessä Kaija Pakkasen kanssa Marjatta Kurenniemi julkaisi lasten loruja ja runoja sisältävän kokoelman *Kaksi kukkopilliä* (ilm. 1968). Satukokoelmat *Lauantaisadut* ja *Sunnuntaisadut* (ilm. 1979) hän julkaisi yhdessä Saara Heinon ja Terttu Nousiaisen kanssa. Marjatta Kurenniemi toimi myös lastenkirjallisuuden kääntäjänä. Erilaisia käännöksiä ja mukaelmia on noin 200 kpl, ja osa niistä on ilmestynyt Tammen *Kultaiset kirjat* -sarjassa. Yhdessä Hellin Tynellin kanssa hän julkaisi kokoelman *Lasten runotar*, joka sisältää valikoiman lastenjuhlien lausujille ja nuorille runon ystäville. (ks. Suomen kirjailijat 1985: 310–313.) Tuotantoon kuuluu myös näytelmäkäsikirjoituksia esitettäväksi kouluissa.

Marjatta Kurenniemi toimi vuosina 1961–63 ja 1966–70 Suomen kirjailijaliiton toimistonhoitajana. Vuodesta 1956 lähtien hän kuului Suomen nuorisokirjailijat ry:n johtokuntaan ja toimi yhdistyksen puheenjohtajana 1967–69. Fiktiivisen tuotannon lisäksi hän julkaisi lastenkirjallisuutta, lastenkirjailijan työtä ja satua käsitteleviä esseitä. (Kuivasmäki 1981: 13–15.)

Satukirjatuotannostaan Marjatta Kurenniemi sai useita palkintoja. Topelius-palkinnon hänelle myönnettiin kolme kertaa, mm. kirjasta *Oli ennen Onnimanni....* Hänelle myönnettiin valtion nuorisokirjallisuuspalkinto kahdesti, Pro Finlandia -mitalin hän sai vuonna 1969. (Suomen kirjailijat 1985: 309.) Nuortenkirja ry:n jakamia kirjallisuuspalkintoja ja kunniamainintoja Marjatta Kurenniemi sai useasti, mm. kirjasta *Jannu-vasikan ihmeelliset seikkailut*. Suomen Kirjallisuusseuran Akatemia-apurahan hän sai 1955. (Heikkilä-Halttunen 2000: 490, 500.) Taiteen valtionpalkinnon hän sai vuonna 2003 (Suomen kirjailijat -tietokanta).

3.2 Uudistaja ja tradition jatkaja

Marjatta Kurenniemi aloitti perinteisellä topeliaanisella sadunkerronnalla, jota hän vuosikymmenten kuluessa syvensi ja uudisti. Suomalaisen lastenkirjallisuuden institutionalisoitumista ja kanonisoitumista 1940- ja 50-luvuilla tutkinut Päivi Heikkilä-Halttunen (2000: 325) luonnehtii Marjatta Kurenniemeä maltilliseksi uudistajaksi todeten, että kustantaja suhtautui kirjailijan varhaisiin muoto- ja tyylikokeiluihin varsin torjuvasti ja ohjasi häntä ilmeisen tietoisesti sovinnaisempaan suuntaan. Vielä 1950-luvun kirjallisuudessa ilmapiirissä brittiläisvaikutteinen kielellisillä elementeillä leikkiminen ja nonsensin hyödyntäminen koettiin erikoisuuden tavoitteluksi. Tästä johtuen Marjatta Kurenniemen satukokoelman *Antti-Karoliina ja muita hassuja satuja* (ilm. 1954) julkaisemista emmittiin pitkään, ja se olikin vähällä jäädä kokonaan julkaisematta erikoisuutensa vuoksi. Tämän satukokoelman sadut olivat ensimmäisiä suomeksi ilmestyneitä nonsense-satuja ja sen sisältämät sadut ja niiden nimet (mm. *Kirri-Mirri-Miuku-Mauku-Pirrinpoika-Puks*, *Alli Ylösalaisinmaassa* ja *Miten Petteriannien hallitsijasuku nousi murjaanien valtaistuimelle*) viittaavat kirjailijan haluun ilakoida perinteisen sadunkerronnan lisäksi myös puhtaalla nonsensella.

Myöhempinä vuosikymmeninä, kun käsitykset sekä lastenkirjallisuuden luonteesta että lapsista muuttuivat ja modernisoituivat, myös Marjatta Kurenniemen teksteissä alkoi esiintyä yhä rohkeampia vetoja. Hän kritisoi kirjoissaan keskiluokkaisia elämänarvoja ja

puhui luonnonsuojelun puolesta. Hän kuvaa kirjoissaan luontoa paljon ja yksityiskohtaisen tarkasti. Kuvaus on runollista ja luontoa ylistävää. Se jatkaa näin ollen Topeliuksen luomaa perinnettä. Teoksissa esiintyy kielen, muodon ja aiheenkäsittelyn tasolla piirteitä, joiden avulla kirjailija pyrki uudistamaan lastenkirjallisuutta. Oppi-isinä Marjatta Kurenniemellä ovat olleet toisaalta modernin taidesadun pohjoismaiset luojat Hans Christian Andersen ja Sakari Topelius sekä toisaalta brittiläisen fantasiakirjallisuuden ja nonsensen oppi-isä Lewis Carroll.

Tie arvostetuksi ja palkituksi kirjailijaksi ei ollut helppo. Esteenä arvostuksen saamiselle oli se, että Marjatta Kurenniemi kirjoitti vain lapsille. Helpommin arvostusta ovat saaneet ne lastenkirjailijat, jotka ovat kirjoittaneet myös aikuisille. Esimerkkinä Heikki-lä-Halttunen (2000: 329) mainitsee Kirsi Kunnaksen, joka ansioiduttuaan aikuisille suunnatuilla runokokoelmillaan siirtyi kokonaan lastenkirjallisuuden pariin. Pelkästään lapsille kirjoittavan kirjailijan on tehtävä enemmän työtä tullakseen vakavasti otetuksi. Vuosikymmenten työ palkitsi tekijänsä ja Marjatta Kurenniemi saavutti arvostetun aseman kirjailijana.

3.3 Saturomaanit

Tutkimusaineistoni käsittää 12 saturomaania. Jokaisessa kirjassa on yksi tai useampia teemoja, jotka muodostavat kehyksen tapahtumille. Lisäksi esiintyy koko kirjan läpi kulkevia aiheita tai aihepiirejä, jotka liittyvät teemaan ja sen käsittelyyn. Saturomaneissaan kirjailija korostaa lapsuuden erityislaatua ja lapsen oikeutta olla lapsi. Hän myös protestoi erityisesti 1960-luvulla realistisia, yhteiskunnallisia ongelmia käsitteleviä lastenkirjoja, joissa lisäksi lapsen maailmaa kuvattiin aikuisten näkökulmasta (Kärnä 1992). Marjatta Kurenniemen saturomaneissa maailmaa ja tapahtumia kuvataan lapsen näkökulmasta. Ongelmia ja niiden ratkaisumalleja käsitellään lapsen tavalla käsitellä asioita. Loppu on aina onnellinen lapsen kannalta, lapset ovat päähenkilöitä, ja aikuisten tehtävänä on antaa taustatukea.

Marjatta Kurenniemen kirjailijauran muutos näkyy hänen saturomaaneissaan. Varhaisimmat teokset opettavat elämänarvoja ja kuvaavat luontoa runollisesti. Ne on sijoitettu eläinmaailmaan, jossa ihminen nähdään useasti julmana luontoa tuhoavana olentona. 1950-luvulla ja 1960-luvun alkupuoliskolla ilmestyneet saturomaanit edustavat kirjailijan tuotannossa selvimmin fantasiaa, ja niissä kuvataan lasten elämää. Myöhäistuotannossa kirjailija siirtyi realistisempaan kerrontaa mutta ei hylännyt fantasiaa.

Pukke Punamuurahaisen seikkailut (Pukke) on kehitysromaani ja eläintarina, joka kertoo nuoren työmuurahaisen karkumatkasta ja tutustumisesta hyönteisten elämään kesäisessä metsässä sekä paluusta kotikekoon. Kirjassa kuvataan metsää ja sen asukkaiden elämää yhtäältä tieteellisen tarkasti ja toisaalta satua ja fantasiaa hyödyntäen. Teemoja ovat aikuisuuteen kasvaminen, velvollisuudentunto, työnteon merkitys yksilön onnellisuuden kannalta ja anteeksianto. Aiheina ovat mm. elannonhankinta, pesänrakentaminen ja lastenhoito. Karkumatkallaan Pukke käy läpi katharsiksen, pitkällisen ja monivaiheisen puhdistumisen, sillä sen elämässä tapahtuu kokonainen ketju järkyttäviä tapahtumia, mm. juopottelu, verimuurahaisten orjuudessa olo, metsäpalo ja koko ajan kalvava nälkä. Vastoinkäymisten kautta Pukke kasvaa vastuuntuntoiseksi muurahaisyhteisön jäseneksi, palaa kotikekoon ja tekee sovinnon yhteisön ja itsensä kanssa.

Jannu-vasikan ihmeelliset seikkailut (Jannu) kuvaa metsää ja sen elämää vasikan näkökulmasta, joka samalla on elämää opettelevan ja maailmaa ihmettelevän lapsen näkökulma. Kirjan keskeinen teema on ystävyys. Muita teemoja ovat luonnonjärjestyksen tarkoituksenmukaisuus sekä eläinten ja ihmisten väliset suhteet. Koko kirjan kattavana aiheena kulkee äidin ja lapsen välinen suhde. *Jannu* on kehitysromaani. Kulkiessaan metsässä Jannu tutustuu sen asukkaisiin ja ystävystyy näiden kanssa ja oppii samalla metsän kielen. Ihmiset ovat mukana kirjan henkilöinä osallistuen tapahtumiin, mistä syntyy jännite metsäneläinten ja kotieläinten välille. Metsäneläimet, kuten hirvet, pelkäävät ihmistä ja suhtautuvat tähän vihamielisesti. Toisaalta kotieläimet, Jannu niiden mukana, luottavat ihmiseen, koska ne saavat häneltä ruokaa ja suojaa. Kirjassa pohditaan kysymystä, miksi ihminen, joka on kotieläimiään kohtaan niin hyvä, vainoaa ja

surmaa metsäneläimiä, jotka eivät ainakaan omasta mielestään ole tehneet hänelle mitään pahaa. Kysymys jää vaille vastausta.

Kirjan *Oli ennen Onnimanni ... (Onnimanni)* päähenkilö on Metsän Vihreä Mies, joka asuu Metsän Suloisimmassa Paikassa hoitaen omassa sairastuvassaan metsäneläimiä. Kirja ja sen päähenkilö ovat saaneet nimensä vanhasta lastenlorusta. Onnimanni kuuluu peukaloisväkeen ja hänet näkevät vain ne, joiden Hupaisten Ajatusten Maailmaan hän kuuluu. Kirjassa kerrotaan Onnimannin ja hänen apulaistensa Sisin ja Samin elämän vaiheista noin vuoden kestävästä ajanjaksona sekä taistelusta kiusaajavariksen kanssa. Lisäksi kuvataan vuoden kiertokulkua luonnossa ja tapahtumia ja tehtäviä eri vuodenaikoina. Kirjan pääteema on lähimmäisenrakkaus. Muita teemoja ovat anteeksianto, luonnonsuojelu ja elämän kiertokulku. Luonnonkuvaus on topeliaanisen perinteen mukaan runollista. Siihen rinnastuu ihmisen julmuus ja maailman pahuus, mutta samalla nousee esiin kaikki se kauneus ja hyvyys, mitä maailmassa vielä on. Luonnonilmiöitä tässä kirjassa on samoin kuin kirjassa *Jannu* personoitu, ja niitä verrataan saduista ja Kalevalasta tuttuihin hahmoihin. Talvi on suuri julma jättiläinen, kun taas kevät on ilakoiva ja ilkiurinen Valpuri-keiju. *Onnimanni* sisältää aineksia monista kertomustyypeistä. Siinä on sekä faabelin että fantasian aineksia. Se luokitellaankin fantasiakirjallisuuteen. Kirjassa hyödynnetään vanhoja kansantarinoita ja Kalevalan kerrontaa, eikä sitä voi yksiselitteisesti sijoittaa yhden tietyn kategorian alle.

Kuinka-Kum-Maa on kaikkialla (Kuinka) on fantasiamaailmaan sijoitettu salapoliisiromaani. Kirjan läpikulkevana aiheena on varkauksien selvittäminen. Kirja on saanut vaikutteita brittiläisistä fantasiaromaaneista, joissa lapset lähtevät matkalle oman kodin läheltä löytyvään toissijaiseen maailmaan, jonka kaoottiselta vaikuttavat asiat he panevat järjestykseen. Kirjan päähenkilö on Pau-niminen poika, joka seikkailee omassa huoneessaan sijaitsevassa fantasiamaailmassa nimeltä Kuinka-Kum-Maa seinäpaperin kukkakuviosta esiin astuvan prinsessa Lilaloon kanssa. Tämän maan asukkaat ovat kaksiulotteisia ja syövät vain kaksiulotteisia ruokia, kuten keksejä ja ohukaisia. Paun matka kaksiulotteisessa maailmassa muistuttaa kuviin hyppäämistä P. L. Traversin *Maija Poppanen*-kirjoissa (Saukkola 2001: 133), sillä myös Pau hyppää kuviin, mm. huoneensa

seinällä olevaan jäljennökseen Edelfeldtin maalauksesta, joka esittää kuningatar Blanka ja prinssi Haakonia. Astuessaan fantasiamaailmaan Paun on hyväksyttävä sen säännöt voidakseen ymmärtää sen asukkaita ja heidän toimintaansa.

Puuhiset (Puuhiset) on fantasiaromaani, jossa päähenkilöitä ovat reaali maailman lapset Mari ja Ari sekä puuhiset Plintti, Suhusiina ja Pullukka. Kirjassa siirrytään ensisijaisesta maailmasta toissijaiseen maailmaan, joka sijaitsee kotipihassa kasvavassa vaahterassa. *Puuhiset* noudattelee Marjatta Kurenniemen saturomaaneista selvimmin brittiläistä fantasiaromaaniperinnettä, ja sillä on useita yhtymäkohtia tämän perinteen tyypillisimpään edustajaan, Lewis Carrollin kirjaan *Liisa Ihmemaassa*. Lisäksi kirjassa on käytetty nonsensea. Marin ja Arin varjot ovat vaihtuneet heidän ollessaan vauvoja. Marin uusi varjo kyllästyi olemaan kiltin tytön varjo ja karkasi Vaahterapuuhisten valtakuntaan, jossa se joutui kiipeliin. Marin sekä lopulta myös Arin oli lähdettävä pelastamaan varjo. *Puuhiset* kuvaa taistelua hyvän ja pahan välillä. Lapset edustavat hyvää, ja he kukistavat paha edustavan vallananastajan Yyliön ja naapurissa asuvat mäntypuuhiset. Kirja on poliittinen allegoria: se kuvaa Suomen (Vaahterapuuhisten valtakunta) ja Neuvostoliiton (Mäntypuuhisten valtakunta) poliittisia ja taloudellisia suhteita 1950-luvulla.

Neliosaiseen *Onneli ja Anneli* -sarjaan kuuluvat *Onnelin ja Annelin talo (OA1)*, *Onnelin ja Annelin talvi (OA2)*, *Onneli, Anneli ja orpolapset (OA3)* sekä *Onneli, Anneli ja nukutuskello (OA4)*. Kirjat kertovat kahdesta työstä, Onnelista ja Annelista, sekä heidän todeksi muuttuneesta kotileikistään. Tytöt edustavat saduissa esiintyviä vastapareja, mikä ilmenee heidän perhetaustoistaan ja korostuu molempien yksinäisyydentunteen kautta sekä sarjassa esiintyvien muiden vastaparien kautta. Monimutkaiset perhesuhteet, vanhempien kyvyttömyys huolehtia lapsistaan sekä lasten jättäminen oman onnensa nojaan ovat lähtökohtana kirjasarjassa. Kirjojen myötä tyttöjen elinpiiri laajenee ja he kehittyvät. Sarjan kussakin kirjassa päähenkilöt kokevat jotain merkittävää, joka muuttaa heidän jokapäiväistä elämäänsä. Kirjassa *OA1* tytöt muuttavat asumaan taloonsa Ruusukujalle ja tutustuvat naapureihinsa ystäväystyyn näiden kanssa. Kirjassa *OA2* kerrotaan peukaloisväkeen kuuluvan Vaaksanheimon perheen tarina. Orpolasten pelastaminen ilkeän johtajattaren kynsistä on aiheena kirjassa *OA3*. Teemaksi nousee lasten

oikeus turvalliseen ja onnelliseen lapsuuteen sekä rakkauteen. Lisäksi kirjan loppuratkaisun yhteydessä korostuu se, että lasten kasvun kannalta tärkeintä on ilo. *OA4* kuuluu kirjailijan tuotannossa realistisen kerronnan kauteen. Kirjassa on teemana ympäristönsuojelu. Ruusukujan idylli on uhattuna, kun sen lähistölle ollaan perustamassa hajuvesitehdasta, joka saastuttaa läheisen joen. Lisäksi alueelle on suunnitteilla moottoritie, jonka tarkoitus on kulkea Ruusukujan kautta. Lasten ja aikuisten yhteistyöllä aiheet esitetään ja rauha palaa Ruusukujalle.

Leenan sininen päivä (Leena) jatkaa suomalaisten kansankertomusten perinnettä. Se on yhden päivän romaani, joka kertoo Saimaan saarella sijaitsevassa maalaistalossa asuvan viisivuotiaan Leena-tytön syksyisestä päivästä ja siitä, miten hänellä tuona päivänä oli kova koulupäivä elämäntodellisuudessa. Sekä ympäristön että tapahtumien kuvailussa on käytetty tajunnanvirtakuvausta ja eläytymisesitystä. Asioita kuvataan niin kuin Leena ne kokee mielessään. Tämä kirja on aineistooni kuuluvista kirjoista realistisin. Se on lasten todellisuuskertomus eli kotikertomus. Lappalaisen (1979: 180) mukaan tämä kertomustyyppi aktivoi lasta jäsentämällä hänen arkitodellisuuttaan, antamalla toimintamalleja ja samaistumiskohteita sekä tarjoamalla kielellisiä virikkeitä. Kirjan teemana on lasten ja vanhempien suhde, perheen tärkeys sekä lasten ja eläinten yhteenkuuluvuus. Kirjan dialogissa on käytetty Kaakkois-Suomen murretta.

Putti Vaaksanheimo, *Onneli ja Anneli* -kirjoista tuttu, peukaloisväkeen kuuluva rasavilli poika seikkailee kahdessa kirjassa, *Putti ja pilvilaivat (Putti1)* sekä *Putti Puuhkajasarellalla (Putti2)*. Molemmissa kirjoissa Putti pelastaa neuvokkuudellaan ja muiden avulla maailman sitä uhkaavalta vaaralta. *Putti*-kirjat sisältävät useita fantasiaromaanin elementtejä: yliluonnollisia tapahtumia, mielikuvitushenkilöitä, elollistettuja luonnonilmiöitä, puhuvia eläimiä sekä hyvän ja pahan välistä taistelua. Tapahtumapaikkana on tois-sijainen maailma, johon siirrytään portin kautta, ja raja sen ja reaali maailman välillä on selvä. Kirjassa *Putti1* matkataan Putin mukana kuningas Cumuluksen valtakuntaan, joka sijaitsee pilvissä, ja pilvilaivaan nimeltä Lumilintu. Tehtävänä on kukistaa pilvirosvo-laiva Nokisiipi ja pelastaa maailma ankaralta kuivuudelta. Kirjassa *Putti2* ovat aiheina saastuminen ja Kissanmintun kaupunkia uhkaava tuho. Tämän kirjan teemaksi nousee

ihmisten vastuu omasta asuinympäristöstään ja luonnosta. Toissijainen maailma sijaitsee Puuhkajasaarella, kahdeksannessa valtameressä tuntemattomassa ilmansuunnassa. Puuhkajasaarella toimii taimisairaala, jossa Putin isoeno Vartti Vähätyinen hoitaa sairaita puuntaimia valdemariini-nimisellä liuksella. Saarella elää puuhkajia, jotka ovat puoliksi lintuja ja puoliksi puita. Naapurisaarella asuvia dinosauruksia tarvitaan apuun, kun isot kaivurit saapuvat kaupunkiin. Tarkoituksena on tuhota rakennukset ja rakentaa alueelle tekojärvi. Vaaksanheimon perhe muuttaa asumaan Puuhkajasaarelle, jonne he kuuluvat, mielikuvituksen maailmaan.

4 LAUSERAKENNE

Tekstin jaksottuminen virkkeisiin ja niitä pienempiin yksikköihin, lauseisiin, ei ole yksiselitteistä. Lause on rakenteellinen kokonaisuus, joka muodostuu sanoista ja lausekkeista. Sen ytimenä on verbin persoonamuoto eli finiittiverbi, ja sen osien välillä vallitsee riippuvuus- ja määrittysuhteita. Verbin ohella lauseen ytimeen kuuluvat verbin argumentit subjekti, objekti ja adverbiaalitäydennys, joiden lisäksi lause voi sisältää vällinnaisia, adverbiaaleina tai lisäyksinä esiintyviä määritteitä. (ISK 2010: 827.) Eri tekstilajien ja puheen tutkimuksessa käytetään lausetta perusyksikkönä. Muun muassa Pauli Saukkosen (1984) teoksessa *Mistä tyyli syntyy?* lause määritellään kokonaisuudeksi, joka ilmaisee yhden ajatuksen. Se on nimenomaan kirjoitetun kielen yksikkö (Hakulinen & Karlsson 1979: 65). Puhutussa kielessä lauseet ovat eri asemassa kuin kirjoitetussa kielessä. Ainoastaan osa puheessa esiintyvistä kokonaisuuksista ja jaksoista on lauseita (sisältäen finiittiverbin). Lisäksi esiintyy yhden sanan tai lausekkeen tai partikkeleita sisältäviä jaksuja. Puhutun kielen yksikkönä esiintyy lausuma, jota tosin ei voi tarkastella pelkästään lauseen käsitteen kautta, vaan se vastaa kirjoitetun kielen virkettä muodostaen tekstin osan. (ISK 2010: 827, 957.) Tutkimusaineistoni sisältää dialogia, jonka voi ainakin jossain määrin katsoa muistuttavan puhetta. Kertovan kirjallisuuden dialogia ei voi puhtaasti pitää puheen litterointina vaan se on lähempänä kirjoitettua kieltä sisältäen joitakin puhutun kielen piirteitä, mikä tosin vaihtelee eri kirjailijoiden välillä. Koska tämän tutkimuksen aineisto koostuu kirjoitetusta tekstistä, olen ottanut syntaktiseksi yksiköksi lauseen.

Lauserakenteen analyysin yhteydessä olen jakanut aineiston tekstit kahteen osaan. Dialogi (lyhenne D) sisältää repliikit ja monologin, joka on tekstissä ortografisesti ilmaistu repliikkien muodossa. Kerronta (lyhenne K) sisältää suoran kerronnan lisäksi epäsuoran esityksen, johtolauseet, tajunnanvirtakuvauksen ja eläytymisesityksen. Suoran esityksen johtolauseen suhteesta dialogiin ja kerrontaan ei ole yhtenäistä ratkaisua. Lundström (1985: 16) on laskenut johtolauseen dialogiin, samoin on tehnyt Manninen (1971: 18). Lappalainen (1982: 15) on tutkimuksessaan jättänyt johtolauseet analyysin ulkopuolelle. Tämä on ollut mahdollista, koska analyysi perustui otokseen. Omassa tutkimuksessani

olen laskenut johtolauseet kerronnan lauseiksi, sillä ne kertovat itse tarinaa ja ilmaisevat keskustelussa sen, kuka puhuu ja miten puhuja asiansa ilmaisee. Dialogin tehtävänä on kertoa, mitä joku sanoo. Lauserakenteen analyysissä vertailen dialogia ja kerrontaa keskenään. Tavoitteena on tarkastella sitä, onko kerronnan muotojen välillä eroja ja minkälaisia mahdolliset erot ovat. Lauserakenteen analyysissä otan esiin lauseiden keskimääräisen pituuden saneina, tekstin jakautumisen pää- ja sivulauseisiin, näiden eri tyypit, vaillinaiset lauseet sekä infiniittiset rakenteet, joita ovat lauseenvastikkeet, partisiippiarakenteet ja muut infiniitivirakenteet.

Lausejaossa lähtökohtana pidän Lauseopin arkiston pääperiaatteita (ks. Ikola & Palomäki & Koitto 1989: 27). Seuraava virke sisältää viisi lausetta: (1) *Sitten hän tajusi*, (2) *etteivät ne vuoria olleetkaan*, (3) *vaan mahtavia eläimiä*, (4) *jollaisia hän ei ollut koskaan nähnyt* – (5) *eikä kukaan muukaan ihminen*. (Putti2, s. 159). Seuraava virke sisältää yhden kysyvällä lausumapartikkelilla alkavan lauseen: *Entä jos olisikin?* (Leena K, s. 8). Seuraava virke sisältää neljä lausetta: (1) *Toisinaan se pälpättää* (2) *ja pälpättää* (3) *niin että äitikin sanoo* (4) *että ole nyt jo hiljaa*. (Leena, s. 2)

4.1 Lausepituus

Lauseen pituudella tarkoitan sen sisältämien saneiden määrää. Yksikkönä olen käyttänyt sanetta, jolla tarkoitetaan kahden tyhjälöyön välistä kirjaimin merkittyä tekstin osaa. Tätä yksikköä on käyttänyt muun muassa Puranen (1980: 26). Ytimen lisäksi lauseeseen kuuluu yleensä muunkinlaisia jäseniä. Nämä ovat syntaktiselta kannalta valinnaisia puhe- ja kommenttiadverbiaaleja sekä esimerkiksi konjunktioita ja muita partikkeleita. Lauseeseen tai lausekkeeseen liittyy toisinaan myös erilaisia lisäyksiä, jotka ovat vähemmän integroituneita lauseeseen. Ne ovat rakenteeltaan monentyyppisiä eivätkä muodosta yhtenäistä kategoriaa. Yhteistä niille lienee lähinnä se, että ne kommentoivat tai täydentävät lausetta. Ne eroavat toisistaan sen suhteen, miten kiinteästi ne liittyvät ympäröivään kielelliseen ainekseen. (ISK 2010: 1002.) Ikola (2001) puhuu lauseen sisältämisestä lauseenlisäkkeistä, jotka ovat varsinaisen rakenteen ulkopuolella joko irral-

laan muusta lauseesta tai määritteinä koko lauseelle ja joilla on erilaisia funktioita. Olen laskenut lisäykset ja lauseenlisäkkeet kuuluviksi niihin lauseisiin, joiden sisällä ne ovat. Puheessa esiintyy joukko monentyypisiä ilmauksia, jotka sisältävät esimerkiksi pronomineista ja adverbista peräisin olevia partikkeleita mutta myös erilaisia ääntelyjä. Näitä ilmauksia kutsutaan suunnitteluilmauksiksi. Ne eivät muodosta selvää kieliopillista kategoriaa. Niitä käytetään puhetta suunniteltaessa ja sanoja haettaessa tai tapailtaessa. (ISK 2010: 821–822.) Lauseenvastikkeet ja muut infiniittiset rakenteet sekä lauseenlisäkkeet ja adverbiaali-ilmaukset olen laskenut mukaan siihen lauseeseen, jonka sisällä ne esiintyvät.

Dialogi sisältää erilaisia puhutteluja ja huudahduksia, jotka esiintyvät varsinaisen rakenteen ulkopuolella, joko lauseesta irrallaan olevina ilmauksina tai koko lauseen määritteinä. Kun ne esiintyvät selkeästi irrallisina ilmauksina, esimerkiksi repliikinalkuisina dialogipartikkeleina, olen laskenut ne omiksi lauseikseen. Mikäli ne määrittävät lausetta, olen laskenut ne mukaan lauseeseen, jonka sisällä ne esiintyvät. Ongelmatapauksissa on ratkaissut konteksti ja ilmauksen puhefunktio. Suunnitteluilmaukset olen analysoinut samalla tavoin kuin lisäykset. Kun erityyppiset lisäykset ja ilmaukset muodostavat oman kokonaisuuden, olen laskenut ne omiksi lauseikseen. Kun puhuttelu selvästi jää lauserakenteen ulkopuolelle, on se laskettu omaksi lauseekseen. Seuraavat esimerkit sisältävät erilaisia lisäyksiä (merkitty kursivilla).

(8) Katsos nyt, *tyhmyri*, -- (*Jannu*, s. 13)

(9) Sinne on *kuulema* kerran hukkunut lehmä, *joskus kauan sitten*.

(*Jannu*, s. 66)

Esimerkissä (8) lauseen sisällä oleva puhuttelusana on laskettu mukaan lauseeseen, johon se kiinteästi liittyy. Esimerkissä (9) lauseessa esiintyvät lisäykset on laskettu mukaan lauseeseen. Kaunokirjallisuudessa kirjailijat käyttävät pilkkuja monesti kieliopin säännöistä poikkeavalla tavalla. Esimerkissä (9) on lopussa oleva ajanilmaus erotettu muusta lauseesta pilkulla. Tämän voi tulkita mielestäni siten, että pilkku on merkinä

puheessa olevasta tauosta. Näin ajanilmaus saa lisää painoarvoa. Toisinaan repliikinalkuinen puhuttelu muodostaa oman irrallisen lauseensa, joka on tulkittavissa lähinnä repliikinalkuiseksi dialogipartikkeliksi. Sen puhefunktioiksi voidaan mielestäni tulkita keskustelukumppanin huomion herättäminen tai sen osoittaminen, kenelle puhuja kohdistaa sanansa. Esimerkissä (10) repliikinalkuinen puhuttelu muodostaa oman lauseen ja sen puhefunktiona on lähinnä kohdistaa puhujan sanat tietylle henkilölle.

(10) *Herra pormestari*, minä todellakin olen lyönyt laimin tehtäväni.

(*OA4*, s. 83)

Sekä suunnitteluilmaukset että lisäykset ovat yleisempiä dialogissa kuin kerronnassa. Dialogissa esiintyy repliikinalkuisia dialogipartikkeleita. Niitä käytetään keskusteluissa intersubjektiiivisina keskustelun osina. Ne ovat vuorovaikutuksen ohjailun välineitä. Niiden kieliopillisen tarkastelun viitekehyksenä on vuorottelu, ja niiden kuvaamisessa tulee ottaa huomioon konteksti. Dialogipartikkelit voivat yksinään muodostaa lauseen, ja niitä pidetään pienimpinä kielellisinä keinoina tavoittaa puhekumppani ja osoittaa keskusteluun osallistumista. (ISK 2010: 773.) Dialogipartikkelien käyttöä esiintyy aineistoni saturomaaneissa dialogissa, mikä tuo siihen puhekielenomaisen sävyn. Esimerkkien (11) ja (12) kursivoitut lauseet olen tulkinnut dialogipartikkeleiksi. Ne muodostavat oman lauseensa.

(11) *No niin*, hyppää kyytiin, hän sanoi Timille. (*Putti2*, s. 152)

(12) *Kas niin*, se oli mainiota, sanoi Hassun-Hauska. (*Kuinka* s. 114)

Virkkeen sisään sijoitettu parenteesi eli virkkeistä irrallinen selitys, joka sijaitsee ajatusviivojen, sulkumerkkien tai pilkkujen välissä, on laskettu omaksi lauseekseen mutta kuuluvaksi siihen ortografiseen virkkeeseen, jonka sisällä se on (ks. Ikola 2001: 188). Esimerkissä (13) on kursivoitu parenteesi, joka sijaitsee päälauseen sisällä.

- (13) Sitten katselija – *jos sellainen olisi ollut* – olisi nähnyt kummallisen kulkueen änkeävän ulos Tingelstiinan ja Tangelstiinan portista. (O A3, s. 265)

Tässä esimerkissä (13) konjunktiolla *jos* alkava sivulause muodostaa parenteesin, joka sijaitsee päälauseen sisällä kiilalauseena. Sivulauseita ei ole laskettu mukaan siihen päälauseeseen, jolle ne ovat alisteisia, vaan omaksi lauseekseen.

Taulukosta 3 ilmenevät lauseiden keskimääräiset pituudet sanein mitattuina kerronnassa (lyhenne K) ja dialogissa (lyhenne D) sekä kerronnan muodot yhteenlaskettuina (lyhenne Y) kussakin kirjassa sekä koko aineistossa (lyhenne *Koko*).

Taulukko 3. Lausepituus saneina kirjoittain

<u>Kirja</u>	<u>D</u>	<u>K</u>	<u>Y</u>
<i>Pukke</i>	4,3	5,5	4,9
<i>Jannu</i>	4,5	5,8	5,3
<i>Onnimanni</i>	4,3	5,6	5,0
<i>Kuinka</i>	4,4	4,6	4,5
<i>Puuhiset</i>	4,5	4,8	4,6
<i>OA1</i>	4,4	4,6	4,5
<i>OA2</i>	4,4	4,9	4,7
<i>OA3</i>	4,3	5,0	4,7
<i>Leena</i>	4,0	4,6	4,4
<i>OA4</i>	4,3	4,5	4,4
<i>Putti1</i>	4,3	4,7	4,5
<i>Putti2</i>	4,3	4,7	4,5
<i>Koko</i>	4,3	5,0	4,7

Lauseet sisältävät keskimäärin 4,7 sanetta koko aineistossa kerronnan muodot yhteenlaskettuina. Dialogissa on keskimäärin 4,3 sanetta lausetta kohti ja kerronnassa 5,0 sanetta lausetta kohti, eli kerronnan lauseet ovat 0,7 saneen verran pitempiä. Eri kirjojen väliset erot ovat yhden saneen verran lausetta kohti. Kussakin kirjassa kerronnan lauseet ovat keskimäärin pitempiä kuin dialogissa. Ajallisessa perspektiivissä lauseet lyhenevät. Varhaistuotantoon kuuluvien kirjojen *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni* lauseet ovat keskimäärin pitempiä kuin myöhäistuotantoon kuuluvien kirjojen *OA4*, *Putti1* ja *Putti2*. Kirja *Jannu* sisältää aineiston keskimääräisesti pisimmät lauseet molemmissa kerronnan muodoissa. Kirjat *Leena* ja *OA4* puolestaan sisältävät keskimäärin koko aineiston

lyhyimmät lauseet, kun otetaan huomioon molemmat kerronnan muodot. Aineistossani esiintyy kuvauksissa ja tapahtumien kertomisessa adjektiivipareja ja akkumulaatioita, jotka käsitykseni mukaan pidentävät lausepituutta. Asioita, henkilöitä tai ympäristöä kuvattaessa liitetään adjektiiveihin joko synonyymi tai jokin toinen arvottava adjektiivi; toisinaan kyse on allitteraatiosta. Myös substantiiveja esiintyy pareittain. Näitä esiintyy eniten kolmessa varhaistuotannon kirjassa. Käyttö vähenee ajallisessa perspektiivissä samalla kun lauseet lyhenevät. Muutokseen näyttää vaikuttavan myös se, että siirrytään kuvailusta tapahtumien selostamiseen. Esimerkissä (14) esiintyy sekä substantiivipari, jossa molemmat ilmaisevat onomatopoeettisia ääniä, että adjektiivipari, jonka jäsenet ovat synonyymisia ja muodostavat allitteraatioparin.

- (14) Päässä alkoi tuntua outoa *suhinaa ja kihinää*, ja vähitellen Pukke alkoi tuntea olonsa niin *remseäksi ja rennoksi*, ettei vielä milloinkaan eläessään.

(Pukke, s. 75)

Olettamus kirjailijan tyylin muuttumisesta kohti väljempää kerrontatekniikkaa ei tämän muuttujan kohdalla toteudu. Tosin kirjailijan tyylin muuttumiseen vaikuttavat muutkin tekijät. Olen laskenut kussakin kirjassa esiintyvien repliikkien pituudet laskemalla niiden sisältämät lauseet. Tarkasteltaessa sitä, mitkä kirjat sisältävät keskimääräistä runsaammin dialogia ja mitkä vähemmän, ja verrattaessa näiden kirjojen keskimääräisiä lausepituuksia huomataan eroja. Kirja *Leena*, jossa on suhteellisesti vähiten dialogia (31,2 % kaikista lauseista), sisältää lähes samanpituisia lauseita kuin kirja *Kuinka*, jossa dialogia on suhteellisesti eniten (59,4 % kaikista lauseista). Kirjan *Leena* repliikit ovat lisäksi aineiston lyhyimmät (keskimäärin 2,1 lausetta repliikkiä kohti) eli tämän kirjan tyylillisenä piirteenä ovat dialogin lyhyys sekä lyhytlauseisuus dialogissa ja kerronnassa. Kirjassa *Pukke*, joka sisältää pisimmät repliikit (keskimäärin 3,8 lausetta repliikkiä kohti) ovat myös lauseet keskimääräistä pitempiä. Kirjan tyylillisenä piirteenä on monisanaisuus. Tämän kirjan repliikkien keskimääräiseen pituuteen vaikuttaa Suuren Kuusen monologi, joka sisältää 364 lausetta. Mikäli tämä jätetään huomiotta, on keskimääräinen pituus lähellä aineiston keskiarvoa. Kirja *Kuinka* sisältää eniten dialogia koko aineistos-

sa, mutta sen repliikit ovat lauseiden määrän ja niiden pituuden suhteen lähellä koko aineiston keskitasoa.

Lausepituutta pidetään eräänä kirjailijoiden tyylipiirteenä. Joidenkin kirjailijoiden katsotaan suosivan lyhyitä lauseita ja toisten pitkiä. (Manninen 1971: 17–18.) Anni Polvan *Tiina*-kirjoissa on keskimäärin 5 sanetta lausetta kohti, lisäksi on havaittu muutosta kohti lyhyempiä lauseita (Määttä 1992: 37–38). Lappalaisen (1982: 52–53) tutkimilla lastenkirjailijoilla keskimääräinen lausepituus on runsaat 4 sanaa dialogissa ja runsaat 5 sanaa kerronnassa. Kirjailijoiden väliset erot ovat pieniä, mutta ryhmien välinen vertailu osoitti, että lauseet ovat ajallisessa perspektiivissä lyhentyneet. Marja-Liisa Vartion romaaneissa lauseet sisältävät keskimäärin 4,0 sanetta, eikä eroa dialogin ja kerronnan välillä ole havaittavissa (Särkilähti 1969: 70). Mannisen (1971: 52) tutkimilla kirjailijoilla lausepituus vaihtelee Unto Seppäsen vajaan 6 saneesta Mika Waltarin vajaan 7 saneeseen lausetta kohti. Lasten kaunokirjallisuudessa lauseiden keskipituudeksi on saatu 4,2 sanetta lausetta kohti ja nuorten kaunokirjallisuudessa 5,5 sanetta lausetta kohti (Niemikorpi 1991: 177).

Kirjailija Marjatta Kurenniemen saturomaanien keskimääräinen lausepituus on odotusten mukaisesti lähellä muun lastenkirjallisuuden vastaavia arvoja. Näytelmä on se kaunokirjallisuuden laji, jossa lauseet ovat keskimäärin lyhyimpiä, 4,0 sanetta lausetta kohti, kun vastaavasti kertomusten lausepituus on 5,2 sanetta lausetta kohti ja pakinoiden 5,7 sanetta lausetta kohti (Saukkonen 1984: 179). Aineistoni saturomaanien dialogin keskimääräinen lausepituus on lähellä näytelmien lausepituutta, ja toisaalta kerronnan lausepituus on lähellä kertomusten lausepituutta. Näiden tulosten perusteella näyttää lausepituus olevan kirjailijalle ominainen tyylipiirre. Se ei ole selkeästi sidoksissa kohdeyleisöön.

Olen laskenut lauseiden sanemäärät ja ryhmitellyt lauseet sen mukaan, sisältävätkö ne yhden saneen, kaksi, kolme, neljä, viisi, kuusi, seitsemän, kahdeksan, yhdeksän tai kymmenen ja sitä useampia saneita. Lauseet, jotka sisältävät kymmenen tai sitä useampia saneita, olen laskenut yhdeksi ryhmäksi, koska näitä on alle 5 % lauseiden kokonais-

määrästä. Taulukosta 4 nähdään eri sanemääriä sisältävien lauseiden osuudet dialogissa (lyhenne D), kerronnassa (lyhenne K) ja ryhmät yhteenlaskettuina (lyhenne Y).

Taulukko 4. Lauseiden sanemäärät

	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
1 s/ 1	1404	6,4	165	3,2	1569	3,2
2 s/ 1	2940	13,4	3948	14,3	6888	13,9
3 s/ 1	3817	17,4	4141	15,0	7958	16,1
4 s/ 1	4233	19,3	4583	16,6	8816	17,8
5 s/ 1	3707	16,9	4555	16,5	8262	16,7
6 s/ 1	2457	11,2	3589	13,0	6046	12,2
7 s/ 1	1667	7,6	2457	8,3	4124	8,3
8 s/ 1	831	3,8	1617	5,9	2448	4,9
9 s/ 1	392	1,8	950	3,4	1342	2,7
10> s/ 1	483	2,2	1602	5,8	2085	4,2
Summa	21931	100,0	27607	100,0	49538	100,0

Neljä sanetta sisältävä lause on yleisin. Lähes 18 % kaikista koko aineiston lauseista kuuluu tähän ryhmään. Tulos vastaa odotuksia ja on yhteydessä lauseiden keskimääräiseen pituuteen. Dialogissa neljän saneen lauseiden osuus on lähes 20 % ja kerronnassa runsaat 16 %. Kolme ja viisi sanetta sisältävien lauseiden suhteelliset osuudet ovat runsaat 16 %. Viiden saneen lauseita esiintyy suhteellisesti lähes yhtä paljon molemmissa kerronnan muodoissa. Kolmen saneen lauseita esiintyy suhteellisesti enemmän dialogissa. Kahden saneen lauseiden suhteellinen osuus on sekä koko aineistossa että molemmissa kerronnan muodoissa suurempi kuin kuuden saneen lauseiden osuus. Muiden ryhmien osuudet jäävät alle 10 %. Kerronnan muotojen välinen ero lauseiden sanemäärien suhteen näkyy selvimmin siinä, että dialogissa esiintyy suhteellisesti enemmän lyhyitä, yhden saneen lauseita, mutta kerronnassa esiintyy suhteellisesti enemmän pitkiä, kahdeksan tai sitä useampia saneita sisältäviä lauseita.

Suomalaisen kertovan kirjallisuuden modernisoituminen alkoi 1940-luvulla ja jatkui 1960-luvulle. Sen vaikutus näkyi myös kielessä. Juhani Niemi (1995: 154) on tutkinut modernisoitumista useasta näkökulmasta, joista yksi on kielessä tapahtunut muutos. Hänen mukaansa yhteiskunnan ilmaisulliset mahdollisuudet otettiin käyttöön kirjalli-

suudessa, kun nykyaikainen puhekieli valtasi alaa. Useat kirjallisuuskriitikot huomauttivat kertovan kirjallisuuden kielessä tapahtuneista muutoksista, joista yhtenä näyttää olevan lauseiden ja samalla virkkeiden lyheneminen. Paavo Pulkkinen (1972: 73) kritisoi aikansa kaunokirjallisuutta siitä, että siinä on lyhytvirkkeisyys ja pääausevaltaisuus levinnyt muodiksi, jonka pahimpia ilmentymiä hän luonnehtii suorastaan alkukantaisuudeksi.

Aineistossani on kaikkiaan 719 kpl vähintään 12 sanetta sisältävää lausetta eli 1,4 % kaikista lauseista. Näistä pitkistä lauseista 80 % esiintyy kerronnassa ja 20 % dialogissa. Pisin yksittäinen lause sisältää 31 sanetta ja se on kirjan OA2 kerronnassa (s. 125).

- (15) Toimme heille keittiön kaappiin kaikenlaisia ruokatarvikkeita kuten maitoa, voita, hiukan jauhoja ja ryynejä, teetä, kahvia ja sokeria, pienen palan makkaraa ja lapsia varten hiukkasen mehua, pari rusinaa ja pähkinää sekä suklaanapin.

Lause noudattelee deduktiivista informaation kerrontatapaa. Ensin mainitaan yläkäsite *ruokatarvikkeita*, joka sitten määritellään sen alaan kuuluvien alakäsitteiden kautta. Nämä muodostavat akkumulaation. Akkumulaatio on samaan sanaluokkaan kuuluvien sanojen luettelo, jolla saadaan aikaan laajennus. Sillä voidaan tarkoittaa mitä lauseenjäsentä tahansa. Usein on kyse konkreettisten substantiivien kasaamisesta ryöpyksi. Akkumulaatiota käytetään tyylikeinona esimerkiksi kuvauksessa, kun halutaan antaa havainnollinen vaikutelma jostain asiasta. (Rainio 1989: 76–77.) Akkumulaatiota on aineistoni saturomaaneissa käytetty luomaan tekstiin konkreettisuutta ja havainnollisuutta. Substantiivien lisäksi akkumulaatioissa esiintyy adverbeja ja adjektiiveja.

Lausepituutta lisäävät myös erilaiset lisäykset, jotka tukevat jonkin seikan käsittelyä, kuvailevat tai ilmaisevat puhujan suhtautumista asiaan. Kuvailussa esiintyy adverbiaalirakenteita, attribuutti- ja predikatiivirakenteita sekä partisiippi- ja infinitiivirakenteita, jotka toisinaan sisältävät kaksi tai useampia rinnasteisia attribuutteja tai muita lauseenjäseniä. Niiden funktiona on toisaalta tuoda tekstiin konkreettisuutta ja toisaalta arvottavaa sävyä. Esimerkkinä useita rakenteita sisältävästä virkkeestä on seuraava (16).

- (16) Maailman ilma oli makeaa ja tuoksuvaa ja täynnä jotakin keltaista ja lämmintä ja sädehtivää, joka hyväili turkkia keveämmin ja lämpimämmin kuin äidin karhea kieli tai Maijan työnkovettama käsi. (*Jannu*, s. 119)

Esimerkin (16) virkkeessä esiintyvien attribuutti- ja predikaatiivirakenteiden avulla tekstistä on yhtäältä saatu konkreettista ja havainnollista, ja kuvaukseen tulee tietynlaista runollisuutta. Useiden rakenteiden liittäminen samaan lauseeseen ryöpyksi toisaalta tiivistää tekstiä, jolloin siitä saattaa tulla ymmärrettävyydeltään vaikeampaa ja lapsen lausetajun kannalta raskaampaa kuin jos kukin seikka olisi sijoitettu omaan lauseeseen.

Aineistossani on kaikkiaan 1 569 lausetta, jotka sisältävät yhden saneen eli niitä on 3,2 % kaikista lauseista. Näistä lyhyistä lauseista 89,5 % esiintyy dialogissa ja 10,5 % kerronnassa. Näissä lauseissa esiintyy eri tyyppisiä. Verbin finiittimuotoja esiintyy yksinään väite-, kysymys- ja käskylauseissa muodostaen joko täydellisen päälauseen tai elliptisen lauseen. Dialogissa ne esiintyvät johdantolauseina epäsuorille kysymyslauseille tai väitelausille, jolloin ne ilmaisevat puhujan suhtautumista asiaan tai toimivat repliikinalkuisina dialogipartikkeleina. Toisinaan verbin finiittimuodosta tai kieltoverbin persoonamuodosta muodostunut lause toimii vastauksena edellä esiintyvään kysymykseen. Dialogissa esiintyy lisäksi huudahduksia, vastauksia edellä oleviin kysymyksiin, ihmetelyä ja hämmästyä sekä muunlaisia reaktioita ilmaisevia seikkoja tai tarkennusta edellä sanottuun hakevia ilmauksia, jotka muodostavat lausefragmentteja. Esittelen seuraavassa esimerkkejä yhden saneen lauseista. Olen ottanut mukaan joko edeltävän tai seuraavan lauseen, jotta lauseen puhefunktio tulee paremmin esiin. Yhden saneen lause on kursivoitu.

- (17) *Tule*, niin näytän sinulle, --. (*Pukke*, s. 10)

- (18) *Kuulitko*, miten reippaasti se poika lasketti luikuria tuossa pikkupöydässä!
– *Kuulin, kuulin*, Pallotuhatjalkainen kikatti --. (*Pukke*, s. 85).

Esimerkkilauseissa verbin finiittimuoto esiintyy yksinään lausetta muodostavana tekijänä. Esimerkissä (17) verbin imperatiivimuotoa voidaan tulkintani mukaan pitää repliikinalkuisena dialogipartikkelina, jonka puhefunktiona on kiinnittää keskustelukumppanin huomio. Esimerkissä (18) jälkimmäinen repliikki on vastaus edeltävään vaihtoehto-

kysymykseen. Siinä verbin finiittimuoto yksinään toimii myönteisenä vastauksena, jonka tehoa on lisätty toistolla. Virke kokonaisuudessaan edustaa puhekielenomaista ilmaisuja.

Dialogissa esiintyy yhden saneen lauseita, joissa lauseen muodostaa edellisen puhujan repliikistä toistettu sana. Lause ilmaisee ihmettelyä tai hämmästyä, toisinaan myös kauhua. Seuraava esimerkki (19) ilmaisee ihmettelyä.

(19) Mutta valdemariinin tärkein ominaisuus on kuitenkin sen puhdistava vaikutus.

–*Puhdistava?*

(*Putti2*, s. 63)

Dialogissa esiintyy pitemmissä vuoropuhelujaksoissa lyhyitä repliikkejä ja niissä lyhyitä lauseita, jotka usein ovat jollain tavoin vaillinaisia kieliopilliselta muodoltaan mutta puhefunktionsa kannalta täydellisiä. Tämä tuo dialogiin puhekielenomaista sävyä.

Tekstin luettavuuden ja tyylin kannalta lauseiden pituus sekä pitkien ja lyhyiden lauseiden osuus kaikista lauseista on yksi tekijä. Lisäksi vaikuttavia tekijöitä ovat lauseenjäsenten järjestys, erilaisten lisäysten ja infiniittisten rakenteiden, esimerkiksi lauseenvastikkeiden, käyttö sekä erityyppisten lauseiden esiintyminen. Aineistoni teksteissä lyhyet ja pitkät lauseet vuorottelevat. Useita pitkiä, raskasrakenteisia lauseita ei ole sijoitettu peräkkäin, vaan ne on yleensä sijoitettu rikkomaan useiden lyhyiden lauseiden ketjuja. Dialogissa esiintyy jonkin verran katkonaisuutta, jolloin lauseiden rajaaminen ei ole ongelmattonta. Katkonaisuutta on käytetty tyylikeinona tuomaan puhekielenomaisia piirteitä dialogiin. Sitä esiintyy erityisesti pitemmissä keskustelujaksoissa, joissa repliikit ovat lyhyitä.

4.2 Lauseet

Tarkastelen seuraavassa, millaisista lauseista aineistoni teksti koostuu. Lauseita ja niiden eri tyyppisiä tarkastelen seuraavasti. Olen ensin jakanut aineistoni lauseet pää- ja

sivulauseisiin riippumatta siitä, ovatko ne täydellisiä vai vaillinaisia lauseita. Tutkin näiden osuuksia kaikista lauseista eri kerronnan muodoissa sekä sitä, minkälaisia pää- ja sivulauseita teksteissä esiintyy. Tämän jälkeen tarkastelen vaillinaisia lauseita, joita ovat elliptiset lauseet ja lausefragmentit.

Lause voi olla itsenäinen tai muihin lauseisiin nähden päälause, tai se voi olla alisteinen eli sivulause. Ollessaan alisteinen lause kuuluu osana toiseen lauseeseen. Sivulause ei yksin edusta puhetoimintoa vaan antaa esimerkiksi päälauseetta koskevaa taustatietoa. Se alkaa alisteisuutta ilmaisevalla elementillä, joita ovat yleiskonjunktio *että*, adverbiaalikonjunktio, esimerkiksi *kuin*, *jos* tai *vaikka*, relatiivipronomini tai kysymyssana tai verbi, johon on liitetty kysyvä liitepartikkeli *-ko*. (ISK 2010: 841, 843.) Lauseita tarkasteltaessa käytetään mittareina lausepituuden lisäksi sivulauseiden määrää suhteessa päälauseiden määrään (Elomaa 2000: 278–282; Manninen 1971: 58). Lähtöoletuksiin kuuluu, että Marjatta Kurenniemen tuotannossa esiintyy päälauseita enemmän kuin sivulauseita riippumatta kerronnan muodosta.

Lauseiden jakaantuminen pää- ja sivulauseisiin ilmenee taulukoista 5 ja 6. Luvut ilmaisevat absoluuttisia määriä ja suhteellisia osuuksia. Lyhenne P tarkoittaa päälauseita ja S sivulauseita. Taulukosta 5 ilmenevät pää- ja sivulauseiden osuudet lauseiden kokonaismäärästä kussakin kirjassa sekä koko aineistossa kerronnan muodot yhteenlaskettuna. Taulukosta 6 ilmenevät pää- ja sivulauseiden osuudet dialogissa ja kerronnassa.

Päälauseiden osuus on yli 83 % koko aineistossa sekä molemmissa kerronnan muodoissa. Kirjojen välillä esiintyy eroja. Päälauseiden osuus vaihtelee kirjan *OA4* 87,1 %:n ja kirjan *Jannu* 78,7 %:n välillä. Ajallisessa perspektiivissä päälauseiden osuus kasvaa lauseiden lyhentyessä ja tekstin tiivistyessä. Päälauseiden osuus kokonaislausemäärästä on 84,0 % dialogissa ja 83,3 % kerronnassa, eli kerronnan muotojen välinen ero on alle yhden prosenttiyksikön. Oletus siitä, että kerronnan muoto ei vaikuta pää- ja sivulauseiden määrään, toteutuu tämän aineiston osalta.

Taulukko 5. Pää- ja sivulauseiden osuudet kirjoittain

Kirja	P N	P %	S N	S %	Yht. N	Yht. %
<i>Pukke</i>	5359	82,0	1179	18,0	6538	100,0
<i>Jannu</i>	4705	78,7	1274	21,3	5979	100,0
<i>Onnimanni</i>	5307	82,4	1137	17,6	6444	100,0
<i>Kuinka</i>	3277	83,5	647	16,5	3924	100,0
<i>Puuhiset</i>	3706	85,4	636	14,6	4342	100,0
<i>OA1</i>	2867	83,8	556	16,2	3423	100,0
<i>OA2</i>	2219	84,7	400	15,3	2619	100,0
<i>OA3</i>	2165	84,9	385	15,1	2550	100,0
<i>Leena</i>	2729	86,5	425	13,5	3154	100,0
<i>OA4</i>	2298	87,1	339	12,9	2637	100,0
<i>Putti1</i>	2891	85,8	477	14,2	3368	100,0
<i>Putti2</i>	3896	85,4	664	14,6	4560	100,0
Summa	41419	83,6	8119	16,4	49538	100,0

Taulukko 6. Pää- ja sivulauseiden osuudet kerronnan muodoissa

	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
Päälauseet	18422	84,0	22997	83,3	41419	83,6
Sivulauseet	3509	16,0	4610	16,7	8119	16,4
Summa	21931	100,0	27607	100,0	49538	100,0

Pää- ja sivulauseiden osuudet kokonaislausemäärästä vaihtelevat eri tekstilajien välillä. Lisäksi kaunokirjallisuudessa voi havaita kirjailijoiden välisiä eroja; myös saman kirjailijan eri teosten väliltä löytyi eroja. *Tiina*-kirjoissa päälauseita oli n. 70 % ja sivulauseita n. 25 %, lisäksi esiintyi vaillinaisia lauseita 4,4 % kaikista lauseista (Määttä 1992: 54). Lappalaisen (1982: 73) tutkimassa lastenkirja-aineistossa päälauseiden osuus oli n. 80 % ja sivulauseiden n. 20 % kerronnan osalta vanhemmassa lastenkirjallisuudessa. Uudemmassa aineistossa päälauseiden osuus oli 82 % ja sivulauseiden 18 % kerronnan osalta. Dialogissa esiintyi sivulauseita parin prosenttiyksikön verran vähemmän kuin kerronnassa molemmissa ryhmissä. Falckin (1984: 99) tutkimassa lastenkirja-aineistossa päälauseiden osuus oli n. 80 %. Veijo Meren romaaneissa päälauseiden osuus oli 81,5 % koko lausemäärästä (Lundström 1985: 16). Marja-Liisa Vartiolla päälauseiden osuus vaihteli välillä 56,5–71,3 % ja sivulauseiden välillä 15,7–33,3 % kaikista lauseista. Tässä tutkimuksessa lauseenvastikkeet oli laskettu omiksi lauseikseen,

lisäksi esiintyi vaillinaisia lauseita. (Särkilahti 1969: 82.) Mannisen (1971: 58) tutkimilla kirjailijoilla sivulauseiden osuus on myöhäisteoksissa suurempi kuin varhaisteoksissa. Tämä liittyy Mannisen (emt.59) mukaan virkkeiden pituuden kasvuun. Esimerkiksi Miika Waltarilla päälauseiden osuus varhaistuotannon teoksessa oli 80 % ja myöhäistuotantoon kuuluvassa teoksessa 70 %; hänellä muutos näyttää olevan suurempi kuin muilla kirjailijoilla. Päälausepitoisimpia kertovan kirjallisuuden lajeista näyttävät olevan pienten lasten kuvakirjat. Kristiina Louhen *Aino*-kirjoissa sivulauseiden osuus oli 14 % ja päälauseiden 86 % kaikista lauseista (Monola 1997: 26). Marjatta Kurenniemi kuuluu kirjailijoihin, jotka kirjoittavat päälausepitoista tekstiä.

4.2.1 Päälauseet

Päälauseita, jotka muodostavat yhden kokonaisuuden, esiintyy tekstissä eri tyyppinä. Keskeisiä puhefunktioita ilmaisemaan on kiteytynyt modaalisia lausetyyppejä, joista kullakin on morfosyntaktisia ominaispiirteitä. Modaaliset lausetyypit ovat deklaratiiivinen eli väitelause, interrogatiivinen eli kysymyslause, imperatiivinen eli käskylause sekä eksklamatiivinen eli huudahduslause. Viimeksi mainittu tyyppi ei erotu yhtä selvästi yhdeksi rakennetyypiksi kuin muut vaan käsittää useita vakiintuneita edustumia. (ISK 2010: 845.) Päälauseet olen jaotellut modaalisiin lausetyyppeihin ISK:n (2010: 845–847) jaottelun pohjalta. Olen ottanut mukaan kaikki päälauseet riippumatta siitä, ovatko ne täydellisiä vai vaillinaisia. Tarkastelen myös kerronnan muotojen välisiä eroja. Muodon ja puhefunktion suhde ei aina ole suoraviivainen. Väitelauseita käytetään ilmaisemaan muutakin kuin väittämistä. Kysymysten esittämisen lisäksi kysymyslauseita käytetään esittämään pyyntöjä. Lisäksi käskyjä ilmaistaan useilla, lausetta lyhyemmillä ilmauksilla käskylauseen ohella. (ISK 2010: 845.)

Päälauseiden jaottelu eri tyyppeihin pohjautuu ensisijaisesti muodollisiin kriteereihin, mutta mikäli asiayhteydestä selvästi käy ilmi, että lauseen puhefunktio on muu kuin mitä sen rakenne ilmaisee, olen luokitellut lauseen sen puhefunktion mukaan. Ensisijaisesti tämä koskee huudahduslauseita, joina esiintyy usein muodoltaan interrogatiivisia tai deklaratiiivisia lauserakenteita sekä lausekemuotoisia kiteytyneitä rakenteita (vrt. ISK

2010: 847). Ongelmatapauksissa ratkaisee konteksti ja siitä esiin tuleva lauseen puhefunktio.

Aineistossani esiintyy 41 419 päälausetta, jotka jakautuvat modaalisiin lausetyyppeihin taulukon 7 mukaisesti. Luvut ilmaisevat lausetyyppien osuuksia dialogissa ja kerronnassa sekä koko aineistossa kerronnan muodot yhteenlaskettuina. Lyhenne VÄ tarkoittaa väitelausetta, KY kysymyslausetta, KÄ käskylausetta ja HU huudahduslausetta.

Taulukko 7. Modaaliset päälausetyypit kerronnan muodoissa

	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
VÄ	11974	65,0	22514	97,9	34488	83,2
KY	2616	14,2	230	1,0	2846	6,9
KÄ	1253	6,8	23	0,1	1276	3,1
HU	2579	14,0	230	1,0	2809	6,8
Summa	18422	100,0	22997	100,0	41419	100,0

Väitelausetta esiintyy eniten, sen osuus on 83,2 % koko aineiston osalta. Tämä on odotusten mukaista, koska väitelauseita on kielessä eniten. Dialogissa esiintyy eri päälausetyyppejä vaihtelevammin kuin kerronnassa. Väitelauseita on dialogissa kaksi kolmasosaa kokonaislausemäärästä. Muiden yleisyysjärjestys on: kysymyslauseet, huudahduslauseet ja käskylauseet. Käskylauseisiin olen laskenut mukaan kaikki verbin imperatiivimuodon sisältävät lauseet ja kielteiset käskylauseet. Fraasimaiset lauseet, jotka sisältävät käskyjä, olen laskenut huudahduslauseisiin. Tällainen on esim. lause *Seis!* Kun nämä otetaan huomioon, esiintyy erilaisia käskyjä ja kieltoja enemmän. Kerronta sisältää lähes yksinomaan väitelauseita. Tulos on odotusten mukainen. Dialogi jäljittelee ainakin jossain määrin puhetta, jossa käytetään kirjoitettua kieltä enemmän lauseita, joilla on erilaisia puhefunktioita. Kysymys- ja huudahduslauseiden käyttöä kerronnassa luonnehtii se, että kertoja omien huudahdusten ja kysymysten avulla kommunikoi lukijan kanssa, etsii yhteisymmärrystä tai kommentoi toimintaa. Kerronnan funktiona on selostaa tapahtumia ja kuvailla henkilöitä, ympäristöä ja esineitä, jolloin väitelause on käytetyin lausetyyppi. Aineistossani kerronnassa esiintyvät kysymyslauseet sisältyvät

jaksoihin, joissa kertoja puhuttelee lukijaa. Lisäksi niitä esiintyy eläytymisesityksessä, jolloin kuvataan henkilön ajatuksia ja pohdintoja. Huudahduslauseet sisältyvät tajunnanvirtakuvaukseen ja eläytymisesitykseen. Toisinaan tapahtumia kuvattaessa esiintyy interjektioita elävöittämään kerrontaa.

Modaalisten päälausetyyppien osuudet kokonaislausemääristä kussakin kirjassa kerronan muodot yhteenlaskettuina ilmenevät taulukosta 8.

Taulukko 8. Modaaliset päälausetyypit kirjoittain

	VÄ		KY		KÄ		HU		Yht.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Pukke</i>	4520	84,3	345	6,4	197	3,7	297	5,6	5359	100,0
<i>Jannu</i>	4001	85,0	307	6,5	169	3,6	228	4,9	4705	100,0
<i>Onnimanni</i>	4570	86,1	305	5,7	189	3,6	243	4,6	5307	100,0
<i>Kuinka</i>	2554	78,0	321	9,8	139	4,2	263	8,0	3277	100,0
<i>Puuhiset</i>	3000	81,0	297	8,0	119	3,2	290	7,8	3706	100,0
<i>OA1</i>	2488	86,8	136	4,7	69	2,4	174	6,1	2867	100,0
<i>OA2</i>	1850	83,4	114	5,1	49	2,2	206	9,3	2219	100,0
<i>OA3</i>	1805	83,4	122	5,6	67	3,1	171	7,9	2165	100,0
<i>Leena</i>	2314	84,8	178	6,6	50	1,8	187	6,8	2729	100,0
<i>OA4</i>	1828	79,5	177	7,7	49	2,2	244	10,6	2298	100,0
<i>Putti1</i>	2357	81,5	233	8,1	65	2,3	236	8,1	2891	100,0
<i>Putti2</i>	3201	82,1	311	8,0	114	3,0	270	6,9	3896	100,0
Summa	34488	83,2	2846	6,9	1276	3,1	2809	6,8	41419	100,0

Väitelauseiden osuus on kirjoja *Kuinka* ja *OA4* lukuun ottamatta kussakin kirjassa yli 80 %. Kirjojen välillä on eroja, mutta selkeää muutosta suuntaan tai toiseen ei voi havaita. Kysymyslauseiden osuus vaihtelee kirjan *Kuinka* 9,8 %:n ja kirjan *OA1* 4,7 %:n välillä. Huudahduslauseiden suhteellinen osuus kokonaismäärästä vaihtelee kirjojen välillä. Suurimmillaan osuus on kirjassa *OA4* (10,6 %) ja pienimmillään kirjassa *Onnimanni* (4,6 %). Käskylauseiden osuus pienenee jonkin verran ajallisessa perspektiivissä, mutta vaihtelu eri kirjojen välillä on pieni.

Aineistossani esiintyvät huudahduslauseet sisältävät interjektioita, jotka ilmaisevat henkilöiden tunteita, reaktioita, eläinten ääntelyä tai muunlaisia ääntelyjä, esim. naurua tai

kuorsausta. Näistä monet ovat onomatopoeettisia luonteeltaan. Näiden käyttö dialogissa antaa sille puhekielenomaisen sävyn. Toisinaan nämä ääntelyt kuvailevat puhujaa; esimerkkinä tästä ovat eläinten ääntelyt. Kun olen tulkinnut repliikkien alussa esiintyvät dialogipartikkelit omiksi lauseikseen, olen laskenut ne huudahduslauseisiin. Näihin kuuluvat lisäksi puhuttelut ja tervehdykset. Tähän ryhmään olen laskenut mukaan myös eksklamatiivisessa tehtävässä käytetyt väitelauset, jotka alkavat verbin finiittimuodolla ja siihen liitettyllä liitepartikkelilla, esim. *-pA*, *-pAs*, tai partikkelisanalla, joka ei ole tulkittavissa sivulauseen alkavaksi konjunktiksi, esim. *kunpa* ja *jospa*. Näitä esiintyy lähes yksinomaan dialogissa. Esimerkissä (20) virke sisältää kaksi huudahduslausetta, joista ensimmäinen koostuu interjektioista ja jälkimmäinen on muodoltaan deklaratiiivinen huudahduslause.

(20) ”Ohhoh, onpa siinä totisesti voimaa!” (OA3, s. 265)

Esimerkissä (21) virkkeen ensimmäinen lause on deklaratiiivinen huudahduslause, joka alkaa affektiivisessä käytössä olevalla lausumapartikkelilla *kunpa*. Lause ilmaisee toivomusta.

(21) *Kunpa* nyt tietäisin, pitäisikö sitä käyttää ulkonaisesti vai sisällisesti, hän tuumi. (OA3, s. 175)

Väitelause kattaa suurimman osan kaikista päälauseista, mutta kertovassa kirjallisuudessa sen osuus kokonaislausemäärästä vaihtelee. Muiden modaalisten päälauseityyppien osuudet vaihtelevat kirjailijoiden välillä. Vaihteluun vaikuttavat myös kirjojen teemat ja niiden käsittelytavat. Anni Polvan *Tiina*-kirjoissa päälauseista n. 89 % on väitelausetta, n. 7 % kysymyslauseita, n. 3 % käskylauseita ja 1 % huudahduslauseita (Määttä 1992: 55). Mannerin & Mertanniemi-Ruopsan (1986: 160) tutkimassa lastenkirja-aineistossa väitelausetta oli n. 95 %, kysymyslauseita n. 3,5 %, huudahduslauseita alle 1 % ja käskylauseita alle 0,5 %. Näissä tutkimuksissa ei kommentoitu dialogin ja kerronnan välisiä eroja modaalisten päälauseityyppien käytön suhteen. Modaalisten päälauseityyppien käytön suhteen Marjatta Kurenniemi sijoittuu lähelle muuta lastenkirjallisuutta.

4.2.2 Sivulauseet

Sivulauseet ovat johonkin toiseen lauseeseen nähden alisteisia ja alkavat alistuskonjunktioilla, relatiivipronominilla tai kysymyssanalla, jotka sitovat sivulauseen päälauseeseen. Sivulause voi olla alisteinen päälauseelle, toiselle sivulauseelle tai jollain tavoin vaillinaiselle lauseelle. Se voi esiintyä päälauseen subjektina, objektina, adverbiaalina tai päälauseen jonkin lauseenjäsenen attribuuttina. Sivulauseita on aineistossani 8 119 kappaletta. Tarkastelen niiden käyttöä dialogissa ja kerronnassa. Seuraavassa käsittelen sivulauseiden jakautumista eri tyypeihin. Olen jakanut ne kolmeen ryhmään: konjunktioilla alkavat sivulauseet (lyhenne KONJ.), relatiiviset sivulauseet (lyhenne REL.) ja epäsuorat kysymyslauseet (lyhenne EPÄ.). Käytän tässä yhteydessä perinteisen kieliopin nimityksiä. ISK (2010: 843) käyttää sivulauseen aloittavista konjunktioista nimitystä adverbiaalikonjunktioit ja epäsuorista kysymyslauseista nimitystä alisteinen kysymyslause. Konjunktioilla alkavista sivulauseista olen lisäksi erottanut omaksi ryhmäkseen yleisesti alistavalla konjunktioilla *että* alkavat sivulauseet (lyhenne ETTÄ), koska näitä on lähes yhtä paljon kuin muita konjunktioilauseita yhteensä. Tähän ryhmään olen laskenut mukaan myös lauseet, jotka alkavat konjunktioilla *niin että* ja *niin ettei*. Sivulauseityyppien osuudet ilmenevät taulukosta 9. Luvut ilmaisevat suhteellisia osuuksia dialogissa ja kerronnassa sekä koko aineistossa kerronnan muodot yhteenlaskettuina.

Taulukko 9. Sivulauseityypit kerronnan muodoissa

	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
KONJ.	1365	38,9	1466	31,8	2831	34,9
ETTÄ	1238	35,3	1120	24,3	2358	29,0
REL.	453	12,9	1503	32,6	1956	24,1
EPÄ.	453	12,9	521	11,3	974	12,0
Summa	3509	100,0	4610	100,0	8119	100,0

Sivulauseityyppien yleisyysjärjestys on: konjunktioilauseet, *että*-lauseet, relatiivilauseet ja epäsuorat kysymyslauseet. Konjunktioilauseita on eniten, yhteensä lähes 64 % kaikista sivulauseista. Konjunktioilla *että* alkavia sivulauseita on lähes yhtä paljon kuin muilla

konjunktioilla alkavia yhteensä. Kerronnan muodot eroavat toisistaan jonkin verran eri sivulausetyyppien käytön suhteen. Relatiivilauseita esiintyy kerronnassa enemmän kuin dialogissa, kun taas konjunktioilla *että* alkavia sivulauseita esiintyy dialogissa enemmän kuin kerronnassa. Muilla konjunktioilla alkavia sivulauseita on dialogissa jonkin verran enemmän kuin suorassa kerronnassa epäsuorien kysymyslauseiden osuuden ollessa lähes sama molemmissa kerronnan muodoissa. Dialogi on sivulausetyyppien käytön suhteen lähempänä yleiskieltä, jossa *että* on eniten esiintyvä konjunktio. Lisäksi sen käyttö taiteellisessa tyyliässä liittyy konkreettisten ilmiöiden kokonaisuuteen (ks. Saukkonen 1984: 60). Relatiivilauseiden osuuteen voivat vaikuttaa myös sellaiset relatiivilauseet, jotka ovat korvattavissa attribuuttirakenteella. Kun lause hajotetaan useammaksi teema-reema-jaksoksi ja informaatio ilmaistaan päälauseella ja siihen liittyvillä sivulauseilla, tulee tekstistä analyttisempää ja informaatiotiheydeltään väljempää kuin jos asia esitetäisiin pitkässä, useita attribuuttirakenteita sisältävässä kokonaisuudessa. Aineistoni saturomaaneissa esiintyy myös attribuutti- ja adverbiaalirakenteita, jotka tiivistävät tekstiä ja pidentävät lauseita. Relatiivilauseiden runsasta määrää on joissain tutkimuksissa pidetty merkinä käsitteellisestä kielestä (Hakulinen & Karlsson 1979: 117) ja kehittyneestä kirjoittajasta (Saarela 1997: 179), mutta toisaalta sen voi tulkita merkiksi kirjailijoiden tyylieroista.

Sivulauseiden jakautuminen eri tyypeihin kussakin kirjassa ilmenee taulukosta 10. Eri sivulausetyyppien käytön suhteen kirjojen välillä esiintyy eroja. Ajallisessa perspektiivissä tapahtuu muutosta. Konjunktioilla *että* alkavien sivulauseiden osuus kasvaa melko tasaisesti. Suurimmillaan osuus on kirjassa *OAI* (yli 35 %) ja pienimmillään kirjassa *Pukke* (n. 24 %). Muilla konjunktioilla alkavien sivulauseiden osuus kasvaa aluksi mutta pienenee kolmessa myöhäistuotannon kirjassa. Suurimmillaan osuus on kirjassa *Leena* (n. 46 %) ja pienimmillään kirjassa *PuttiI* (n. 30 %). Relatiivilauseiden osuus vähenee, tosin muutos ei ole kovin tasaista. Suurimmillaan osuus on kirjassa *Jannu* (n. 30 %) ja pienimmillään kirjassa *Leena* (n. 12 %). Eri sivulausetyypeistä epäsuorien kysymyslauseiden osuus on pienin. Osuus vaihtelee kirjoittain.

Taulukko 10. Sivulausetyypit kirjoittain

	KONJ.		ETTÄ		REL.		EPÄ.		YHT.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Pukke</i>	391	33,2	288	24,4	350	29,7	150	12,7	1179	100,0
<i>Jannu</i>	425	33,4	336	26,4	389	30,5	124	9,7	1274	100,0
<i>Onnimanni</i>	396	34,8	308	27,1	335	29,5	98	8,6	1137	100,0
<i>Kuinka</i>	234	36,2	206	31,8	132	20,4	75	11,6	647	100,0
<i>Puuhiset</i>	218	34,3	180	28,3	161	25,3	77	12,1	636	100,0
<i>OA1</i>	190	34,2	199	35,8	95	17,1	72	12,9	556	100,0
<i>OA2</i>	157	39,2	126	31,5	69	17,3	48	12,0	400	100,0
<i>OA3</i>	134	34,8	106	27,5	80	20,8	65	16,9	385	100,0
<i>Leena</i>	197	46,4	127	29,9	52	12,2	49	11,5	425	100,0
<i>OA4</i>	114	33,6	106	31,3	63	18,6	56	16,5	339	100,0
<i>Putti1</i>	144	30,2	154	32,3	103	21,6	76	15,9	477	100,0
<i>Putti2</i>	231	34,8	222	33,4	127	19,1	84	12,7	664	100,0
Summa	2831	34,9	2358	29,0	1956	24,1	974	12,0	8119	100,0

Mannisen (1971: 59) tutkimista kirjailijoista relatiivipronominia käytti eniten Toivo Pekkanen (yli 35 % kaikista sivulauseista) ja vähiten Mika Waltari (alle 6 % kaikista sivulauseista). Epäsuora kysymyslause oli näillä kirjailijoilla vähiten esiintyvä sivulausetyyppi. Määtän (1992: 69) tutkimissa *Tiina*-kirjoissa on konjunktiolauseiden osuus lähes 84 %, relatiivilauseiden alle 8 % ja epäsuorien kysymyslauseiden osuus yli 8 % kaikista sivulauseista. Lappalaisen (1982: 78) lastenkirja-aineistossa konjunktiolauseiden osuus oli kerronnassa yli puolet ja dialogissa lähes kolme neljäsosaa, relatiivilauseita oli kerronnassa yli neljäsosa ja dialogissa alle neljäsosa. Epäsuorien kysymyslauseiden osuus oli kerronnassa n. 10 % ja dialogissa se oli lähes 15 %. Eroja esiintyi yhtäältä kerronnan muotojen välillä ja toisaalta eri kirjailijoiden välillä selkeämmin kuin vanhemman ja uudemman lastenkirjallisuuden välillä. Veijo Meren tuotantoa tutkinut Lundström (1985: 40) on laskenut eri sivulausetyyppien esiintymät kokonaislausemäärästä kerronnassa ja dialogissa. Konjunktiolauseita on kerronnassa lähes 40 % ja dialogissa runsaat 35 %. Relatiivilauseita esiintyy kerronnassa suhteellisesti enemmän (n. 12 %) kuin dialogissa (3,5 %), mutta epäsuoria kysymyslauseita esiintyy dialogissa enemmän (alle 6 %) kuin kerronnassa (runsaat 2 %). Verrattaessa kaunokirjallisuuden eri

lajeja keskenään, on havaittu, että konjunktioilla *että* alkavia sivulauseita on kertomuksissa ja pakinoissa (vaihtelu välillä 24–45 %) jonkin verran enemmän kuin näytelmissä (20–38 %), mutta runoudessa vastaava osuus jää alle 12 % (Saukkonen 1984: 179). Sivulauseityyppien käytön suhteen näyttää siis olevan vaihtelua yhtäältä kaunokirjallisuuden lajien välillä sekä toisaalta kirjailijoiden välillä, mutta erot lasten kertovan kirjallisuuden ja aikuisten kertovan kirjallisuuden välillä eivät ole merkitseviä.

Marjatta Kurenniemi käyttää relatiivilauseita ja epäsuoria kysymyslauseita jossain määrin enemmän kuin Anni Polva. Toisaalta vertailu Lappalaisen (1982) saamiin tuloksiin osoittaa, että eri sivulauseityyppien osuuksissa erot näyttävät melko selkeästi olevan kirjailijoiden välisiä. Omassa aineistossani relatiivilauseiden käytön väheneminen näyttää liittyvän tekstin tiivistymiseen. Alkutuotannon kirjoissa *Pukke* ja *Jannu*, jotka sisältävät monisanaista kerrontaa, on relatiivilauseita enemmän kuin myöhemmin ilmestyneissä kirjoissa *OAI* ja *OA2*, jotka sisältävät tiiviimpää ilmaisua. Kirjailija Marjatta Kurenniemi käyttää toisaalta paljon konjunktioilla *että* alkavia lauseita, mikä tekee hänen tekstistään yleiskielistä. Toisaalta hän suosii relatiivilauseita, mikä tekee tekstistä väljää mutta samalla erittelevää ja eksplisiittistä. Epäsuorien kysymyslauseiden käyttö dialogissa näyttää olevan puhekielenomainen piirre. Kysymystä ei esitetä suoraan, vaan sen alkuun laitetaan johdatteleva lause.

Konjunktioilauseista tarkastelen seuraavassa eri alustuskonjunktioiden käyttöä. Taulukosta 11 ilmenevät alustuskonjunktioilla alkavien sivulauseiden osuudet kaikista sivulauseista dialogissa (lyhenne D) ja kerronnassa (lyhenne K) sekä koko aineistossa kerronnan muodot yhteenlaskettuna (lyhenne Y).

Konjunktioilla *että* alkavia lauseita on lähes puolet kaikista alustuskonjunktioilla alkavista lauseista. Muiden konjunktioilauseiden yleisyysjärjestys on *kun, jos, sillä, kuin, vaikka, koska, kunnes, ellei, kuten, ennen kuin, mikäli* ja *jotta*. Kerronnan muotojen välillä on eroja. Dialogissa esiintyy kerrontaa enemmän konjunktioilla *että* ja *jos* alkavia lauseita. Konjunktioilla *kun* ja *kuin* alkavia lauseita esiintyy kerronnassa enemmän kuin

dialogissa. Muiden konjunktioiden osuudet ovat alle 8 % molemmissa kerronnan muodoissa.

Taulukko 11. Alistuskonjunktiot

Konjunktio	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
ellei	58	2,2	34	1,3	92	1,8
ennen kuin	29	1,1	50	1,9	79	1,5
että	1238	47,6	1120	43,3	2358	45,4
jos	386	14,8	120	4,6	506	9,7
jotta	12	0,5	13	0,5	25	0,5
koska	76	2,9	70	2,7	146	2,8
kuin	101	3,9	250	9,7	351	6,8
kun	500	19,2	648	25,1	1148	22,1
kunnes	21	0,8	98	3,8	119	2,3
kuten	48	1,8	36	1,4	84	1,6
mikäli	17	0,7	13	0,5	30	0,6
vaikka	117	4,5	134	5,2	251	4,9
Summa	2603	100,0	2586	100,0	5189	100,0

Konjunktin *kuin* käyttö aineistoni kerronnassa selittyy sillä, että asioiden ja ilmiöiden kuvauksessa on käytetty vertauksia. Asiat havainnollistuvat, kun niitä verrataan johonkin toiseen, useimmiten konkreettisen ilmiöön. Tähän ryhmään olen laskenut mukaan myös konjunktin *ikään kuin*. Lisäksi kirjoissa esiintyy erilaisten asioiden ja ilmiöiden keskinäistä vertailua. Konjunktilla *jos* alkavien lauseiden suurempi osuus aineistoni dialogissa selittyy sillä, että henkilöt pohtivat asioita ja ottavat huomioon eri vaihtoehtoja.

Määtä (1992: 76) tutkimissa *Tiina*-kirjoissa yleisimmin esiintyvät konjunktiot ovat *että* (n. 35 % kaikista tapauksista), *kun* (25 % kaikista tapauksista), *niin että* ja *jos* (molempien osuus n. 10 %). Taiteellisissa tyylilajeissa konjunktilla *että* alkavia lauseita esiintyy kertomuksissa 23,84–44,77 %, pakinoissa 24,49–42,18 % ja näytelmissä 19,86–37,79 % kaikista alisteisista konjunktioilauseista (Saukkonen 1984: 178–179). Marjatta Kurenniemellä esiintyy konjunktilla *että* alkavia sivulauseita keskimäärin enemmän kuin taiteellisessa tyylissä. Myös muiden konjunktioilauseiden käytön suhteen esiintyi eroja muuhun kirjallisuuteen nähden.

Konjunktiolla alkavat sivulauseet olen ryhmitellyt myös funktion mukaan, koska yhdellä ja samalla konjunktiolla voi olla useita funktioita asiayhteydestä riippuen. Tällä tavoin saadaan selkeämpi ja monipuolisempi kuva siitä, mitä seikkoja sivulauseilla ilmaistaan. Lisäksi vertailumateriaaleissa on käytetty funktion mukaista ryhmittelyä. Konjunktiolauseet on jaettu seuraaviin ryhmiin: subjektina oleva sivulause, eksplikatiiviset, temporaaliset, konsekutiiviset, finaaliset, kausaaliset, konditionaaliset, konsessiiviset ja komparatiiviset. Jaottelu perustuu Ikolan (2001: 72–73, 144) jaotteluun. Sivulauseiden funktion mukainen ryhmittely ei ole ongelmatonta. Joillakin konjunktiolla on useita eri funktioita. Esimerkiksi konjunktiolla *että* alkava lause voi esiintyä objektina ilmaisten yleistä alistussuhdetta tai subjektina ilmaisten sitä, mikä on hauskaa, inhottavaa tai muuta seikkaa. Lisäksi se voi ilmaista konsekutiivisuutta ja kausaalisuutta. Konjunktiolla *kun* voi temporaalisuuden lisäksi ilmaista kausaalisuutta. Tutkijoiden käsitysten mukaan temporaalisuutta ja kausaalisuutta ilmaisevien sivulauseiden välinen ero on liukuva (ks. esim. Määttä 1992: 79). Tämä ongelma tuli esiin myös omassa aineistossani, erityisesti dialogissa, jossa *kun* näyttää olevan yleisin kausaalisuutta ilmaiseva konjunktio. Konjunktiolauseiden ongelmatapauksissa ratkaisee konteksti. Konjunktiolauseiden funktioon pohjautuvat osuudet kaikista konjunktiolauseista ilmenevät taulukosta 12. Luvut ilmaisevat suhteellisia osuuksia dialogissa (lyhenne D) ja kerronnassa (lyhenne K) sekä kerronnan muodot yhteenlaskettuina (lyhenne Y).

Taulukko 12. Konjunktiolauseet funktion mukaan

	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
sivulause subjektina	133	5,1	78	3,0	211	4,1
eksplikatiivinen	973	37,4	644	24,9	1617	31,2
konsekutiivinen	148	5,7	443	17,1	591	11,4
finaalinen	31	1,2	34	1,3	65	1,3
kausaalinen	229	8,8	181	7,0	410	7,9
temporaalinen	354	13,6	696	27,0	1050	20,2
konditionaalinen	481	18,5	124	4,8	605	11,6
konsessiivinen	123	4,7	142	5,5	265	5,1
komparatiivinen	131	5,0	244	9,4	375	7,2
Summa	2603	100,0	2586	100,0	5189	100,0

Yleisin on eksplikatiivinen sivulause (runsaat 31 %). Dialogissa sitä esiintyy suhteellisesti enemmän kuin kerronnassa. Tämä on odotustenmukainen tulos, koska *että* on yleisimmin esiintyvä konjunktio aineistossani, ja sitä käytetään yleisimmin eksplikatiivisuutta ilmaisemaan. Temporaalet (n. 20 %), konditionaalit (runsaat 11 %) ja konsekutiiviset (n. 11 %) lauseet ovat seuraavaksi yleisimmät. Muiden osuudet ovat alle 8 %. Vähiten esiintyy finaalisia konjunktioilauseita. Kerronnan muotojen välillä on eroja. Dialogissa eksplikatiivinen muodostaa yli kolmasosan tapauksista, konditionaalisen osuus on yli 18 % ja temporaalisen osuus on 13,6 %. Kerronnassa temporaalinen on yleisimmin esiintyvä. Se kattaa yli neljäsosan kaikista tapauksista. Eksplikatiivinen ja konsekutiivinen ovat seuraavaksi yleisimmät, ja muiden osuudet jäävät alle 10 %. Keskeisiä asioita kertomuksen etenemisen suhteen ovat ajalliset suhteet sekä syy- ja seuraussuhteet. Konditionaalisten sivulauseiden osuus kertoo siitä, että asioita pohditaan useasta näkökulmasta ja otetaan huomioon myös muita vaihtoehtoja.

Mannisen (1971: 59) tutkimilla kirjailijoilla yleisimpiä konjunktioilauseita *että*-lauseiden ohella olivat temporaalinen (vaihtelu välillä 10–23 %), eksplikatiivinen (vaihtelu välillä 1,5–15 %) ja komparatiivinen (vaihtelu välillä 2,5–16,3 %), lisäksi kirjakielenomaista tyyliä suosiva Mika Waltari käyttää kausaalisia sivulauseita enemmän kuin muut. Taiteellisista tyyllilajeista runot sisältävät suhteellisesti eniten temporaalisia sivulauseita (vaihtelu välillä 36,7–65,9 %), pakinat puolestaan vähiten (vaihtelu välillä 12,1–27,0 %) (Saukkonen 1984: 178–179). Määtän (1992: 78) tutkimissa *Tiina*-kirjoissa yleisimmin esiintyviä sivulauseita funktion mukaan ovat eksplikatiiviset (yli 27 % kaikista tapauksista), temporaaliset (n. 22 %) ja konsekutiiviset (n. 18 %). Falckin (1984: 38) tutkimassa lastenkirja-aineistossa yleisimmin esiintyvät sivulauseetyypit olivat eksplikatiivinen (28 %) ja temporaalinen (24 %). Seuraavaksi yleisimpiä olivat kausaalinen, konditionaalinen ja konsekutiivinen, ja muiden osuudet olivat alle 8 %. Vertailumateriaalina käyttämissäni tutkimuksissa ei tässä yhteydessä kommentoitu dialogin ja kerronnan välisiä eroja. Eksplikatiiviset ja temporaaliset sivulauseet ovat yleisimmin esiintyviä konjunktioilauseita sekä omassa tutkimusaineistossani että vertailumateriaaleissa. Marjatta Kurenniemi käyttää eksplikatiivisia sivulauseita jokseenkin yhtä yleisesti mutta temporaalisia vähemmän kuin muut tutkitut lastenkirjailijat. Muiden konjunktioilausei-

den kohdalla esiintyi eroja. Tosin tutkituilla kirjailijoilla näyttää finaalisia, konsessiivisia ja komparatiivisia konjunktiolauseita esiintyvän vähiten. Erot näyttävät myös tämän tekijän suhteen olevan kirjailijoiden välisiä, mutta niihin vaikuttavat ainakin jossain määrin käsiteltävät aiheet ja teemat.

Virke saattaa toisinaan muodostua pelkästä sivulauseesta tai sivulauseista. Kyse ei varsinaisesti ole päälauseettomista sivulauseista vaan pikemminkin siitä, että sivulause ei tekstissä esiinny kiinteästi päälauseensa kanssa vaan irrallisena. Sivulauseen irrallisuus toisesta lauseesta (päälauseesta) ilmaistaan ortografisesti erottamalla lauseet pisteellä tai ajatusviivalla (ISK 2010: 1062). Pisteiden käyttö välimerkkinä saattaa dialogissa merkitä myös pidempää taukoa tai sitä, että puhujan ajatus ei puhehetkellä ole loppuun asti suunniteltua. Päälause esiintyy tekstiympäristössä, lähes poikkeuksetta edeltävässä virkkeessä. Aineistossani esiintyy irrallisista sivulauseista muodostuneita virkkeitä 144 kappaletta eli 0,5 % virkkeiden kokonaismäärästä, niistä enemmistö esiintyy dialogissa. Lappalaisen (1982: 39) aineistossa vastaavia tapauksia esiintyi 29 kappaletta ja Falckin (1984: 45) aineistossa 7 kappaletta.

Aineistossani esiintyvät irralliset sivulauseet jakautuvat kahteen ryhmään. Oman ryhmänsä muodostavat tapaukset, joissa virkkeen alkuun sijoittuva elementti kytkee sen edelliseen. Suurin osa näistä alkaa konjunktioparilla *entä jos* tai *mutta jos*. Tällä tavoin ilmaistaan vaihtoehtoista ehtoa edellä esitettyyn, mitä siinä tapauksessa tapahtuisi, jos asiantila olisi jokin toinen. Tämänäyttöistä virkerakennetta edustaa esimerkki (22).

- (22) – Luuletko, että Väinö olisi kiivennyt ikkunasta ulos tikkaita pitkin?
 --
 – *Mutta entä jos* joku on kiivennyt tikkaita ylös? (Putti2, s. 25)

Toisen ryhmän muodostavat konjunktioilla *kun* ja *sillä* alkavat irralliset sivulauseet, jotka ilmaisevat syyn tai muun vaikuttavan seikan edellä olevassa repliikissä esitettyyn asiantilaan. Välissä saattaa olla puheumpanin esittämä kysymys tai muu huomautus. Esimerkki (23) edustaa tämänäyttöistä virkerakennetta.

- (23) *Mutta kun* on valittava lankulla kävelemisen ja kokiksi rupeamisen välillä niin minä rupesin kokiksi. *Minä kun niin pidän ruoanlaitosta.* (Putti1, s. 73)

Esimerkissä (23) omaksi virkkeekseen irronnut konjunktiolla *kun* alkava kausaalinen sivulause ilmaisee syyn edellisen virkkeen päälauseen ilmaisemaan tekemiseen. Tulkin-tani mukaan irrallinen sivulause saa tällä tavoin painoarvoa.

4.2.3 Vaillinaiset lauseet

Vaillinaisilla lauseilla tarkoitan sellaisia lausemaisia rakenteita, joita käytetään täydellisten lauseiden tavoin. Vaillinaiseksi lauseen tekee se, että siitä puuttuu yleensä jokin pakollinen konstituentti, ydinjäsen, esim. finiittiverbi. Ongelmaksi muodostuu sen ratkaiseminen, mikä ja minkälainen on vaillinaiseksi lauseeksi määritellyn lauseen lähtökohtana oleva täydellinen lause (Tiittula 1992: 93). Lauseen tulkinta ja täydentäminen riippuvat aina kontekstista. Vaillinaisten lauseiden analyysin pohjana olen käyttänyt kirjoitetun kielen syntaksia, koska aineistoni on kirjoitettua tekstiä. Dialogin kohdalla jotkin syntaktiset ilmiöt näyttävät selittyvän puhekielen syntaksin kautta. Tulkintaa vaikeuttaa se, että kertovassa kirjallisuudessa esiintyy selkeästi vaillinaisten lausetyyppien lisäksi usein tulkinnanvaraisia lauseita ja ilmauksia, jotka sijoittuvat lauseen ja lausekkeen välimaastoon. Vaillinaisuuden aste vaihtelee, jolloin nousee esiin kysymys siitä, milloin syvärakenteesta voi löytää täydellisen lauseen ja milloin sitä ei voi löytää (Aalto 1971: 337). Lähtöoletuksena pidän sitä, että vaillinaisuus on syntaktinen ilmiö, joka voidaan liittää kirjoittajasta tai puhujasta riippumatta tiettyihin kielenkäytön funktioihin ja tiettyyn kerronnan muotoon (vrt. Lundström 1985: 41).

Eri tutkijat tulkitsevat vaillinaisuutta eri tavoin, ja terminologiassa on eroja. ISK (2010: 834–839) mainitsee lausemaiset rakenteet ja vertaa niitä lauseen eräiden keskeisten ominaisuuksien suhteen täydellisiin lauseisiin. Näitä ovat mm. ellipsit sekä monet lausekkeet ja niiden liitot. Vahtera (2009: 65) käyttää nimitystä fragmentti lauseista, joita muut kutsuvat lähinnä ellipseiksi. Manninen (1971: 79) käyttää nimitystä vaillinainen lause ja on tähän kategoriaan laskenut lauseet, joissa ei ole predikaattia tai subjektia ja joihin edellisen lauseen predikaatin tai subjektin ei voi katsoa kuuluvan. Tässä luokittelussa vaillinaisuuskäsite on pikemminkin muodollinen kuin sisällöllinen. Tavallisimpia tähän ryhmään kuuluvia lauseita ovat Mannisen (emt. 79) mukaan mm. huudahduksenomaiset toteamukset, käskyt ja kehotukset. Vaillinaisten lauseiden ulkopuolelle on

Lappalainen (1982: 22–23) jättänyt virkkeensisäisen ellipsin, jossa yhdestä tai useammasta rinnasteisesta lauseesta on jokin yhteinen elementti, esim. subjekti, jätetty pois. Toisaalta hän on laskenut ellipsiin kuuluvaksi virkkeiden välisten rinnasteisten ilmausten yhteisen osan poiston. Falck (1984: 95–98) on puolestaan jakanut vaillinaiset lauseet ellipseihin ja fragmentteihin. Elliptisiin lauseisiin hän on ottanut lauseet, jotka voidaan täydentää ja joiden tulkinta riippuu kontekstista; pääkriteeriksi on otettu finiittiverbin puuttuminen. Fragmenteiksi Falck (emt. 97) on laskenut lauseet, joilta puuttui täydellisten lauseiden rakenne ja jotka ovat useasti kivettyimiä, esimerkiksi käskyjä, kehotuksia, tervehdyksiä ja tunteenpurkauksia. Jaottelu perustuu Hakulisen ja Karlssonin (1979: 64) jaotteluun. Lundströmin (1985: 44) vaillinaisia lauseita koskeva jaottelu elliptisiin lauseisiin ja fragmentteihin perustuu kontekstipredikaatiksi nimitetyn puuttuvan finiittiverbin esiintymismahdollisuuksiin. Hänen mukaansa elliptisestä lauseesta on kyse silloin, kun kontekstipredikaatti esiintyy lauseen lähiympäristössä ja voidaan siihen luontevasti lisätä. Fragmentista on kyse silloin, kun kontekstipredikaattia ei lähiympäristössä esiinny eikä sitä voi lauseeseen luontevasti lisätä. Vaillinaisuutta pidetään tiiviyyttä tavoittelevan kielen piirteenä. Vaillinaisuuden yleisiä esiintymiä ovat puheessa esiintyvät eriasetiset katkonaisuudet, tarkennukset ja lisäykset (Aalto 1971: 42).

Aineistoni vaillinaisia lauseita tarkastellessani olen jakanut ne kahteen ryhmään: elliptiset lauseet ja lausefragmentit. Pohjana olen käyttänyt yhtäältä ISK:n (2010: 1124–1125) määritelmiä elliptisistä lauseista ja niiden muodoista, toisaalta olen etenkin lausefragmenttien kohdalla nojautunut Hakulisen ja Karlssonin (1979: 64) määritelmiin. Elliptisillä lauseilla tarkoitetaan sitä, että jotain sanaa, sanajaksoa tai sananosaa ei lauseessa toisteta, koska se esiintyy vastaavalla paikalla viereisessä lauseessa – tai lausekkeessa – ja saa sen pohjalta tulkintansa. Sananosien ellipsejä en käsittele tässä yhteydessä. Tavallisinta ellipsi on rinnasteisissa lauseissa, mutta tietyt tyypit voivat esiintyä myös alisteisissa lauseissa. Yhteinen, elliptisestä lauseesta poisjätetty jäsen on mahdollista päätellä myös virke- ja puheenvuororajojen yli (ISK 2010: 1124). Elliptisten lauseiden lausemaisuus riippuu siitä, mitkä elementit on jätetty pois ja mitä on otettu lauseeseen. Lausefragmenteiksi olen tulkinnut tapaukset, joissa poisjätettyä lauseenjäsentä tai sanaa ei esiinny lauseen lähiympäristössä eikä se ole siihen myöskään luontevasti lisättävissä.

Tällaisia lauseita ovat monet eriaisteiset fraasimaiset lausahdukset sekä monet lausekkeet ja niiden liitot, jotka ovat lauseiksi vajaita mutta kontekstissaan riittäviä lausumia. Niihin ei sisälly finiittiverbiä eikä niitä voi pitää kontekstista tulkittaviksi elliptisiksi lauseiksi. (vrt. ISK 2010: 839–840.) Fragmentit muodostavat varsin heterogeenisen ryhmän, ja lisäksi jotkin tapaukset ovat monitulkintaisia. Sen, muodostaako jokin fraasimainen ilmaus tai jokin muu lausemainen rakenne lausefragmentin, olen ratkaissut kontekstin pohjalta.

Täydellisten ja vaillinaisten lauseiden osuudet kokonaislausemäärästä kussakin kirjassa kerronnan muodot yhteenlaskettuina ilmenevät taulukosta 13. Lyhenne Täyd. tarkoittaa täydellisiä lauseita ja lyhenne Vaill. vaillinaisia lauseita. Molemmissa ryhmissä on pää- ja sivulauseet laskettu yhteen.

Taulukko 13. Täydellisten ja vaillinaisten lauseiden osuudet kirjoittain

	Täyd.		Vaill.		Yht.	
	N	%	N	%	N	%
<i>Pukke</i>	6054	92,6	484	7,4	6538	100,0
<i>Jannu</i>	5549	92,8	430	7,2	5979	100,0
<i>Onnimanni</i>	5954	92,4	490	7,6	6444	100,0
<i>Kuinka</i>	3512	89,5	412	10,5	3924	100,0
<i>Puuhiset</i>	3821	88,0	521	12,0	4342	100,0
<i>OA1</i>	3112	90,9	311	9,1	3423	100,0
<i>OA2</i>	2389	91,2	230	8,8	2619	100,0
<i>OA3</i>	2331	91,4	219	8,6	2550	100,0
<i>Leena</i>	2760	87,5	394	12,5	3154	100,0
<i>OA4</i>	2373	89,9	264	10,1	2637	100,0
<i>Putti1</i>	2967	88,1	401	11,9	3368	100,0
<i>Putti2</i>	4058	89,0	502	11,0	4560	100,0
Summa	44880	90,6	4658	9,4	49538	100,0

Vaillinaisia lauseita on aineistossani yhteensä 4 658 kappaletta eli 9,4 % kokonaislausemäärästä. Suhteellisesti eniten niitä on kirjoissa *Kuinka* ja *Puuhiset* (yli 10 %), jotka sisältävät keskimääräistä enemmän dialogia. Pienimmillään osuus on kolmessa varhais-tuotannon kirjassa *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni* (alle 8 %). Dialogissa vaillinaisten lauseiden osuus on 8,6 % kokonaislausemäärästä ja kerronnassa 10,0 %. Vaillinaisista

lauseista 60 % esiintyy kerronnassa ja 40 % dialogissa. Kerronnan muotojen välillä on ero. Dialogin vaillinaisista lauseista 66 % on lausefragmentteja ja 34 % ellipsejä. Kerronnan vaillinaisista lauseista 92 % on ellipsejä ja 8 % lausefragmentteja. Vaillinaisten lauseiden kokonaismäärästä päälauseita on 93,7 % ja sivulauseita 6,3 %.

Sivulauseet kuuluvat kokonaisuudessaan elliptisten lauseiden ryhmään. Tavallisesti vaillinaiset lauseet ovat lyhyempiä kuin täydelliset lauseet. Tämä pitää paikkansa myös omassa aineistossani. Vaillinaiset lauseet ovat keskimäärin 2–3 sanetta lyhyempiä kuin kieliopillisesti täydelliset lauseet. Ero on suurempi kerronnassa. Samankaltaisen tuloksen on saanut Lappalainen (1982: 68).

Vaillinaisten lauseiden käytön suhteen aineistoni kirjojen välillä esiintyvät erot ovat alle 5 %, mutta tiettyä tyylin ja lauserakenteen muutosta ilmenee. Ajallisessa perspektiivissä siirrytään täydellisiä lauseita suosivasta tyylistä erityyppisiä lauseita tasaisemmin hyödyntävään kertomiseen. Tämä on yhteydessä lauseiden keskimääräisen pituuden lyhenemiseen. Kun täydellisten lauseiden osuus laskee ja vaillinaisten lauseiden yhteenlaskettu osuus kasvaa, lauseiden keskimääräinen pituus lyhenee. Toisaalta elliptisten lauseiden käytön lisääntyminen vaikuttaa ilmaisun tiivistymiseen.

Kertovassa kirjallisuudessa näyttää vaillinaisten lauseiden käyttö olevan lähinnä kirjailijasidonnainen piirre, selkeää eroa lastenkirjallisuuden ja aikuisten kirjallisuuden välillä tuskin voi tehdä. Lappalaisen (1982: 46, 50) tutkiman lastenkirja-aineiston dialogissa vaillinaisten lauseiden suhteellinen osuus oli n. 23 % kaikista lauseista ja kerronnassa vastaava osuus oli 9,1 %. Vaillinaista lauseista yli 80 % sijoittui päälauseisiin. Lisäksi oli havaittavissa, että uudemmassa lastenkirjallisuudessa vaillinaisia lauseita käytetään enemmän kuin vanhemmassa. Särkilahden (1969: 86) tutkimissa Marja-Liisa Vartion romaaneissa vaillinaisten lauseiden suhteellinen osuus on dialogissa (20 %:n molemmin puolin) suurempi kuin kerronnassa (vaihtelu välillä 4,0–15,7 %). Mannisen (1971: 79) tutkimat kirjailijat käyttivät vaillinaisia lauseita suhteellisen vähän. Osuudet jäivät kaikilla kirjailijoilla alle 10 %, ja lisäksi havaittiin käytön vähentyvän ajan myötä. Määtän

(1992: 39) tutkimissa *Tiina*-kirjoissa vaillinaisia lauseita oli dialogin kaikista lauseista 8,2 % ja kerronnan lauseista 2,4 %. Falckin (1984: 94–96) tutkimassa lastenkirja-aineistossa n. 7 % kaikista lauseista oli vaillinaisia. Vertailua eri tutkimusten tulosten välillä hankaloittavat erilaiset tulkinnat vaillinaisista lauseista. Marjatta Kurenniemi kuuluu kirjailijoihin, jotka suosivat teksteissään vaillinaisia lauseita. Hänellä niitä esiintyy suhteellisesti enemmän kuin lapsille ja varhaisnuorille kirjoittaneella Anni Polvalla mutta jokseenkin saman verran kuin aikuisille kirjoittaneella Marja-Liisa Vartiolla.

4.2.3.1 Elliptiset lauseet

Elliptisiä lauseita aineistossani on 3 172 kappaletta eli 6,4 % kokonaislausemäärästä. Dialogissa niiden osuus on 6,0 % ja kerronnassa 10,0 %. Elliptisistä lauseista 80 % kuuluu kerrontaan ja 20 % dialogiin. Ne ovat päälausevaltaisia, niistä päälauseita on 88,8 % ja sivulauseita 11,2 %.

Elliptisten lauseiden käytössä voi havaita eroja kirjojen välillä. Ajallisessa perspektiivissä tosin ei ole havaittavissa selvälinjaista muutosta suuntaan tai toiseen. Suurimmillaan elliptisten lauseiden käyttö on kirjoissa *Leena* (12 % kokonaislausemäärästä) ja *OA3* (yli 9 %), jotka ovat lyhytlauseisia. Vähiten elliptisiä lauseita esiintyy molemmissa *Putti*-kirjoissa ja kirjoissa *OAI* ja *OA2*. Kirjassa *Jannu*, jossa on aineiston keskimääräisesti pisimmät lauseet, elliptisten lauseiden osuus kokonaislausemäärästä on keskimääräistä suurempi. Kirjassa *Leena* on sanein mitattuina aineiston lyhyimmät lauseet sekä molemmissa kerronnan muodoissa että ne yhteenlaskettuina. Elliptisten lauseiden käyttö ei sinänsä näyttäisi tämän mukaan kuuluvan tekstin tiiviyyttä luonnehtiviin piirteisiin.

Elliptisistä lauseista otan tarkasteluun sen, mitä sanoja tai lauseenosia on jätetty pois. Tarkastelussa ovat mukana seuraavat tapaukset: subjekti, verbin liittomuodon apuverbi, liittomuodon apuverbi ja subjekti, *olla*-verbi, *olla*-verbi ja subjekti, *olla*-verbi ja muu lauseenjäsen kuin subjekti, muu verbi, muu verbi ja subjekti, muu verbi ja muu lauseenjäsen kuin subjekti, muu lauseenjäsen kuin verbi tai subjekti (näitä ovat adverbiaali,

objekti tai predikatiivi) sekä muut tapaukset, joissa subjektin ja verbin lisäksi on jätetty pois muitakin lauseenjäseniä tai joissa on jätetty pois subjekti ja jokin muu sana. Subjektia koskeviin ellipseihin ei ole laskettu ISK:n (2010: 1125) mukaisesti 1. ja 2. persoonan pronominisubjektin esiintymättömyyttä. Näissä tapauksissa verbin finiittimuoto ilmaisee subjektin. Taulukosta 14 ilmenee, mitä lauseenjäseniä ellipsit koskevat dialogissa (lyhenne D) ja kerronnassa (lyhenne K) sekä kerronnan muodot yhteenlaskettuna (lyhenne Y). Luvut ilmaisevat tapausten osuuksia elliptisten lauseiden kokonaismäärästä.

Taulukko 14. Ellipsit

	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
subjekti	114	18,1	2094	82,4	2208	69,6
apuverbi	10	1,5	33	1,3	43	1,4
apuverbi + subj.	11	1,8	104	4,1	115	3,6
olla-verbi	22	3,5	53	2,1	75	2,3
olla-verbi + subj.	60	9,6	25	1,0	85	2,7
olla-verbi + muu	27	4,3	8	0,3	35	1,1
muu verbi	81	12,9	99	3,9	180	5,7
muu verbi + subj.	33	5,2	30	1,2	63	2,0
muu verbi + muu lauseenj.	50	8,0	16	0,6	66	2,1
muu lauseenjäsen	31	4,7	24	0,9	55	1,7
muut tapaukset	191	30,4	56	2,2	247	7,8
Summa	630	100,0	2542	100,0	3172	100,0

Yleisin on subjektin ellipsi, lähes 70 % kaikista tapauksista; seuraavaksi yleisin on ryhmä muut tapaukset, vajaat 8 %. Yhdessä nämä ellipsin muodot kattavat yli kolme neljäsosaa kaikista tapauksista. Muiden ellipsien osuudet jäävät alle 6 %. Kerronnan muotojen välillä on eroja. Dialogissa on yleisempää jättää pois useampia lauseenjäseniä kuin pelkästään predikaattiverbi ja/ tai subjekti, ryhmä muut tapaukset kattaa yli 30 % tapauksista. Kerronnassa yleisin on subjektin ellipsi, jonka osuus on 82,4 % kaikista tapauksista muiden ellipsien osuuksien jäädessä alle 5 %. Subjektin ellipsi yhdysvirkeiden jälkimmäisissä lauseissa on yleisin ja vähiten tulkintavaikeuksia aiheuttava ellipsin muoto (ISK 2010: 835). Sitä käytetään välttämään toistoa, ja sen kautta tekstiä voidaan tiivistää ja lisätä sidosteisuutta. Aineistossani subjektin ellipsiä esiintyy yhdys-

virkkeiden sekä rinnasteisissa että alisteisissa lauseissa mutta myös virkkeiden välisissä ellipseissä ja dialogissa puheenvuorojen välisissä ellipseissä. Sivulauseissa esiintyvissä ellipseissä tämä on lähes yksinomaisen ellipsin muoto. Predikaatin keskeinen asema lauseessa näyttää vaikuttavan siihen, että se ei yksinään kovin helposti jää pois. Tämä ilmenee ennen muuta *olla*-verbin ja siihen liittyvän subjektin tai jonkin muun lauseenosan yhtäaikaista poisjäämisinä. Molemmissa kerronnan muodoissa jonkin muun verbin kuin värittömän *olla*-verbin poisjättäminen on yleisempää. Tämä on odotusten vastainen tulos, sillä Aallon (1971: 338) havaintojen mukaan nykyromaaneissa yleisimmin poisheittynyt elementti on *olla*-verbi.

Vertailu muusta kertovasta kirjallisuudesta saatuihin vastaaviin tuloksiin tuo esiin yhtäältä eroja ja toisaalta samankaltaisuuksia. Lastenkirjallisuudessa yleisimmin poisjätetty lauseenjäsen on *olla*-verbi (ks. esim. Falck 1984: 96). Lappalaisen (1982: 29–30) tutkimassa lastenkirja-aineistossa dialogissa oli yleisempää jättää pois jokin muu lauseenjäsen kuin predikaattiverbi, mutta kerronnassa predikaattiverbin poisjättäminen muodosti joidenkin kirjailijoiden kohdalla puolet kaikista tapauksista. Lisäksi subjektin ja predikaattiverbin poisjättäminen samanaikaisesti oli yleistä dialogissa, mutta kerronnassa sitä esiintyi vain kahdella kahdeksasta tutkitusta kirjailijasta. Veijo Meren romaaneissa *olla*-verbin poisjättäminen oli yleisempää kuin muiden verbien, ja sitä esiintyi enemmän dialogissa, jossa poisto kohdistui elliptisiin virkkeisiin, alistussuhteisiin *olla*-verbeihin (Lundström 1985: 61). Elliptisissä lauseissa poisjätettyjen lauseenosien suhteen voi havaita eroja tutkimieni saturomaani ja muun kertovan kirjallisuuden välillä. Marjatta Kurenniemellä yleisin muoto on subjektin ellipsi, jota muilla esiintyy vähemmän. *Olla*-verbin ellipsiä on vähemmän kuin vertailumateriaalissa, mutta toisaalta muiden verbien ellipsiä esiintyi aineistossani jonkin verran yleisemmin kuin muilla. Eroihin vaikuttavat jonkin verran erilaiset laskentatavat ja kriteerit sen suhteen, mikä on ellipsiä ja mikä ei.

Aineistoni dialogissa yleisimmin esiintyvä ellipsin muoto on useamman sanan tai lauseenjäsenen kuin pelkästään verbin ja subjektin poisjättäminen. Kyseessä on yleisimmin objekti tai paikkaa ilmaiseva adverbiaali. Tässä on kyse repliikkien rajan ylittävästä

ellipsistä, jolloin jälkimmäisestä repliikistä jätetään toistamatta lauseenosia, jotka on mainittu edellisessä. Tämäntyyppisiä ellipsejä käytetään keskusteluissa ja erilaisissa interaktiutilanteissa, jotka ovat luonteeltaan vakiintuneita ja joissa asian voi esittää fraasinomaisesti. Aineistossani näitä useamman sanan tai lauseenjäsenen ellipsejä esiintyy kysymys–vastaus-jaksoissa useammin kuin muissa keskustelutilanteissa. Niissä tulee ilmi kielen ekonomia: ilmaistaan vain viestinnän kannalta relevantit asiat. Elliptiset lauseet eivät myöskään riko teema–reema-rakennetta eivätkä hajota kysymyksen ja vastauksen välistä koheesiota, minkä taas täydellinen lause saattaa aiheuttaa vaikeutta näin ymmärtämistä. Elliptiset lauseet sitovat ilmauksen edellä oleviin ilmauksiin täydellisiä lauseita kiinteämmin. (Tiittula 1992: 94–96.) Aineistoni saturomaaneissa ellipsin muoto, jossa useampia lauseenosia jätetään pois, liittyy dialogissa näihin tekijöihin. Keskusteluista saa luontevampia ja ne ovat lähempänä puhekielen vastaavanlaisia tilanteita, kun on käytetty puhekielen keskusteluperiaatteita. Joissakin keskustelutilanteissa esiintyy vastaavanlaisissa yhteyksissä lauseita, lausekkeita ja muita niiden tyyppisiä ilmauksia, jotka olen tulkinut lausefragmenteiksi niiden rakenteen ja kontekstissa ilmi tulevan puhefunktion mukaan. Nämä tekijät tukevat käsitystä, että dialogin kielessä pyritään lähestymään puhekielistä ilmausta. Kyse on kysymys–vastaus-jaksojen vastauksista, jatkokysymyksistä, ihmettelyä tai päivittelyä ilmaisevista huudahduksista sekä muista vuorottelujaksoista, joissa jälkimmäisessä puheenvuorossa on toistettu vain reema. Tyypillisenä keskusteluna, jossa esiintyy kysymys–vastaus-jaksoja, on esimerkki (24), jossa Mari ja Plintti keskustelevat puuhisten muutosta.

- (24) – Muuttavatko nuo puuhiset?
 – Muuttavat, vastasi Plintti.
 – Niinkö? Minne he muuttavat?
 – Kerrosta ylemmäksi.
 – Muuttavatko he kaikki kerrosta ylemmäksi?
 – Muuttavat.
 --
 – Mutta entä ne, jotka asuvat ylimmässä kerroksessa? Minne he muuttavat?
 – Oksalle. (Puuhiset, s. 22)

Tämäntyyppisiä vuoropuheluita esiintyy pidemmissä keskusteluissa, joissa puheenvuorot ovat lyhyitä. Niissä annetaan tietoa jostain asiasta vähän kerrallaan. Keskustelukumppani esittää tarkennusta hakevia kysymyksiä tai ilmaisee ihmettelyä tai päivittelyä asian johdosta. Kyseessä voi olla myös jonkin yksityiskohdan täydentäminen.

Yksityiskohtien täydentäminen tai jonkin seikan toistaminen toisin sanoin liittyy deduktiiviseen kerrontaan. Tietoa annetaan vähän kerrallaan ja edetään yleisestä kohti yhä pienempiä ja tarkempia yksityiskohtia. Tämä mahdollistaa yksityiskohtien runsauden ja eksaktin tiedon. Mitään ei jätetä arvailujen varaan, mutta toisaalta lukijan tulee koota yksityiskohdat yhteen. Tällainen kerrontatapa pitää lisäksi yllä jännitystä. Kesken jäävässä lauseessa on yleensä kyse kahdesta tapauksesta: se ilmaisee joko epärointiä tai sitä, että toinen puhuja keskeyttää. Kielen ekonomiaan taas liittyy se, että rinnastuskonjunktioilla yhteen liitetyissä rinnasteisissa lauseissa on jälkimmäisestä jätetty toistamatta yhteisiä lauseenjäseniä, esim. subjekti tai predikaattiverbin osa, yleensä apuverbi. Tämä on enemmänkin kirjoitetun kielen kuin puhutun kielen ilmiö. Elliptisiä lauseita esiintyy kerronnassa lähinnä virkkeensisäisinä ellipseinä. Ne tiivistävät tekstiä mutta tuovat siihen samalla sidosteisuutta, jolloin tekstistä tulee kirjoitetun kielen omaista.

4.2.3.2 Lausefragmentit

Lausefragmenteja on 1 486 kappaletta ja ne kattavat 32 % vaillinaisten lauseiden kokonaismäärästä. Dialogissa osuus on 66,7 % ja kerronnassa 8 %. Ne ovat poikkeuksetta päälauseita. Lausefragmenteista 85 % esiintyy dialogissa. Ne ovat aineiston lyhyimpiä lauseita sisältäen keskimäärin 2,3 sanetta. Dialogissa pituus on keskimäärin 2,1 sanetta ja kerronnassa 3,1 sanetta. Lausefragmenteihin olen laskenut erilaiset huudahdukset, puhuttelut, tervehdykset ja tunteenpurkaukset, joista monet ovat fraasimaisia, kivettyneitä lausumia ja joita esiintyy puhekielessä. Lausefragmenttien ryhmään olen ottanut liitekysymykset ja kesken jäävät lauseet silloin, kun niiltä puuttuu täydellisten lauseiden elementtejä eikä näitä ole löydettävissä tekstiympäristöstä. Irralliset infinitiivirakenteet ja finiittiverbittömät lausemaiset rakenteet olen tulkinnut kuuluviksi lausefragmenteihin

niissä tapauksissa, joissa ne eivät kontekstin perusteella liity selkeästi mihinkään lauseeseen. Tällöin ne yleensä muodostavat yksinään repliikin. Lausefragmentteja esiintyy aineistossani yleensä yksinään virkkeessä. Ne muodostavat runsaat 5 % kaikista yksinkertaisista virkkeistä. Dialogissa osuus on 9,5 % ja kerronnassa 0,6 %. Lausefragmenttien kohdalla kirjojen väliset erot näkyvät selvimmin dialogissa, jossa osuus on suurimmillaan kirjoissa *OA2* (17,8 % kokonaislausemäärästä) ja *Leena* (15,8 %) sekä pienimmillään kirjoissa *OA4* (11,0 %) ja *Pukke* (11,3 %), vaihteluväliä on runsaat 6 %. Kerronnassa vaihteluväli on n. 1 %. Tosin kerronnassa lausefragmentteja on sekä absoluuttisesti että suhteellisesti vähemmän kuin dialogissa. Suurimmillaan osuus on kirjoissa *Pukke* (1,4 % kokonaislausemäärästä) ja *Putti2* (1,3 %) sekä pienimmillään kirjoissa *Jannu* (0,3 %) ja *Kuinka* (0,5 %). Lausefragmentit ovat kerronnassa luonteeltaan erilaisia. Kirjassa *Pukke* ne ovat selvimmin kertojan huudahduksia, kun taas muissa kirjoissa ne liittyvät useasti tajunnanvirtakuvaukseen ja eläytymisesitykseen ilmentäen henkilön ajatuksia. Kun otetaan huomioon molemmat kerronnan muodot, on lausefragmenttien osuus suurimmillaan kirjassa *Kuinka* (9,8 % kokonaislausemäärästä), jossa dialogia on yli puolet kokonaislausemäärästä. Pienimmillään osuus on kirjassa *OAI* (4,7 %).

Lausefragmenttien ryhmä on hyvin heterogeeninen, eikä siihen kuuluvien lauseiden ryhmittely eri tyypeihin ole ongelmaton. Jotkut lauseet edustavat useammantyyppisiä lauseita, ja niiden tulkinta riippuu kontekstista. Fragmenttien ryhmään kuuluu rakenteita, joiden katsotaan olevan lauseina rakenteellisesti vajaita, mutta kommunikatiiviselta kannalta katsottuna ne ovat ymmärrettäviä ja kontekstissaan täydellisiä lausumia. Näitä ovat monet lausekkeet, jotka kieliopin rakennehierarkiassa sijoittuvat lauseen ja sanan väliin. Puheessa ne voivat toimia monissa yhteyksissä enemmän tai vähemmän itsenäisinä, lauseesta riippumattomina lausumina. Nämä lausekkeet voivat olla mm. substantiivilausekkeita ja infinitiivilausekkeita. Rakenteet ovat osittain vakiintuneet määrämerkitykseen, mutta toisinaan tulkinta avautuu kontekstin perusteella. Fragmentteihin olen laskenut mukaan erilaiset puhuttelut ja tervehdykset, jotka liittyvät toistuviin, rituaaliseen tilanteisiin. (vrt. ISK 2010: 839, 974.) Lausefragmentit ovat kontekstisidonnaisia, ja niiden tulkintaan vaikuttaa niiden asema kommunikaatiotapahtumassa (Tiittula

1992: 93). Lausefragmentit ovat kieliopillisesti pintarakenteen suhteen vaillinaisia (Hakulinen & Karlsson 1979: 64), mutta puheessa niitä voidaan pitää täydellisinä, sillä ne sisältävät yleensä kaiken oleellisen kontekstin kannalta (Tiittula 1992: 93). Dialogi kommunikaatiotapahtumana kuuluu kertovan kirjallisuuden konkreetteihin ilmiöihin.

Aineistossani dialogi sisältää monia puhekielen kommunikaatioihin liittyviä elementtejä, joita lausefragmentit edustavat. Lausefragmentit toimivat diskurssia strukturoivina elementteinä. Ne tekevät tekstistä dynaamista, konkreettista, ja niiden kautta voidaan ilmaista puhujan tunteita. Lausefragmenttien monitulkintaisuudesta johtuen en ole ryhmitellyt niitä vaan tarkastelen seuraavassa niitä puhefunktioita, joita ne edustavat. Ongelmatapauksissa ratkaisee konteksti.

Lausefragmenttien kohdalla mielenkiinto kohdistuu niiden puhefunktioon eikä niinkään niiden muotoon. Suurimman ryhmän aineistossani esiintyvistä lausefragmenteista muodostavat erilaiset fraasimaiset huudahdukset. Ne ilmentävät mm. naurua, itkua, kuorsausta ja eläinten ääntelyä. Niistä monet ovat onomatopoeettisia äänitehosteita. Esimerkkejä ovat *Siip siip siip!* (rantasipin ääntely), *Titi pyyh, tit-pyyh, titi-pyyh!* (kuorsausta). Huudahduksia esiintyy myös tunteenpurkauksissa, päivittelyä, ihmettelyä, ihastusta tai vihastusta ilmaisevissa lausefragmenteissa sekä lyhyissä käskyissä ja kielloissa, esimerkiksi: *Mokomakin!* (vihastus), *Hyvänen aika!* (ihmettely) *Seis!* (käsky), *Hirveä tytönletukka!* (halveksunta). Monet lausefragmentit ovat puhekielelle ominaisia kivettyymiä, vakiintuneita fraaseja ja lausumia, joita on totuttu käyttämään tietyissä puhefunktioissa. Niihin kuuluvat tervehdykset ja toivotukset, joita ovat esimerkiksi seuraavat: *Rakkaat lapsukaiset! Hyvää päivää ja kiitos viimeisestä! Kippis!* Näiden erilaisten ja erilaisia seikkoja ilmaisevien huudahdusten käyttö dialogissa tuo siihen puhekielenomaista sävyä.

Lintujen ja muiden eläinten ääntelyjen kohdalla on repliikki rakennettu siten, että se alkaa lausefragmentiksi tulkittavalla eläimen ääntelyä kuvaavalla lauseella ja jatkuu sitten tavallisena puheena. Tällä tavoin tekstiä elävöitetään ja siitä tulee konkreettista ja

havainnollista. Seuraavat esimerkit ovat tyypillisiä eläinten puhetta referoivia repliikkejä. Esimerkit ovat kirjasta Onnimanni:

(25) *Huhu-uhuu-huu*, kuka häiritsee rauhaani?

(26) *Kräääh!* Onnimanni ja Huuhkaja tulevat!

Esimerkissä (25) on kyse huuhkajan ääntelystä ja esimerkissä (26) variksen ääntelystä.

Ihmettelyä tai muuta seikkaa ilmaisevat lausefragmentit ovat joissain tapauksissa saaneet selittävän tai täydentävän jälkilauseen. Tämänäyttöisestä lausefragmentin käytöstä ovat seuraavat esimerkit.

(27) *Ajatella*, että maailmassa voi olla jotain näin sievää --. (*OAI*, s. 26)

(28) *Kumma*, että säätiedoituksessa ei mainittu siitä mitään. (*Putti 2*, s. 57)

Esimerkissä (27) esiintyvän verbin infinitiivimuodon *ajatella* voi käsitykseni mukaan tulkita lähinnä interjektiksi, joka ilmaisee ihmettelyä tai ihastusta. Se on aineistossani useimmin esiintyvä ihmettelyä tai päivittelyä ilmaiseva interjektio. Esimerkin (28) alussa olevan adjektiivin *kumma* voi tulkita interjektiksi, joka ilmaisee ihmettelyä.

Käskyjä ja kieltoja on aineistoni dialogissa ilmaistu lausefragmenteilla, jolloin ne ovat lyhyitä, kivettyneitä fraaseja. Niitä käytetään puhekielessä, kun halutaan tehostaa viestin vaikutusta. Joissakin kohdin käskyä on tehostettu toistolla: “-- *mutta hiljaa, ei sanaakaan!*” (*Kuinka*, s. 92). *OA*-kirjoissa ja *Putti*-kirjoissa seikkailevan pikkupojan Putin repliikkeihin kuuluvat huudahdukset ovat osa hänen leikkejään. Lapset eläytyvät koko persoonallaan leikkeihin ja elävöittävät tekemisiään erilaisilla huudahduksilla. Esimerkki (29) edustaa Putin tapaa huudahdella leikin lomassa.

(29) *Huii!* Ampu tulee! -- *Läiskis vaan!* (*OA2*, s. 124)

Lausefragmenteissa esiintyy kivettymiä ja fraasimaisia ilmauksia, joilla on tiettyjä vakiintuneita puhefunktioita. Toisinaan niitä esiintyy puheessa myös täytteenä ilman varsinaista puhefunktiota. Aineistoni saturomaaneissa näitä ilmauksia on käytetty dialogissa sekä tietyssä puhefunktiossa että täytteenä, ilman varsinaista puhefunktiota, mikä tuo dialogiin puhekielenomaisia piirteitä. Kivettymien ja fraasimaisten ilmausten lisäksi esiintyy kontekstisidonnaisia, itse keksittyjä sanoja ja fraaseja. Esimerkit (30) ja (31) edustavat itse keksittyjä, kontekstisidonnaisia fraaseja.

(30) En ikinä! *Senkin Suhusiina! Puhusiina!* (Puuhiiset, s. 25)

(31) Silloin sinä mahdollisesti voisit pelastua, *tuollainen laiha nupopää!*
(Jannu, s. 179)

Näissä esimerkeissä olevat fraasit voidaan mielestäni tulkita lasten puhekieltä muistuttaviksi nimittelyfraaseiksi. Dialogissa lausefragmenteihin on laskettu dialogipartikkeleita. Dialogipartikkeliä käytetään ilmaisemaan reagoitua toisen puheeseen sekä kuulolla oloa. Lisäksi voidaan dialogipartikkelin avulla ilmaista epäröintiä tai pehmentää sanottavaa. Joissakin tapauksissa ne esiintyvät puheen täytteenä vailla varsinaista puhefunktiota. Esimerkki (32) on kirjasta *Onnimanni* (s. 192):

(32) – *No*, puhu pois vain, Onnimanni sanoi.
– Kuule, saanko minä muuttaa takaisin sinun luoksesi?
– *Mitä kummaa?* sanoi Onnimanni. – Entä Lis ja kaikki lapset?
– *No, niin*, Sisi huokasi.

Kerronnan lausefragmentit esiintyvät eläytymisesityksessä. Kun henkilön ajatusten, tunteiden ja elämysten liikkeitä kuvataan, eteneminen on katkonaista ja ajatukset ilmaistaan lyhyin, vaillinaisesti muodostunein lausein. Kirjoissa henkilöt joutuvat uusiin ja yllättäviin tilanteisiin ja miettivät selviytymiskeinoja. Kerronnan lausefragmentit ilmaisevat henkilöiden reaktioita näissä tilanteissa. Ne kuvastavat ihmettelyä, päivittelyä ja muita tunteita sekä henkilön tekemiä havaintoja. Seuraavassa esimerkissä

(33) olevan huudahduslauseen voi käsitykseni mukaan tulkita Puken reaktioksi sen huomattessa sateen lakanneen.

(33) Se nuuhki tuntosarvillaan ilmaa. *Ja kas vain!* Harmaat pilvet olivat alkaneet väistyä! (Pukke, s. 21)

Toisinaan kuuluu myös kertojan ääni. Kertoja ilmaisee suhtautumistaan asiaan tai pyrkii kiinnittämään lukijan huomion johonkin asiaan. Esimerkki on kirjasta *Pukke* (s. 85):

(34) “Voi toisen kerran – voi *Pukke-parkaa!*”

Tällä tavoin kertoja huokaisee, kun Pukke on antanut Luiru Lyhytsiiven vetää itseään nenästä jo toistamiseen.

Lausefragmenteiksi olen laskenut myös I infinitiivin sisältävät lausekkeet, jotka kontekstin ja ortografisten merkkien perusteella voi tulkintani mukaan käsittää omiksi lauseikseen. Niitä esiintyy toisaalta affektiivisessä puhefunktiossa ja toisaalta kysymyksinä. Seuraava esimerkki (35) on tulkittavissa päivittelyksi.

(35) *Joutua nyt väärän vauvan varjoksi ja vielä tyttövauvan!* (Puuhiiset, s. 7)

Esimerkki (36) on tulkintani mukaan laskettavissa eläytymisesitykseen ja se kuvaa Puken ajatuksia.

(36) Herääminen toi Pukelle jälleen kolme tutuksi käynyttä kysymystä: *Mitä tehdä? Minne mennä? Mitä syödä* ” (Pukke, s. 34)

Liitekysymys on kysymyspartikkelin sisältävä lauseke, joka muuttaa lausuman illokutiivisen sävyn tarkistavasta väitteestä kysymykseksi (ISK 2010: 1008). Ne kuuluvat lähinnä puhekieleen. Aineistossani liitekysymyksiä esiintyy dialogissa. Olen tulkinnut ne eräitä verbin ellipseiksi tulkitsemiani lauseita lukuun ottamatta

lausefragmenteiksi. Tyypillisenä aineistossani esiintyvänä liitekysymyksenä on esimerkki (37).

- (37) Luonnossa on paljon merkillisiä asioita, mutta merkillisintä on elämä itse. Ja sekä kasvit että eläimet elävät, *eikö niin?* (Putti2, s. 38)

Esimerkissä (37) esiintyvän liitekysymyksen avulla puhuja pyrkii saamaan keskustelukumppaniltaan vahvistusta väitteelleen.

Vertailu osoittaa, että Marjatta Kurenniemi käyttää lausefragmenteja samalla tavoin kuin monet muutkin kirjailijat. Falckin (1984: 97–98) lastenkirja-aineistossa fragmentteja oli vajaat 42 % kaikista vaillinaisista lauseista. Nämä edustavat lähinnä puhutteluja ja huudahduksia. Veijo Meren romaanituotantoa tutkinut Lundström (1985: 51) toteaa, että enin osa fragmenteista kuuluu dialogiin, jossa esiintyy fraasimaisia lausumia, huudahduksia, käskyjä ja tunteenpurkauksia sekä katkonaisia fragmenttivirkkeitä, ja katsoo Meren dialogin olevan puhekielenomaista, koska fragmentit edustavat puhetilanteiden tavanomaisimpia lauseita.

4.3 Infiniittiset rakenteet

Verbin infiniittiset muodot eli nominaalimuodot käyttäytyvät osittain verbien ja osittain nominien tapaan. Ne voivat saada objektin, mutta niillä ei ole modusta eikä tempusta. Persoonaa voi joissakin muodoissa ilmaista possessiivisuffiksilla. Infiniittisiä muotoja ovat partisiipit ja infinitiivit. Yhdessä laajennuksensa kanssa infiniittinen muoto muodostaa infiniittisen lausekkeen eli infiniittirakenteen. Sen mukaisesti, onko kyseessä infinitiivi vai partisiippi, puhutaan infinitiivi- ja partisiippilausekkeesta. Infinitiivien muodostamat lausekkeet esiintyvät lauseessa substantiivilausekkeen tehtävissä ja partisiippien muodostamat lausekkeet adjektiivilausekkeen tavoin. Infiniittiset lausekkeet ovat koostumukseltaan jossain määrin lauseen kaltaisia. Ne esiintyvät lauseen ja lausekkeen jäseninä mutta voivat muodostaa lausumia yksinään ja esiintyä osina kiteytymissä.

(ISK 2010: 487–488.) Näiden rakenteiden lausemaisuuksuu vaihtelee. Infiniittisistä rakenteista otan tarkasteluun lauseenvastikkeet, partisiippirakenteet ja muut infiniittiset rakenteet. Nykykielioppi ei käytä perinteisen kielioppikuvauksen termiä lauseenvastike vaan käsittelee lauseenvastikkeet infinitiivi- ja partisiippilausekkeina. Käsittelem kuitenkkin lauseenvastikkeet omana ryhmänään, koska tarkastelen sitä, miten niiden käyttö vaikuttaa tekstin rakenteeseen ja kompleksisuuteen sekä tyyliin. Minua kiinnostavat ennen kaikkea eri rakenteet ja niiden käyttö, ei niinkään kieliopilliset muodot. Lisäksi tarkastelen dialogin ja kerronnan välisiä eroja. Dialogin voi katsoa ainakin jossain määrin jäljittelevän puhuttua kieltä, jossa lauseet ovat rakenteeltaan yksinkertaisempia kuin kirjoitetussa kielessä, jossa esiintyy monimutkaisempia rakenteita. Lisäksi lause- ja virkerakennetta käsitelleet tutkijat ovat ottaneet lauseenvastikkeet omaksi ryhmäkseen.

Aineistossani esiintyy kaikkiaan 11 292 erilaista infinitiivirakennetta. Niitä sisältäviä lauseita on 9 943 kappaletta eli n. 20 % kokonaislausemäärästä. Olen laskenut infinitiivirakenteiden ja niitä sisältävien lauseiden absoluuttiset määrät kussakin kirjassa kerronnan muodot yhteenlaskettuina. Lisäksi olen laskenut infinitiivirakenteita sisältävien lauseiden suhteelliset osuudet kokonaislausemäärästä. Täten on mahdollista verrata kirjoja keskenään ja huomata mahdolliset muutokset ajallisessa perspektiivissä. Taulukosta 15 ilmenevät infinitiivirakenteiden ja niitä sisältävien lauseiden määrät ja näiden lauseiden osuudet kokonaislausemäärästä. Lyhenne Rak. tarkoittaa infinitiivirakenteiden määrää. Lyhenne Lau. tarkoittaa lauseiden määrää ja lyhenne Laus. % lauseiden suhteellista osuutta kokonaislausemäärästä kerronnan muodot yhteenlaskettuina.

Infinitiivirakenteiden käyttö vähenee ajallisessa perspektiivissä mutta lisääntyy kahdessa viimeisessä kirjassa. Tämä näkyy sekä absoluuttisista luvuista että rakenteita sisältävien lauseiden osuudesta kokonaislausemäärästä. Eniten rakenteita esiintyy kolmessa varhaistuotannon kirjassa *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni*. Vähiten niitä esiintyy kirjoissa *Leena* ja *OA4*. Infinitiivirakenteiden käyttö on ainakin jossain määrin yhteydessä lausepituuteen. Kirjoissa *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni* lauseet ovat aineiston pisimpiä sisältävien keskimäärin 4,9–5,3 sanetta. Kirjat *Leena* ja *OA4* sisältävät aineiston keskimäärin lyhyimpiä lauseita, 4,4 sanetta lausetta kohti.

Taulukko 15. Infinitiivirakenteet kirjoittain

	Rak.	Laus. N	Laus. %
<i>Pukke</i>	1879	1588	24,3
<i>Jannu</i>	1697	1424	23,8
<i>Onnimanni</i>	1759	1463	22,7
<i>Kuinka</i>	769	685	17,5
<i>Puuhiset</i>	941	846	19,5
<i>OA1</i>	560	518	15,1
<i>OA2</i>	565	525	20,0
<i>OA3</i>	590	547	21,4
<i>Leena</i>	444	414	14,0
<i>OA4</i>	527	489	18,5
<i>Putti1</i>	685	610	18,1
<i>Putti2</i>	876	807	17,7
Summa	11292	9943	20,1

Infinitiivirakenteiden käytön väheneminen näkyy myös siinä, että varhaistuotannon kirjoissa rakenteita esiintyy n. 1,2 kappaletta lausetta kohti, mutta myöhäistuotannon kirjoissa suhde on n. 1,1 rakennetta lausetta kohti.

4.3.1 Lauseenvastikkeet

Lauseenvastikkeiden avulla voi tiivistää tekstiä ja jäntevöittää virkerakennetta. Lauseenvastikkeiden käyttö tai käyttämättömyys kuuluu tyylipiirteisiin, ja siihen vaikuttavat teoksen aihe ja sen vaatima esitystapa. Merkitsevä tekijä on dialogin ja kerronnan suhde. Kertovassa kirjallisuudessa lauseenvastikkeita esiintyy dialogissa vähemmän kuin kerronnassa, ja yleisesti arvellaan lauseenvastikkeiden vähäisen käytön johtuvan teoksen puhekielenomaisuudesta ja dialogin suuresta määrästä (Lehikoinen 1971: 248). Tarkastelen seuraavassa lauseenvastikkeiden käyttöä aineistossani. Aluksi otan esiin lauseenvastikkeita sisältävien lauseiden suhteellisen osuuden kaikista lauseista. Seuraavaksi tarkastelen, mitä lauseenvastikkeiden tyyppejä esiintyy tekstissä ja mitkä ovat niiden suhteelliset osuudet kokonaismäärästä. Lisäksi vertaan kerronnan muotoja keskenään.

Lauseenvastikkeita sisältäviä lauseita on 2 084 kappaletta eli 4,2 % kokonaislausemäärästä. Dialogissa näitä lauseita on 827 eli 3,8 % ja kerronnassa 1 257 eli 4,5 % lauseiden kokonaismäärästä. Lauseenvastikkeita esiintyy aineistossani kaikkiaan 2 259 kappaletta. Näistä 60 % esiintyy kerronnassa ja 40 % dialogissa. Joissakin lauseissa esiintyy useita lauseenvastikkeita, ja samassa lauseessa saattaa esiintyä lauseenvastikkeen lisäksi muita infinitiivi- tai partisiippirakenteita. Lauseenvastikkeita on sekä suhteellisesti että määrällisesti eniten kolmessa varhaistuotannon kirjassa *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni*. Määrä vähenee ajallisessa perspektiivissä niin että vähiten niitä esiintyy kirjoissa *Leena* ja *OA4*, mutta määrä lisääntyy kahdessa viimeisessä kirjassa. Kerronnassa esiintyy enemmän lauseenvastikkeita, mikä on odotusten mukaista. Lauseenvastikkeita pidetään yleisesti kirjallisina luonteeltaan. Niiden käyttö vähenee ajallisessa perspektiivissä, mistä voidaan päätellä kirjailijan pyrkivän lähemmäs puhekielenomaista ilmaisua. Saman on havainnut Veijo Meren tuotantoa tutkinut Lundström (1985: 68).

Taulukosta 16 ilmenevät eri lauseenvastikkeiden osuudet kaikista lauseenvastikkeista aineistossa. Luvut ilmaisevat suhteellisia osuuksia kokonaismäärästä dialogissa (lyhenne D) ja kerronnassa (lyhenne K) sekä molemmat kerronnanmuodot yhteenlaskettuina (lyhenne Y). Olen ottanut tarkasteluun seuraavat lauseenvastikkeet: temporaalinen, referatiivinen, nesessiivinen, finaalinen, status-lauseenvastike eli irrallinen nominatiivi tai partitiivi, permissiivinen ja kvantum-lauseenvastike. Jaottelun pohjana olen käyttänyt Ikolan (2001: 168–174) jaottelua.

Taulukko 16. Lauseenvastikkeet

	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
temporaalinen lv.	96	11,3	500	35,5	596	26,4
referatiivinen lv.	182	21,4	482	34,2	664	29,4
nesessiivinen lv.	459	54,0	193	13,7	652	28,9
finaalinen lv.	48	5,6	105	7,4	153	6,8
status-lv.	3	0,4	90	6,4	93	4,1
permissiivinen lv.	38	4,5	30	2,2	68	3,0
kvantum-lv.	24	2,8	9	0,6	33	1,4
Summa	850	100,0	1409	100,0	2259	100,0

Yleisimmin esiintyvät lauseenvastikkeet ovat referatiivinen, temporaalinen ja nesessiivinen, joista kunkin osuus on yli neljäsosa kokonaismäärästä. Muiden osuudet jäävät alle 7 %. Kerronnan muotojen välillä on eroja. Kerronnassa esiintyy eniten temporaalisia ja referatiivisia lauseenvastikkeita, joita on yhteensä yli kaksi kolmasosaa kaikista tapauksista. Dialogissa puolestaan esiintyy eniten nesessiivisiä lauseenvastikkeita, joita on lähes puolet kaikista tapauksista. Referatiiviset lauseenvastikkeet ovat dialogissa seuraavaksi yleisimpiä. Finaaliset ja status-lauseenvastikkeet ovat kerronnassa yleisempiä kuin dialogissa, jossa taas esiintyy yleisemmin permissiivisiä ja kvantumlauseenvastikkeita. Dialogissa näyttää olevan keskeistä ilmaista, mitä jonkun täytyy tai pitää tehdä, mutta kerronnassa tekemisten ja tapahtumien aikasuhteet ovat tärkeitä. Kun vertaa lauseenvastikkeiden määrää alistuskonjunktioilla alkavien sivulauseiden määrään, näyttää keskeistä olevan tapahtumien ajalliset suhteet sekä syy- ja seuraussuhteet. Dialogin lauseenvastikkeista puolet on nesessiivisiä, jotka ilmaisevat pakkoa tai välttämättömyyttä tehdä jotain. Tähän on laskettu mukaan rakenteet *on pakko tehdä*, *pitää tehdä*, *täytyy tehdä* ja *on tehtävä*. Kun ottaa lisäksi huomioon käskylauseiden määrän dialogissa, sisältää dialogi paljon käskyjä ja kehotuksia. Nesessiivisten rakenteiden runsas käyttö välittää lapsille kuvaa siitä, mitä täytyy tai pitää tehdä, mitä on tehtävä. Samanlaisen havainnon nesessiivisten lauseenvastikkeiden käytöstä lastenkirjallisuudessa on tehnyt Lappalainen (1982: 110, 115).

Kirjojen välillä on eroja. Temporaalisen lauseenvastikkeen käyttö vähenee ajallisessa perspektiivissä aluksi mutta lisääntyy kolmessa viimeisessä kirjassa *OA4*, *Putti1* ja *Putti2*, joissa kerrotaan tapahtumista pitemmällä ajanjaksolla. Referatiivisten ja finaalisten lauseenvastikkeiden käyttö vaihtelee kirjoittain, samoin status-lauseenvastikkeen ja permissiivisen lauseenvastikkeen käyttö. Nesessiivisen lauseenvastikkeen käyttö lisääntyy aluksi ajallisessa perspektiivissä ja on suurimmillaan kirjassa *Leena*, minkä jälkeen sen käyttö vähenee. Lauseenvastikkeiden käytön suhteen kirja *Leena* poikkeaa muista. Tässä kirjassa esiintyy sekä suhteellisesti että määrällisesti vähiten lauseenvastikkeita, ja siinä esiintyy sivulauseita keskimääräistä vähemmän. Yleisin siinä esiintyvä lauseenvastike on nesessiivinen, jota on puolet kaikista tapauksista. Lisäksi siinä esiintyy permissiivistä lauseenvastiketta suhteellisesti keskimääräistä enemmän. Kirjassa kerrotaan

päähenkilön arkipäivästä ja tehtävästä, joka hänen pitää suorittaa. Välttämättömyys ja käskyjä sekä kehotuksia ilmaisevien ilmausten käyttö kertoo siitä, että lasten arkipäivään kuuluu asioita, joita täytyy tehdä tai joita joku káskee tai antaa tehdä. Toisaalta koko aineiston yleisimmin esiintyviä temporaalisia ja referatiivisia lauseenvastikkeita esiintyy kirjassa *Leena* keskimääräistä vähemmän. Lauseenvastikkeet näyttävät olevan toisaalta sivulauseiden variantteja, mitä osoittaa temporalisten lauseenvastikkeiden käyttö, mutta toisaalta ne näyttävät olevan ilmaisullisia rakenteita, mitä osoittaa nesessiivisten lauseenvastikkeiden käyttö.

Lauseenvastikkeiden käytössä esiintyy vaihtelua kirjailijoiden välillä. Tosin yleinen suunta on, että niitä esiintyy kerronnassa enemmän. Eri lauseenvastikkeiden yleisyys kertovassa kirjallisuudessa on jokseenkin samanlaista. Nesessiivinen lauseenvastike näyttää olevan ainoa tekijä, jonka suhteen lastenkirjallisuus eroaa aikuisille suunnatusta kirjallisuudesta. Esikoulu- ja kouluikäisille tarkoitetuissa lastenkirjoissa esiintyy yleisimmin nesessiivisiä ja temporaalisia lauseenvastikkeita ja harvinaisimpia ovat modaaliset ja finaaliset lauseenvastikkeet. Erot tutkittujen kirjojen välillä olivat kuitenkin vähäisiä. (Falck 1984: 53–54.) Lastenkirjallisuutta koskevassa vertailevassa tutkimuksessaan Lappalainen (1982: 123) havaitsi, että kerronnassa esiintyy enemmän lauseenvastikkeita kuin dialogissa, mutta toisaalta lauseenvastikkeiden käyttö vaihtelee kirjailijoiden välillä sekä saman kirjailijan eri teosten välillä. Keskimäärin lauseenvastikkeita sisältävien lauseiden osuus oli kerronnassa 6,3 % ja dialogissa 6,1 % kaikista lauseista. Yleisimmin esiintyvät lauseenvastikkeet Lappalaisen (emt.121) tutkimuksessa kerronan osalta olivat temporaaliset ja status-lauseenvastikkeet vanhemmassa sekä nesessiiviset ja temporaaliset uudemmassa kirjallisuudessa. Dialogissa yleisimmin esiintyivät nesessiiviset (lähes puolet kaikista tapauksista) ja referatiiviset lauseenvastikkeet vanhemmassa sekä nesessiiviset (yli puolet kaikista tapauksista) ja temporaaliset lauseenvastikkeet uudemmassa kirjallisuudessa; merkitsevä tekijä on lisäksi nesessiivisten lauseenvastikkeiden käytön lisääntyminen (Lappalainen 1982: 121). Määtän (1992: 144, 132) tutkimissa *Tiina*-kirjoissa lauseenvastikkeita esiintyi kerronnassa lähes kolminkertainen määrä dialogiin verrattuna. Yleisimmin esiintyvät olivat nesessiivinen, partisiip-

pirakenne (vastaa referatiivista lauseenvastiketta) ja temporaalinen lauseenvastike. Necessiivisen lauseenvastikkeen käyttö lisääntyi ajallisessa perspektiivissä.

Lauseenvastikkeiden käytön suhteen Marjatta Kurenniemen saturoomaanit näyttävät olevan lähellä lastenkirjallisuuden yleisiä linjoja. Ero on lähinnä siinä, että samalla kun muut ovat joko jonkin verran lisänneet käyttöä tai käyttö on pysynyt samana, Marjatta Kurenniemi on vähentänyt käyttöä. Lyhytlauseista ja näytelmällistä tekstiä kirjoittavan Veijo Meren romaaneissa yleisimmin esiintyvä lauseenvastike on referatiivinen, joka kattaa yli kolmanneksen kaikista tapauksista. Seuraavaksi yleisimmät ovat statuaalinen (n. 28 %) ja temporaalinen (n. 12 %). Lauseenvastikkeet olivat kerronnassa yleisempiä kuin dialogissa. (Lundström 1985: 69.)

Aulikki Salonen (1970: 166) on todennut, että kvantum-lauseenvastike on kirjakielille ominainen rakenne ja sen puuttuminen voidaan hänen mielestään tulkita merkiksi kaunokirjallisuuden kansankielisyydestä. Tutkiessaan vuosina 1969 ja 1970 ilmestyneitä romaaneja Lehikoinen (1971: 252) havaitsi, että lauseenvastikkeiden käyttö ja käyttämättömyys on sekä tyyliä luova tekijä että kirjailijasidonnainen piirre. Tässä tutkimuksessa lauseenvastikkeita esiintyi repliikeissä huomattavasti vähemmän kuin kerronnassa, monissa tapauksissa ei lainkaan tai vain jotain tyyppiä. Yleisimmin esiintyviä lauseenvastikkeita olivat temporaali- ja modaalirakenteet. Temporaaliset ja referatiiviset lauseenvastikkeet ovat yleiskielessä lähes yhtä yleisiä (Ikola, Palomäki & Koitto 1989: 326, 469). Lauseenvastikkeiden runsas käyttö on lähinnä kirjakielen tyylipiirre. Kaunokirjallisuudessa keskimäärin joka 9. virke sisältää lauseenvastikkeen. (Lehikoinen 1971: 247.)

Olen poiminut lauseenvastikkeita kuvaavat esimerkit kirjasta *Onnimanni*. Esimerkissä (38) esiintyy status-lauseenvastike ja esimerkissä (39) referatiivinen lauseenvastike.

(38) Sisi tuijotti Samiin *silmät selällään*. (Onnimanni, s. 14)

(39) -- koska meidän ei tarvitse pelätä *ajan loppuvan*. (Onnimanni, s. 21)

Verrattaessa sivulauseiden ja lauseenvastikkeiden esiintymiä aineistossani voi todeta, että sivulauseen käyttö on yleisempää kuin sen korvaaminen lauseenvastikkeella. Eksplikaatiivinen sivulause on yleisin konjunktiolause koko aineistossa ja dialogissa sekä toiseksi yleisin kerronnassa. Sitä merkitykseltään lähellä oleva referatiivinen lauseenvastike on yleisin koko aineistossa. Dialogissa se on toiseksi yleisin nesessiivisen lauseenvastikkeen jälkeen, ja kerronnassakin se on toiseksi yleisin. Temporaalinen sivulause on yleinen molemmissa kerronnan muodoissa, samoin temporaalinen lauseenvastike, mikä viittaa siihen, että ajalliset suhteet ovat kertomuksen kannalta keskeisiä. Toisaalta finaalista, tarkoitusta ilmaisevaa sivulauseetta esiintyy suhteellisesti vähiten. Samoin sitä vastaava finaalin lauseenvastike on harvinainen. Kun lasketaan molempien esiintymät, voidaan havaita, että tarkoitusta ilmaistaan jonkin verran useammin lauseenvastikkeella kuin sivulauseella.

4.3.2 Partisiippirakenteet

Saadakseni selville, missä määrin partisiippirakenteita esiintyy aineistossani, olen laskenut partisiippeja sisältävien lauseiden suhteellisen osuuden kaikista lauseista ja eri partisiippirakenteiden suhteelliset osuudet rakenteiden kokonaismäärästä. Partisiippirakenteita sisältäviä lauseita on aineistossani 1 213 kappaletta eli 2,4 % kokonaislausemäärästä. Dialogissa 1,0 % lauseista sisältää erilaisia partisiippirakenteita ja kerronnassa 3,6 %. Erilaisia partisiippirakenteita on 1 699 kappaletta. Näistä lähes 86 % esiintyy kerronnassa ja n. 14 % dialogissa. Partisiippirakenteita esiintyy eniten kolmessa varhaistuotannon kirjassa, minkä jälkeen niiden käyttö vähenee huomattavasti mutta lisääntyy kahdessa viimeisessä kirjassa.

Taulukosta 17 ilmenevät eri partisiippirakenteiden osuudet kokonaismäärästä. Luvut ilmaisevat suhteellisia osuuksia dialogissa (lyhenne D) ja kerronnassa (lyhenne K) sekä kerronnan muodot yhteenlaskettuina (lyhenne Y). Jaottelun pohjana olen käyttänyt perinteisen kieliopin jaottelua, jossa ovat mukana aktiivin I partisiippi (lyhenne Akt I p. *loittonevia suhahduksia*), passiivin I partisiippi (lyhenne Pass. I p. *muuta sanottavaa ei ole*), aktiivin II partisiippi (Akt. II p. *kaatuneelle koivunrungolle*), passiivin II partisiippi

(Pass. II p. *vihreäksi maalattu pöytä*) ja agenttipartisiippi (lyhenne Ag.p. *pohti kuulemaansa*) (ks esim. Ikola 1974: 69–71). Aktiivin I partisiippiin olen laskenut mukaan kvasirakenteet (*oli näyttävinsään kiireiseltä*), jota aineistossani esiintyy alle 10 kertaa. Mukaan on laskettu ne partisiippirakenteet, jotka eivät kuulu lauseenvastikkeisiin.

Yleisimmin esiintyvä partisiippirakenne on aktiivin I partisiippi, joka ilmaisee puhehetkellä kestäväää, jatkuvaa tai tulevaa toimintaa. Sen osuus on yli 43 % kaikista partisiippirakenteista. Muiden partisiippirakenteiden yleisyysjärjestys on: passiivin II partisiippi, aktiivin II partisiippi, agenttipartisiippi ja passiivin I partisiippi. Kaikkien partisiippirakenteiden käyttö vaihtelee kirjoittain riippuen niiden teemoista ja näiden käsittelystä.

Taulukko 17. Partisiippirakenteet

	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
Akt. I p.	74	30,6	669	45,9	743	43,7
Pass I p.	44	18,2	52	3,5	96	5,7
Akt II p.	33	13,6	253	17,4	286	16,8
Pass. II p.	62	25,6	294	20,2	356	21,0
Ag.p.	29	12,0	189	13,0	218	12,8
Summa	242	100,0	1457	100,0	1699	100,0

Sekä dialogissa että kerronnassa esiintyy eniten aktiivin I partisiippia. Kerronnassa sen osuus on lähes puolet kaikista tapauksista. Lisäksi passiivin II partisiippia esiintyy molemmissa. Dialogissa seuraavaksi yleisin on passiivin I partisiippi, jota kerronnassa esiintyy suhteellisesti vähiten. Aktiivin I partisiippi ja molemmat II partisiipit esiintyvät attribuutteina, jolloin ne yhtäältä tiivistävät tekstiä ja tuovat siihen kirjakielenomaista ilmaisua, toisaalta tuovat tekstiin havainnollisuutta ja konkreettista ilmaisua samalla tavoin kuin attribuutteina esiintyvät adjektiivit. Agenttipartisiipit ovat jokseenkin yhtä yleisiä molemmissa kerronnan muodoissa. Niitä esiintyy predikatiiviadverbiaaleina. Samassa asemassa esiintyy myös passiivin I partisiippia.

Yleiskielessä esiintyy partisiippirakenteista I partisiippia 11,1 % ja II partisiippia 8,7 % kaikista lauseista (Ikola ym. 1989: 462). Määtän (1992: 112, 114) tutkimissa *Tiina-*

kirjoissa esiintyvät partisiippirakenteet ovat aktiivin I partisiippi (yli 80 % kaikista tapauksista) ja aktiivin II partisiippi (n. 17 % tapauksista), muiden partisiippien osuudet jäivät alle 2 %:n, partisiippirakenteista 80 % esiintyi kerronnassa. Erot näyttävät liittyvän eri partisiippirakenteiden käyttöön. Aktiivin I partisiippi näyttää olevan yleisin. Sen suhteellinen osuus kokonaismäärästä vaihtelee. Myös aktiivin II partisiippi on yleinen. Huomattavin ero on passiivin II partisiipin käytössä. Omassa aineistossani sen osuus on yli 20 % kokonaismäärästä, mutta esimerkiksi Määtän materiaalissa sen osuus on huomattavasti pienempi.

4.3.3 Muut infinitiivirakenteet

Infinitiivirakenteita sisältäviä lauseita on 6 646 kappaletta eli 13,4 % kokonaislausemäärästä. Dialogissa osuus on 12,8 % ja kerronnassa 13,9 %. Ero kerronnan muotojen välillä jää alle yhden prosenttiyksikön. Erilaisia infinitiivirakenteita esiintyy aineistossani kaikkiaan 7 334 kappaletta. Kun verrataan eri kirjoja keskenään, voi infinitiivirakenteiden esiintymisessä havaita saman kuin lauseenvastikkeiden ja partisiippirakenteiden esiintymisessä. Niitä esiintyy suhteellisesti eniten kolmessa varhaistuotannon kirjassa *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni*. Kerronnassa niitä on käytetty enemmän kuin dialogissa. Käyttö vähenee ajallisessa perspektiivissä mutta lisääntyy jälleen kolmessa viimeisessä kirjassa.

Eri infinitiivirakenteiden osuudet kokonaismäärästä ilmenevät taulukosta 18. Tähän olen ottanut ne infinitiivirakenteet, jotka eivät kuulu lauseenvastikkeisiin. Luvut ilmaisevat suhteellisia osuuksia dialogissa ja kerronnassa sekä kerronnan muodot yhteenlaskettuna. Jaottelun pohjana olen käyttänyt perinteisen kieliopin jaottelua Ikolan (1974: 65–66) mukaan. Jaottelussa ovat seuraavat infinitiivit: I infinitiivi (lyhenne I inf.), II infinitiivi (lyhenne II inf., *sanoi hymyillen*), III infinitiivi (lyhenne III inf. *nousi istumaan*). Koska I infinitiivi kattaa yli puolet kaikista tapauksista, olen jaotellut sen esiintymät ryhmiin niiden funktion mukaisesti seuraavasti: I infinitiivi objektina (lyhenne I inf. obj. *ei jaksanut leikkiä*), I infinitiivi subjektina (lyhenne I inf. subj. *on vaikea vastata*) ja I infinitiivin muu käyttö, joka sisältää I infinitiivin pidemmän muodon ja *oli*

tikahtua -tyyppiset tapaukset. I infinitiivi objektina sisältää koloratiivirakenteet. II infinitiivistä olen ottanut mukaan instruktiivimuodot (lyhenne II inf. instr.). III infinitiivistä olen laskenut omaksi ryhmäkseen illatiivimuodot (lyhenne III inf. ill.) ja toiseksi ryhmäksi muut sijamuodot (lyhenne III inf. muut). Päädyin tähän ryhmittelyyn, koska illatiivimuotoja oli enemmän kuin muita. IV ja V infinitiivejä en ole ottanut tähän mukaan, koska niitä esiintyi yhteensä alle kymmenen aineistossani. Lisäksi niiden laskemisesta mukaan ovat tutkijat eri mieltä, esim. ISK (2010: 490) ei katso niiden olevan infinitiivejä.

Taulukko 18. Infinitiivirakenteet

	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
I inf. subj.	192	6,3	162	3,8	354	4,9
I inf. obj.	1890	61,8	1654	38,7	3544	48,3
I inf. muu	177	5,8	201	4,7	378	5,1
II inf. instr.	34	1,1	983	23,0	1017	13,9
III inf. ill.	578	18,9	936	21,9	1514	20,6
III inf. muut	188	6,1	339	7,9	527	7,2
Summa	3059	100,0	4275	100,0	7334	100,0

I infinitiivi objektina on yleisin infinitiivirakenne. Se kattaa lähes puolet kaikista tapauksista. III infinitiivin illatiivi ja II infinitiivin instruktiivi ovat seuraavaksi yleisimmät, muiden osuudet jäävät alle 10 %. Dialogissa yleisimmin esiintyvät infinitiivirakenteet ovat I infinitiivi objektina ja III infinitiivin illatiivi. Yhteensä nämä kattavat n. 80 % kaikista tapauksista. Kerronnassa on enemmän hajontaa. Siinä yleisimmin esiintyvät ovat I infinitiivi objektina ja II infinitiivin instruktiivi, jota esiintyy enemmän kuin III infinitiivin illatiivia.

I infinitiivi objektina esiintyy verbiketjuissa. Aineistossani esiintyy modaalaisia verbiketjuja, joissa finiittiverbinä esiintyvistä verbeistä yleisin on *voida*. Dialogissa sitä esiintyy enemmän kuin kerronnassa. Tämä modaaliverbi ilmaisee mahdollisuutta. Se on merkityksensä suhteen spesifioimaton modaalisuuden lajin suhteen, ja sitä käytetään ilmaisemaan dynaamista, deonttista tai episteemistä mahdollisuutta, mutta tulkinta ei aina välttämättä ole yksiselitteinen (ISK 2010: 1492.) Modaaliverbi *saada* on seuraavaksi ylei-

simmin esiintyvä finiittiverbi modaalisisissa verbiketjuissa, myös sitä esiintyy dialogissa enemmän. Tätä modaaliverbiä käytetään deonttisena verbinä ilmaisemaan sitä, mikä on sallittua (ISK 2010: 1494). Muita aineistossani verbiketjujen finiittiverbeinä esiintyviä verbejä ovat dialogissa *taitaa*, *mahtaa* ja *saattaa*. Kerronnassa esiintyy implikaatiivinen *alkaa* ja sen lisäksi ei-implikaatiivisia verbiketjuja, joissa finiittiverbinä esiintyvät *haluta* ja *tahtoa*. Lisäksi esiintyy koloratiivirakenteita, esimerkiksi *katsella killitti*, *juosta jolkutti* ja *mennä longersi*. II infinitiivin instruktiivi on kerronnassa melko yleinen. Se ilmaisee tekemisen tapaa ja näyttää sopivan kuvailevaan tyyliin. Sen avulla ilmaistaan esimerkiksi johtoilmauksessa tapaa puhua.

Lappalaisen (1982: 129–133) tutkimassa lastenkirja-aineistossa esiintyi I infinitiiviä, joka liittyi verbeihin *mahtaa*, *saattaa*, *taitaa*, *voida* ja *saada*. Tekemisen tapaa ilmaisevaa II infinitiivin instruktiivia ja III infinitiivin inessiiviä esiintyi myös melko yleisesti. Verratessaan kirjailijoita keskenään Lappalainen (emt. 144) havaitsi, että uudemmassa lastenkirjallisuudessa rakenteita käytetään vähemmän kuin vanhemmassa, mutta erot eivät hänen mielestään olleet merkittäviä. Marjatta Kureniemen kirjojen ja muun lastenkirjallisuuden välillä ei näytä olevan merkittäviä eroja infinitiivien käytössä. Tosin vertailua hankaloittaa se, että muut tutkijat eivät ole käsitelleet infinitiivejä yhtenä ryhmänä.

Nominaalistukset vievät rakennetta yhä kauemmas alkuperäisestä lauseesta, jolloin esimerkiksi subjektsuhteet katoavat. Mitä pidemmälle kohti nominaalistusta ja kauemmas verbin finiittimuodosta mennään, sitä enemmän toiminta jähmettyy. Nominaalistuksia sisältäviä lauseita esiintyy aineistossani kaikkiaan 96 eli 0,2 % kokonaismäärästä. Niistä 60,4 % esiintyy kerronnassa ja 39,6 % dialogissa. Niitä esiintyy kaikissa kirjoissa, erityisesti kirjoissa *Putti1* (15 lausetta) ja *Onnimanni* (13 lausetta). Kirjojen välillä on vaihtelua. Nominaalistuksiin olen laskenut mukaan kaikki *minen*-johtimella muodostetut tekemistä ilmaisevat verbaalisubstantiivit, joiden taustalta voi löytää lauseen. Seuraavat esimerkit (40), (41) ja (42) sisältävät nominaalistuksia.

(40) – Ja tuosta *katoamisestakin* on kulunut jo kovin kauan. (*Putti2*, s.36)

- (41) Äiti kuului askartelevan keittiössä. Hänellä oli *leipominen*. (*Kuinka*, s. 33)
- (42) -- lapsena *oleminen* on tärkeintä maailmassa. (*OA3*, s. 276)

Esimerkit (40) ja (41) eivät käsitykseni mukaan ole kovin luontevia. Ne ovat kirjakielnomaisia ilmaisuja eivätkä mielestäni kovinkaan hyvin sovellu lastenkirjallisuuteen, koska molemmissa nominaalituksen tekeminen on konkreettista. Esimerkki (42) vaikuttaa luontevammalta, siinä on kyse abstraktista asiantilasta.

4.4 Yhteenvetoa lauserakenteesta

Lauserakennetta koskevan analyysin muuttujina olivat lauseiden pituus sanein mitattuna, lausetyypit ja infiniittiset rakenteet sekä dialogin ja kerronnan väliset erot. Lauseet olivat keskimäärin lyhyitä; kerronnassa lauseet olivat alle saneen verran pidempiä kuin dialogissa. Lauseiden sanemäärät vaihtelivat. Pitkät, erilaisia rakenteita sisältävät lauseet ja lyhyet, yhden tai kahden saneen lauseet vuorottelivat tehden lauserakenteesta vaihtelevaa ja tuoden tekstiin rytmiä. Pitkiä lauseita ei esiintynyt peräkkäin, vaan ne useimmiten rikkoivat lyhyiden lauseiden ketjuja. Päälauseita esiintyi huomattavasti enemmän kuin sivulauseita sekä dialogissa että kerronnassa. Ajallisessa perspektiivissä lauseet lyhenivät molemmissa kerronnan muodoissa.

Modaalisisista päälausetyypeistä yleisimmin esiintyi väitelausetta. Koko aineistossa sen osuus oli suurempi kuin muiden tyyppien yhteensä. Kerronnan päälauseet olivat lähes yksinomaan väitelauseita; dialogissa esiintyi kysymys-, huudahdus- ja käskylauseita. Kysymyslauseiden osuuteen dialogissa vaikutti keskustelujen luonne. Henkilöt saavat tietoa uusista, ennestään tuntemattomista asioista kysymys–vastaus-sekvenssien kautta.

Sivulauseiden osuudet olivat kerronnassa ja dialogissa jokseenkin samansuuruiset. Niiden käyttö väheni ajallisessa perspektiivissä. Sivulausetyypeistä yleisimmin esiintyvät olivat konjunktiolauseet. Relatiivilauseita esiintyi kerronnassa enemmän, kun taas epä-

suorien kysymyslauseiden osuus oli dialogissa suurempi. Eri sivulausetyyppien käyttö osoittaa, että kertomuksen etenemisen kannalta keskeisiä ovat ajalliset suhteet ja syy-seuraus-suhteet.

Vaillinaisten lauseiden osuus kokonaislausemäärästä oli dialogissa suurempi kuin kerronnassa. Ajallisessa perspektiivissä käyttö lisääntyi, mikä näytti olevan yhteydessä lauseiden lyhenemiseen. Kerronnassa vaillinaiset lauseet olivat lähes yksinomaan elliptisiä lauseita. Dialogissa lausefragmentit olivat enemmistönä, mikä osaltaan tekee dialogin kielestä puhekielenomaista. Elliptisten lauseiden kohdalla yleisintä kerronnassa oli jättää subjekti pois, mikä toi tekstiin sidosteisuutta ja tiiviyyttä mutta teki siitä toisaalta kirjakielenomaista. Dialogissa esiintyi eniten tapauksia, joissa subjektin ja predikaattiverbin lisäksi oli jätetty pois muita lauseenjäseniä, sekä ellipsejä, joissa oli jätetty pois subjekti ja jokin toinen lauseenjäsen, esimerkiksi objekti tai predikaatiivi. Näitä esiintyi erityisesti pitemmissä keskusteluissa, mikä tekee dialogin keskusteluista luontevia ja tuo tekstiin puhekielenomaisia piirteitä. Lausefragmentit muodostivat heterogeenisen ryhmän. Tässä ryhmässä esiintyi erilaisia fraasimaisia ilmauksia sekä rakenteita, joilla on erilaisia puhefunktioita, esimerkiksi puhuttelut ja erityyppiset huudahdukset.

Infiniittisistä rakenteista otin tarkasteltavaksi lauseenvastikkeet, partisiippirakenteet ja muut infinitiivirakenteet. Lauseenvastikkeista yli puolet esiintyi kerronnassa. Eniten niitä oli käytetty kolmessa varhaistuotannon kirjassa, *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni*. Käyttö väheni ajallisessa perspektiivissä samalla kun lauseet lyhenivät. Huomattavin kerronan muotojen välinen ero oli nesessiivisen lauseenvastikkeen yleisyys dialogissa. Partisiippirakenteita sisältäviä lauseita oli kerronnassa suhteellisesti enemmän kuin dialogissa. Eniten niitä esiintyi kolmessa varhaistuotannon kirjassa *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni*, minkä jälkeen käyttö väheni mutta lisääntyi jonkin verran kahdessa viimeisessä kirjassa *Putti1* ja *Putti2*. Infinitiivirakenteita sisältävien lauseiden osuus kokonaislausemäärästä oli molemmissa kerronan muodoissa jokseenkin samansuuruinen. Myös infinitiivirakenteiden käyttö väheni ajallisessa perspektiivissä. Kolmessa varhaistuotannon kirjassa niitä esiintyi eniten, tämän jälkeen käyttö väheni mutta lisääntyi kahdessa viimeisessä kirjassa. Lausemääriin suhteutettuina infinitiivirakenteet olivat yleisempiä

kuin lauseenvastikkeet, vähiten esiintyy partisiippirakenteita. Kerronnassa näitä kaikkia rakenteita esiintyy suhteellisesti enemmän kuin dialogissa.

Lauserakennetta koskevan kvantitatiivisen analyysin perusteella tekstiä voi sanoa ymmärrettävyyden suhteen helpoksi, tosin pitkiä ja monimutkaisia lauseita esiintyi. Samalla kun lauseet ovat lyhentyneet, on lauserakenne muuttunut. Kirjailija on siirtynyt täydellisiä lauseita suosivasta tyylistä käyttämään erityyppisiä lauseita monipuolisemmin.

Vertailu muusta lastenkirjallisuudesta ja aikuisille suunnatusta kertovasta kirjallisuudesta tehtyihin tutkimuksiin osoitti, että lauserakenteen suhteen erot ovat lähinnä kirjailijoiden välisiä. Lastenkirjallisuus ei välttämättä suosi lyhyempiä ja rakenteeltaan yksinkertaisempia lauseita kuin muu kertova kirjallisuus. Marjatta Kurenniemen tyyliä voi lauserakenteen suhteen pitää vaihtelevana.

5 VIRKERAKENNE

Virkerakennetta analysoidessani käytän pohjana ortografista virkettä. Virke on tekstin ortografinen rakenneyksikkö. Se on ison alkukirjaimen ja pisteen tai kysymys- tai huutomerkin välissä oleva tekstin osa. Sen voi muodostaa yksinkertainen lause tai yhdyslause, jonka jäsenten välillä voi olla alistus- tai rinnastussuhde tai löyhä, vain välimerkeillä osoitettu yhteys. Virke voi koostua myös verbittömästä ilmauksesta tai yksittäisestä sanasta. (ISK 2010: 827.) Yksinkertaista lausetta kutsutaan myös yksinkertaiseksi virkkeeksi ja yhdyslauseetta yhdysvirkkeeksi. Käytän tässä yhteydessä nimityksiä yksinkertainen virke ja yhdysvirke Ikolan (2001: 140) mukaisesti.

Virkerakenteen analyysissä ongelmaksi on noussut kysymys virkkeistä, joissa esiintyy molempiin kerronnan muotoihin kuuluvia lauseita. Näissä on kyse repliikin sisään tai sen alkuun tai loppuun sijoitetusta johtolauseesta. Mitään yhtenäistä ratkaisua ei ole, vaan tutkijat ovat käyttäneet eri tapoja. Särkilahti (1969: 68) on esimerkiksi sijoittanut virkkeen kokonaisuudessaan siihen kerronnan muotoon, johon sen ensimmäinen lause kuuluu. Manninen (1971: 45) on puolestaan sisällyttänyt virkkeet, joissa esiintyy johtolause ja sitä seuraava repliikin lause tai lauseet, sitaattivirkkeisiin eli dialogiin. Olen jakanut aineiston tässä yhteydessä kolmeen osaan. Dialogivirkkeet sisältävät repliikkien virkkeet (lyhenne D), toisena ryhmänä ovat kerrontaan sisältyvät virkkeet (lyhenne K). Kolmannen ryhmän muodostavat virkkeet, joihin sisältyy johtoilmaus ja repliikistä se osa, joka johtoilmauksen kanssa muodostaa yhden ortografisen virkkeen, jonka lopussa on piste, kysymysmerkki tai huutoimerkki. Johtoilmaus luonnehtii viestintätilannetta ja tarjoaa samassa yhdysvirkkeessä olevalle repliikille tulkintakehyksen (ISK 2010: 1400, 1414). Kun johtolause on ennen repliikkiä, sen perässä on kaksoispiste ja repliikki alkaa isolla alkukirjaimella. Repliikin lopussa tai sen sisällä esiintyvää johtolauseetta edeltää tavallisesti pilkku, ja johtolause alkaa pienellä kirjaimella. Toisinaan repliikin lauseen luonteesta riippuen johtoilmauksen edellä voi olla kysymys- tai huutoimerkki. Niissä tapauksissa, joissa repliikki jatkuu johtoilmauksen jälkeen, tulee johtoilmauksen jälkeen virkkeen raja. Virkeitä, jotka sisältävät johtoilmauksen ja repliikin lauseita, kutsun tässä työssä johtolausevirkkeiksi (lyhenne J). Seuraavassa esimerkissä (43) oleva

virke sisältää yhden kolmen lauseen virkkeen ja se kuuluu johtolausevirkkeiden ryhmään.

- (43) Olen varmaan kuollut, Pukke ajatteli ja kauhu värisytti sitä. (Pukke, s. 17)

Virkkeen ensimmäinen lause on repliikkiä, ja pilkku erottaa sen johtoilmauksesta, johon kuuluu kaksi lausetta. Seuraava esimerkki (44) sisältää yhden virkkeen, jossa johtoilmauksen jälkeen on kaksoispiste ja repliikin ensimmäinen lause alkaa isolla alkukirjaimella. Virke kuuluu johtolausevirkkeisiin; kaksoispiste ei lopeta virkettä.

- (44) Uhmaten Pukke sanoi:
– Mutta minä en halua tehdä työtä. (Pukke, s. 20)

Kun repliikkiin kuuluva lause päättyy huuto- tai kysymysmerkkiin, ja johto ilmaus on sen jälkeen, katson niiden muodostavan yhden virkkeen. Huutomerkkin jälkeinen johto ilmaus alkaa yleensä pienellä alkukirjaimella; poikkeuksena ovat erisnimet. Tämän mukaisesti seuraavat esimerkit (45) ja (46) sisältävät kukin yhden virkkeen, jonka aloittaa repliikin lause ja päättää johto ilmaus.

- (45) – Hiljaa, orvot! Minna jyrähti. (OA3, s. 255)

- (46) – Missä Putti on? rouva Vaaksanheimo huusi. (OA3, s. 216)

Seuraavissa esimerkeissä (47) ja (48) esiintyy kussakin kaksi virkettä. Näistä ensimmäinen kuuluu johtolausevirkkeisiin (kursivoitu) ja jälkimmäinen dialogivirkkeisiin:

- (47) *Äiti kysyi häneltä monta kertaa päivässä:*
– *Pau, haluatko mitään? Eikö sinun tee mieli mitään?* (Kuinka, s. 6)

- (48) – *Kuinka-Kum-Maahan, toisti prinsessa.* – Ja minä olen prinsessa Lilaloo. (Kuinka, s. 6)

Siitä, kuuluuko repliikki kokonaisuudessaan samaan virkkeeseen johtoilmauksen kanssa, on erilaisia tulkintoja. Olen tulkinnut virkkeet omiksi ortografisiksi virkkeikseen. Se

lausemainen suhde, joka repliikillä voidaan katsoa olevan, ei vähennä sen itsenäisyyttä (Penttilä 1963: 648). Repliikkiin kuuluvia lauseita en ole laskenut alisteisiksi johtoilmauksen lauseille, kun ne ovat muodollisesti päälauseita.

Aineistossani on virkkeitä yhteensä 28 764 kappaletta. Kerrontaan kuuluu 41,7 % ja dialogiin 39,4 %. Johtolauseen sisältävien virkkeiden suhteellinen osuus on 18,9 % kokonaismäärästä. Kirjojen välillä on eroja riippuen siitä, kuinka paljon niissä esiintyy dialogia ja johtolauseita. Johtolauseet on monesti jätetty pois dialogista pitemmissä keskustelujaksoissa, joissa esiintyy korkeintaan kolme henkilöä ja joissa repliikit ovat lyhyitä. Tällöin kontekstista ilmenee, kuka kulloinkin on äänessä. Näin ollen dialogin virkkeiden ja johtolausevirkkeiden määrät eivät ole suoraan verrannollisia keskenään. Virkerakenteen analyysissä tarkastelen virkkeiden pituutta sanein ja lausein mitattuna, virkerakennetyyppejä, rinnasteisuutta ja alisteisuutta.

5.1 Virkepituus

Virkepituudella tarkoitan virkkeiden sisältämiä lause- ja sanemääriä. Olen laskenut keskimääräisen virkepituuden kussakin kerronnan muodossa erikseen sekä kerronnan muodot yhteenlaskettuna. Taulukossa 19 esitetään virkkeiden keskimääräiset pituudet lauseina ja saneina laskettuina dialogissa, kerronnassa ja johtolausevirkkeissä sekä kerronnan muodot yhteenlaskettuina kussakin kirjassa sekä koko aineisto yhteenlaskettuna. Olen käyttänyt seuraavia lyhenteitä:

Ds/v dialogin virkkeiden pituus sanein laskettuna

Dl/v dialogin virkkeiden pituus lausein laskettuna

Ks/v kerronnan virkkeiden pituus sanein laskettuna

Kl/v kerronnan virkkeiden pituus lausein laskettuna

Js/v johtolausevirkkeiden pituus sanein laskettuna

Jl/v johtolausevirkkeiden pituus lausein laskettuna

Ys/v koko aineiston virkkeet sanein laskettuna

Yl/v koko aineiston virkkeet lausein laskettuna

Taulukko 19. Virkepituus lauseina ja saneina

Kirja	Ds/v	DI/v	Ks/v	KI/v	Js/v	Jl/v	Ys/v	Yl/v
<i>Pukke</i>	6,8	1,5	9,9	1,7	8,0	2,3	8,4	1,7
<i>Jannu</i>	7,6	1,6	12,6	2,0	8,5	2,3	10,2	1,9
<i>Onnimanni</i>	6,9	1,5	11,0	1,9	8,2	2,4	9,2	1,8
<i>Kuinka</i>	7,1	1,6	9,3	1,7	7,3	2,3	7,8	1,8
<i>Puuhiset</i>	6,7	1,4	9,0	1,7	7,6	2,3	7,7	1,7
<i>OA1</i>	6,4	1,4	9,3	1,8	7,6	2,3	8,1	1,8
<i>OA2</i>	6,7	1,5	9,8	1,8	7,8	2,7	8,3	1,8
<i>OA3</i>	6,5	1,5	8,2	1,6	8,3	2,5	7,6	1,7
<i>Leena</i>	5,3	1,3	9,0	1,8	7,7	2,3	7,8	1,8
<i>OA4</i>	6,0	1,3	7,8	1,5	7,5	2,2	7,0	1,6
<i>Putti1</i>	6,1	1,4	8,6	1,6	7,4	2,2	7,3	1,6
<i>Putti2</i>	6,1	1,4	8,3	1,6	6,9	2,2	7,2	1,6
<i>Koko</i>	7,0	1,5	9,4	1,8	8,3	2,6	8,8	1,8

Virkkeet sisältävät keskimäärin 1,8 lausetta koko aineistossa kerronnan muodot yhteenlaskettuina. Dialogissa on keskimäärin 1,5 lausetta, suorassa kerronnassa 1,8 lausetta ja johtolausevirkkeissä 2,6 lausetta virkettä kohti. Sanemäärien suhteen kerronnan muotojen välillä on eroa. Kerronnan virkkeet ovat pisimpiä, 9,4 sanetta virkettä kohti. Dialogin virkkeet ovat lyhyimpiä, 7 sanetta virkettä kohti. Suhde on samansuuntainen kuin lauseiden keskimääräisen pituuden kohdalla. Johtolausevirkkeet sisältävät keskimäärin 8,3 sanetta. Näiden virkkeiden keskimääräiseen pituuteen vaikuttaa se, että niissä on aina vähintään kaksi lausetta.

Kirjojen välillä esiintyy eroja. Virkkeet ovat keskimääräisesti pisimpiä kolmessa ensimmäisessä kirjassa. Ne lyhenevät ajallisessa perspektiivissä samoin kuin lauseet lyhenevät mutta pitenevät jonkin verran kahdessa viimeisessä kirjassa. Lyhyimmät virkkeet löytyvät dialogin osalta kirjoista *Leena* ja *OA4* (1,3 lausetta virkettä kohti) ja kerronnan osalta kirjasta *OA4* (1,5 lausetta virkettä kohti). Johtolausevirkkeiden osalta kirjojen välillä ei ole eroa. Kirjat *Leena* ja *OA4* sisältävät aineiston lyhyimmät virkkeet; niissä myös lauseet ovat sanein mitattuina keskimäärin lyhyempiä kuin muissa kirjoissa. Pisimmät virkkeet löytyvät dialogin osalta kirjasta *Pukke* (1,7 lausetta virkettä kohti) ja kerronnan osalta kirjasta *Jannu* (2,0 lausetta virkettä kohti). Kun otetaan kaikki kerron-

nan muodot huomioon, löytyvät pisimmät virkkeet kirjasta *Jannu* (1,9 lausetta virkettä kohti), jossa myös lauseet sanein mitattuina ovat keskimäärin aineiston pisimmät.

Kussakin kirjassa johtolausevirkkeet ovat lausein mitattuina pisimpiä, mutta sanein mitattuina kerronnan virkkeet ovat pisimpiä. Dialogi sisältää molemmilla tavoilla mitattuina lyhyimmät virkkeet. Kirjaa *Pukke* lukuun ottamatta kerronnan virkkeet ovat keskimäärin pidempiä kuin dialogin virkkeet. Eri kerronnan muotojen käyttö vaikuttaa jonkin verran lause- ja virkepituuteen. Kerronnassa virkkeet ovat pidempiä kuin dialogissa. Tekstissä esiintyy runsaasti yksinkertaisia virkeitä, kun puhetilanne on luonteeltaan informatiivinen ja influoiva, kun käsketään, väitetään, ohjaillaan ja vastataan kysymyksiin. Pitkiä, monesta lauseesta koostuneita virkeitä esiintyy kerronnassa kuvailtaessa asioita, henkilöitä ja luontoa.

Aikuisten kaunokirjallisuudessa sisältävät virkkeet keskimäärin 1,9 lausetta, nuorten kaunokirjallisuudessa 1,7 lausetta ja lasten kaunokirjallisuudessa 1,8 lausetta (Niemi-korpi 1991: 177). Anni Polvan *Tiina*-kirjoissa virkkeet sisältävät keskimäärin 2,2 lausetta (Määttä 1992: 34). Vanhemmassa lastenkirjallisuudessa dialogin virkkeet sisälsivät keskimäärin 1,6 lausetta ja 7,4 sanetta sekä uudemmassa lastenkirjallisuudessa 1,4 lausetta ja 6,0 sanetta. Kerronnan virkkeet sisälsivät vanhemmassa lastenkirjallisuudessa 2,1 lausetta ja 12 sanetta sekä uudemmassa 1,7 lausetta ja 9,5 sanetta, eli virkkeet ovat lyhentyneet. (Lappalainen 1982: 91.) Falckin (1984: 99) tutkimassa lastenkirjallisuudessa keskimääräinen pituus oli 2 lausetta ja 10,9 sanetta virkettä kohti. Mannisen (1971: 29) tutkimissa Mika Waltarin teoksissa virkkeet sisältävät keskimäärin 1,9–2,7 lausetta. Marja-Liisa Vartiolla on dialogissa keskimäärin 2,3 lausetta ja suorassa kerronnassa 3,0 lausetta virkettä kohti (Särkilahti 1969: 68). Erot lasten ja aikuisten kaunokirjallisuuden välillä virkkeiden lausemäärien suhteen ovat pieniä. Lastenkirjallisuus ei suosi lyhyitä, yhdestä lauseesta koostuvia virkeitä enempää kuin aikuisten kaunokirjallisuus. Manninen (1971: 27) havaitsi tutkimuksessaan kirjailijoiden virkkeiden pidentyneen ajallisessa perspektiivissä. Marjatta Kurenniemen saturomaaneissa keskimääräinen virkepituus on lähellä muusta lastenkirjallisuudesta saatuja vastaavia tuloksia. Hänellä

esiintyy samalla tavoin keskimääräisen lause- ja virkepitouden lyhenemistä kuin monilla muilla kirjailijoilla.

Virkepitoutta koskeva vertailu vahvistaa aiemmin esiin tullutta havaintoa, että erot ovat lähinnä kirjailijoiden välisiä eivätkä niinkään eri kohderyhmille suunnattujen kaunokirjallisuuden lajien välisiä. Virkkeiden sisältämien lauseiden ja saneiden määrät eivät yksinään kerro tekstin kirjallisesta luonteesta. Virkkeiden rakenne, niiden sisältämien lauseiden tyypit, lauseiden rinnasteisuus ja alisteisuus sekä se, onko rakenne monikerroksista, hierarkkista vai yksinkertaista, vaikuttavat tekstin luonteeseen ja tyyliin.

Oletusten mukaan virkkeen rakenne vaikuttaa yksittäisen lauseen pituuteen siten, että yksinkertaiset virkkeet ovat pidempiä kuin yhdysvirkkeiden osalauseet kerronnan muodosta riippumatta. Virkkeen keskimääräistä pituutta pitää esimerkiksi Särkilahti (1969: 70) luotettavampana tarkkailukohteena kuin lausepituutta, kun on kyse tyylin tulkinnasta, sillä jo lauseen tulkinta on ongelmallisempi. Aineistossani yhdysvirkkeiden osalauseet ovat keskimäärin lähes 2 sanetta lyhyempiä kuin yksinkertaisten virkkeiden lauseet. Dialogissa ero on suurempi, joten lähtökohta on osoittautunut oikeaksi. Samansuuntaisen havainnon on Veijo Meren tuotannosta tehnyt Lundström (1985: 82).

Eri virkerakenteiden käyttö vaikuttaa tekstin tyyliin. Mikäli tekstissä esiintyy pelkästään päälauseista koostuvia virkeitä, on teksti yksitoikkoista ja sen sidosteisuus jää kokonaan lukijan arvailujen varaan (Rainio 1989: 26–27). Kun teksti koostuu pelkistä päälauseista, jotka ovat joko yksinkertaisia virkeitä tai sisältävät kaksi tai useampia päälauseita, saattaa kirjoittajan pyrkimyksenä olla helposti ymmärrettävä teksti, mutta toisinaan vaikutus saattaa olla päinvastainen (Iisa & Piehl 1997: 152). Toisaalta ennen kaikkea voidaan kaunokirjallisuudessa yhdestä päälauseesta koostuvien virkkeiden käyttöä pitää tyylikeinona (Saukkonen 1984: 55–63). Rainion (1989: 25) mukaan pitkä virke on aina vaikeaselkoinen. Sen pahin haitta on se, ettei sen pääajatus, päälause, ko-hoa selvästi esiin. Toisaalta katkonaisuus, lyhyet pilkotut virkkeet töksähtelevät ja hakaavat, mistä johtuen tekstiä on työlästä lukea. Jos virkkeessä on useita symmetrisiä lauseita, teksti vaikuttaa monotoniselta, mikä sekin kiusaa lukijaa. Hyvässä kirjallisessa

tyylissä lyhyet ja pitkät virkkeet vaihtelevat, mikä tekstin äännehahmossa merkitsee lyhyiden ja pitkien jännevälien vuorottelua. Jännevälien tulee Rainion (emt. 25) mukaan mahdollisimman tarkoin noudattaa ajatuskulkujen todellisia suhteita. Tämä vaikuttaa tekstin rytmiin, joka on ilmaisun tärkeimpiä elementtejä. Se kuvastaa virkerakenteen ohella tekstisisällön loogisia suhteita heijastaen samalla kirjailijan äänenpainoja. Kun virkkeiden ja samalla myös lauseiden pituus tekstissä vaihtelee, se tuo tekstiin liikkuvuutta ja rytmiä. Tällöin tekstiä on miellyttävää ja helppoa lukea.

Tarkastelen seuraavassa eripituisten ja erityyppisten virkkeiden vaihtelua ja rytmittymistä aineistossani. Valitsin tarkasteluun neljä otosta, jotka mielestäni edustavat aineiston tekstejä. Kirjasta *Pukke* valitsin Suuren kuusen monologin alusta 54 virkkeen pituisen otoksen, joka edustaa aineistossani olevia pidempiä puheenvuoroja ja puheita. Monologi sisältää Suuren kuusen tarinointia ja muiden kasvien puheen referointia. Kirjasta *Putti2* valitsin ensimmäisen luvun alusta 58 virkkeen pituisen otoksen, joka sisältää kerrontaa ja siihen lomittuvaa eläytymisesitystä. Kirjasta *Puuhiiset* valitsin 58 virkkeen pituisen otoksen, joka sisältää Marin ja Plintin välistä keskustelua, joka edustaa kysymys-vastaus-sekvenssejä. Kirjasta *Onnimanni* olen ottanut 34 virkettä käsittävän otoksen, joka kuuluu kokonaisuudessaan kerrontaan. Siinä kerrotaan jälleenrakennustyöstä varislauman aiheuttaman tuhon jälkeen. Otos on virkemäärältään pienempi kuin muut otokset mutta sane- ja lausemäärältään samanlainen.

Suuren kuusen monologissa kirjassa *Pukke* yksinkertaiset ja yhdysvirkkeet vuorottelevat. Enemmistö otoksen virkkeistä on yhdysvirkeitä; ne koostuvat kahdesta tai kolmesta lauseesta. Aineistoni kirjoissa esiintyviä puheita leimaa pitkävirkkeisyys. Virkkeet saattavat olla hyvinkin monimutkaisia ja sisältävät useita rinnasteisia päälauseita ja useammanasteisia alistuksia. Lisäksi Suuren kuusen monologissa esiintyy useamman peräkkäisen yhdysvirkkeen jaksoja. Virkkeet koostuvat sekä pää- että sivulauseista. Rytmillisesti sivulauseet vuorottelevat useiden peräkkäisten päälausejaksojen kanssa, jolloin tekstiin tulee vaihtelua. Kun puheessa alkaa uusi jakso, sen alussa on yleensä yksinkertainen virke, joka monesti alkaa rinnastuskonjunktioilla *ja* tai *mutta*.

Keskustelussa, joka sisältää kysymys–vastaus-sekvenssejä, esiintyy eripituisia jaksoja, joissa on useita yksinkertaisia virkkeitä ja kahden lauseen virkkeitä, joissa toinen lause kuuluu repliikkiin ja toinen johtoilmaukseen. Jakson katkaisee useammasta lauseesta koostuva virke, joka kuuluu kerrontaan tai dialogiin. Kerronnan virke aloittaa uuden jakson tai ilmaisee henkilön ajatuksia. Dialogin virke sisältää sivulauseita, joissa tuodaan esiin perusteluja tai syy–seuraus-suhteita. Pitkissä keskustelujaksoissa virkkeet ovat lyhyitä sanein laskettuina, ja myös repliikkejä leimaa lyhytsanaisuus. Virkkeet ovat päälausepitoisia. Valitsemassani otoksessa esiintyi vain harvoja sivulauseita rikkomassa päälauseiden pitkäköjä ketjuja. Vertailu muissa kirjoissa esiintyviin pitempiin keskustelujaksoihin osoitti, että niissä esiintyy useammin päälauseketjuja katkaisevia sivulauseita. Tarkastelemassani kirjan *Puuhiset* otoksessa esiintyy repliikeissä elliptisistä lauseista koostuneita virkkeitä.

Pidemmissä keskustelujaksoissa esiintyy useammista lyhyistä yksinkertaisista tai kahden lauseen virkkeistä koostuvia jaksoja, kun taas lyhyemmissä keskustelujaksoissa esiintyy enemmän yksinkertaisten ja yhdysvirkkeiden vuorottelua. Lyhytvirkeisissä keskustelujaksoissa rytmi on nopeaa, se noudattelee jokseenkin hyvin puheen rytmiä vastaavanlaisessa tilanteessa.

Kirjasta *Onnimanni* valitsemassani otoksessa uuden jakson aloittaa yksinkertainen virke, joka muodostaa johdattelevan aloituksen jaksolle. Otoksessa kahden ja kolmen päälauseen muodostamat virkkeet vuorottelevat useammasta lauseesta koostuneiden virkkeiden kanssa. Tekstissä esiintyy useita raskarakenteisia virkkeitä peräkkäin. Teksti on yhtäältä sidosteista, mihin vaikuttavat rinnastuskonjunktioiden käyttö ja yhteisten lauseenjäsenten ellipsis virkkeiden sisällä. Toisaalta pitkävirkkeisyys häiritsee jonkin verran lukurytmiä. Virkkeet ovat ketjumaisia, ja niihin on jossain tapauksissa yhdistetty lauseita, jotka sisällöllisesti liittyvät vain höllästi yhteen. Teksti on päälausevaltaista ja monin paikoin luettelonomaista. Myöhemmissä kirjoissa, joissa lauseet ja virkkeet lyhenevät, esiintyy pidemmissä kerronnan jaksoissa useammin yksinkertaisten ja kahden lauseen virkkeiden jaksoja ja eripituisien virkkeiden vuorottelua. Tällöin mielestäni myös tekstin rytmi on selkeytynyt ja vastaa paremmin ajatusten kulkua.

Kirjasta *Putti2* valitsemani otos sisältää kerrontaa ja eläytymisesitystä, jotka lomittuvat keskenään kuvastaen kertojan kertomisen etenemistä ja henkilön, herra Vaaksanheimon, ajatusten kulkua. Tässä kerronnan jaksossa virkkeet ovat rakenteeltaan yksinkertaisempia kuin kirjasta *Onnimanni* otetussa otoksessa. Yksinkertaiset ja yhdysvirkkeet vuorottelevat, mikä tuo tekstin rytmiin vaihtelua ja noudattelee ajatuksen kulkuja. Eläytymisesitykseksi tulkittavat virkkeet ovat yksinkertaisia, ja monet niistä muodostuvat vaillinaisista lauseista. Kerronnan ja eläytymisesityksen sekä eripituisten virkkeiden vuorottelu luovat tekstiin vaihtelevan rakenteen vaikuttaen samalla tekstin tyyliin.

5.2 Virkerakennetyypit

Aineistossani esiintyy yhteensä 28 764 virkettä. Keskimäärin virkkeessä on 1,8 lausetta, joten voi olettaa, että yhden ja kahden lauseen virkkeet ovat yleisimmin esiintyvät. Olen laskenut virkkeiden lausemäärät ja jaotellut virkkeet yhden, kahden, kolmen sekä neljän ja sitä useamman lauseen virkkeiden ryhmiin ja laskenut kunkin ryhmän suhteelliset osuudet kaikista virkkeistä. Taulukosta 20 nähdään eri lausemääriä sisältävien virkkeiden osuudet dialogissa (lyhenne D), kerronnassa (lyhenne K) ja johtolauseen sisältävissä virkkeissä (lyhenne J) sekä ryhmät yhteenlaskettuina (lyhenne Y).

Taulukko 20. Virkkeet lausemäärien mukaan kerronnan muodoissa

	D N	D %	K N	K %	J N	J %	Y N	Y %
1 lause/ v.	7280	64,9	6234	48,5	--	--	13514	47,0
2 lausetta/ v.	2838	25,3	4267	33,2	3665	78,1	10770	37,4
3 lausetta/ v.	920	8,2	1800	14,0	770	16,4	3490	12,1
4< lausetta/ v.	179	1,6	553	4,3	258	5,5	990	3,5
Summa	11217	100,0	12854	100,0	4693	100,0	28764	100,0

Yksinkertainen, yhdestä lauseesta koostunut virke on yleisin. 47 % kaikista virkkeistä kuuluu tähän ryhmään. Tulos vastaa odotuksia ja on yhteydessä virkkeiden keskimääräiseen pituuteen. Dialogissa yhden lauseen virkeitä esiintyy enemmän kuin kerronnassa. Kahden lauseen virkkeiden suhteellinen osuus koko aineistossa on runsas

kolmasosa. Suhteellisesti eniten sitä esiintyy johtolausevirkkeiden ryhmässä, jossa virkkeet sisältävät aina vähintään kaksi lausetta. Kerronnassa kahden lauseen virke on yleisempi kuin dialogissa. Kolmen lauseen virkkeiden suhteellinen osuus on runsaat 12 % koko aineistossa, johtolausevirkkeiden ryhmässä sitä esiintyy suhteellisesti eniten (runsaat 16 % kokonaisvirkemäärästä) ja dialogissa vähiten (runsaat 8 %). Neljän ja sitä useamman lauseen virkkeiden osuus on odotusten mukaisesti pienin. Jokaisessa kerronnan muodossa se on alle 6 %. Suurimmillaan se on johtolausevirkkeiden ryhmässä (5,5 %) ja pienimmillään dialogissa (alle 2 %). Johtolausevirkkeiden pituus vaikuttaa jonkin verran koko aineiston keskimääräiseen virkepituuteen. Näissä virkkeissä esiintyy muita kerronnan muotoja suhteellisesti enemmän kahden ja kolmen lauseen virkeitä.

Taulukosta 21 ilmenevät kirjojen välillä esiintyvät erot. Olen käyttänyt seuraavia lyhen-teitä.

1 l/ v yhden lauseen virkkeet

2 l/ v kahden lauseen virkkeet

3 l/ v kolmen lauseen virkkeet

4< l / neljän ja sitä useamman lauseen virkkeet

Taulukko 21. Virkkeet lausemäärien mukaan kirjoittain

Kirja	1 l/v		2 l/v		3 l/v		4< l/v		yht.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Pukke</i>	1771	45,8	1466	37,9	498	12,9	132	3,4	3867	100,0
<i>Jannu</i>	1163	37,3	1241	39,8	477	15,3	237	7,6	3118	100,0
<i>Onnim.</i>	1497	42,3	1359	38,4	513	14,5	170	4,8	3539	100,0
<i>Kuinka</i>	1033	46,5	815	36,7	286	12,9	87	3,9	2221	100,0
<i>Puuhiset</i>	1320	50,6	874	33,5	355	13,6	60	2,3	2609	100,0
<i>OA1</i>	851	44,3	741	38,7	261	13,6	65	3,4	1918	100,0
<i>OA2</i>	692	47,2	548	37,5	181	12,4	42	2,9	1463	100,0
<i>OA3</i>	866	53,1	536	38,8	176	10,8	54	3,3	1632	100,0
<i>Leena</i>	831	46,8	665	37,4	240	13,5	41	2,3	1777	100,0
<i>OA4</i>	941	55,8	615	36,5	113	6,8	15	0,9	1684	100,0
<i>Putti1</i>	1066	51,2	820	39,4	164	7,9	31	1,5	2081	100,0
<i>Putti2</i>	1483	51,9	1090	38,2	226	7,9	56	2,0	2855	100,0
Summa	13514	47,0	10770	37,4	3490	12,1	990	3,5	28764	100,0

Yhden lauseen virke on kirjaa *Jannu* lukuun ottamatta kaikissa kirjoissa yleisin virke. Sen suhteellinen osuus vaihtelee ja on pienimmillään kirjassa *Jannu* (alle 40 %) sekä suurimmillaan kirjassa *OA4* ja molemmissa *Putti*-kirjoissa (runsas 50 %). Kirja *OA4* sisältää aineiston keskimääräisesti lyhyimmät virkkeet ja *Jannu* pisimmät. Kahden lauseen virkkeiden osuus on suhteellisesti suurin kirjassa *Jannu* (n. 40 %) ja pienin kirjassa *Puuhiset* (n. 33 %). Kolmen lauseen virkkeiden sekä neljän ja sitä useamman lauseen virkkeiden yhteenlaskettu suhteellinen osuus jää kirjaa *Jannu* lukuun ottamatta alle 20 %. Kirjassa *OA4* se on alle 8 %. Useampilauseisten virkkeiden suhteellinen osuus laskee ajallisessa perspektiivissä tasaisesti samalla kun yhden lauseen virkkeiden osuus kasvaa. Kahden lauseen virkkeiden osuus pysyy lähes muuttumattomana. Muutos kulkee samassa linjassa virkkeiden ja lauseiden pituudessa tapahtuvan muutoksen kanssa. Varhaistuotannon kirjoissa *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni* virkkeet ovat pitkiä ja useampilauseisia. Myöhemmässä tuotannossa ne ovat lyhyitä ja sisältävät vähemmän lauseita.

Yhdysvirkkeiden ja yksinkertaisten virkkeiden vuorottelulla tekstiin luodaan sekä vaihtelua että rytmiikkaa. Useasta lyhyestä virkkeestä koostuvan jakson vastapainona esiintyy pitempi virke. Vaillinaisia lauseita sisältävät yhden ja kahden lauseen virkkeet korostavat edeltävän useampilauseisen virkkeen pitkäiskuisuutta. Yksinkertaiset virkkeet ovat leimaa-antavampia kuin yhdysvirkkeet. Lauseiden täydellisyys tai vaillinaisuus vaikuttaa vain vähän lauseiden määrään virkettä kohti. Lausefragmentit esiintyvät useasti yhden tai kahden lauseen virkkeissä. Virkkeen sisäisiä ellipsejä sisältäviä lauseita esiintyy useampilauseisissa virkkeissä, kun taas virkkeiden välisiä ellipsejä esiintyy yhden tai kahden lauseen virkkeissä. Yksinkertaisten ja yhdysvirkkeiden vuorottelun lisäksi kuvauksien tehoa myötäilee yksittäisten lauseiden pituuden vaihtelu. Kappaleen ensimmäinen virke, joka useimmiten on yksinkertainen tai kahden lauseen virke, toimii koko kappaleen yläteemana, josta sitten annetaan deduktiivisen kerrontatavan mukaisesti yksityiskohtaisempaa tietoa ja siirrytään alateemoihin. Luvun yläteemana puolestaan toimii sen ensimmäinen kappale, joka yleensä on lyhyt.

Yhden päälauseen muodostamaa virkettä pidetään yleisesti useimmin esiintyvänä virketyyppinä kirjoitetussa kielessä (ks. Ikola ym. 1989: 9). Joissakin teksteissä sen osuus

nousee yli 50 %:n virkkeiden kokonaismäärästä (Määttä 1992: 149–150). Lappalaisen (1982: 91) tutkimassa lastenkirja-aineistossa yhden päälauseen muodostaman virkkeen osuus oli lähes kaksi kolmasosaa kokonaisvirkemäärästä. Se oli yleisempi dialogissa kuin kerronnassa. Tosin kirjailijoiden välillä esiintyi eroja. Määttä (1992: 34) tutkimisessa *Tiina*-kirjoissa kahden lauseen virke (n. 37 %) on yleisempi kuin yhden lauseen virke (alle 30 %). Kolmen lauseen virkkeitä esiintyy enemmän kuin neljän ja sitä useamman lauseen virkkeitä, ja lisäksi useampilauseisten virkkeiden osuudet kasvavat yhden lauseen virkkeiden osuuden vähentyessä ajallisessa perspektiivissä. Falckin (1984: 99) tutkimassa lastenkirja-aineistossa yhden lauseen virkkeiden osuus oli puolet kokonaisvirkemäärästä. Lappalaisen (1982: 91) tutkimassa lastenkirja-aineistossa yksinkertaisten virkkeiden osuus kokonaisvirkemäärästä oli lisääntynyt sekä dialogissa että kerronnassa. Dialogissa osuuden muutos oli alle 10 % mutta kerronnassa yli 10 %. Kirjailija Veijo Meri suosii lyhyitä virkkeitä, sillä hänen tuotannossaan yhdestä lauseesta muodostuneiden virkkeiden osuus on lähes puolet kaikista virkkeistä (Lundström 1985: 75). Marja-Liisa Vartion romaaneissa kerronnan virkkeet (3 lausetta virkettä kohti) ovat pidempiä kuin dialogin virkkeet (2,3 lausetta virkettä kohti), ja lisäksi havaittiin virkkeiden pidentymistä ajallisessa perspektiivissä (Särkilahti 1969: 68). Tutkiessaan puhutun ja kirjoitetun kielen virkerakenteiden eroja Pajunen ja Palomäki (1985: 42–44) huomasiivat, että puheessa lauseet ovat lyhyempiä kuin kirjoituksessa mutta puheen virkkeet ovat lausemäärältään vaihtelevampia, ja totesivat, että tämä vastakkaisuus merkitsee kirjoitetun kielen lause- ja virkerakenteen tiiviyyttä ja puhutun kielen rakenteen väljyyttä. Pitkäksi virkkeeksi tulkitseminen on sopimuksenluonteista, ja tutkijoiden käsitykset eroavat toisistaan. Wiio (1979) katsoo esimerkiksi, että ymmärrettävyys kärsii, jos virke sisältää yli 18–20 sanaa.

Kirjailija Marjatta Kurenniemen saturomaanien kieli sijoittuu virkepitouden suhteen lähelle muuta lastenkirjallisuutta. Tosin virkkeiden lausemäärien välillä esiintyviin eroihin vaikuttavat kirjailijoiden kerrontatyylien väliset erot jossain määrin enemmän kuin kertovan kirjallisuuden eri lajien tai eri kohderyhmille suunnattujen kirjojen väliset erot.

Tässä suhteessa Marjatta Kurenniemi sijoittuu lyhyitä virkkeitä suosiviin kirjailijoihin. Virkkeiden pituus ja niissä esiintyvien lauseiden määrä eivät kerro koko totuutta tekstin kirjallisesta tai puhekielenomaisesta luonteesta tai kompleksisuudesta. Tulee ottaa huomioon myös eri virketyyppien ja erityyppisten lauseiden yhdistelmien esiintyminen tekstissä.

5.2.1 Yksinkertaiset virkkeet

Yhdestä lauseesta muodostuvat yksinkertaiset virkkeet ovat aineistossa enemmistönä. Niitä on yhteensä 13 514 kappaletta, ja niiden osuus on 47 % kokonaisvirkemäärästä. Dialogissa yksinkertaisia virkkeitä on 7 280 kappaletta, ja niiden osuus on lähes kaksi kolmasosaa kaikista virkkeistä. Kerronnassa esiintyy 6 234 yksinkertaista virkettä, ja niiden osuus kokonaisvirkemäärästä on lähes puolet. Mikäli jätetään johtoilmaukset huomiotta, yksinkertaisia virkkeitä esiintyy dialogissa huomattavasti enemmän kuin kerronnassa. Tarkastelen seuraavassa sitä, millaisia lauseita niissä esiintyy, miten ne liittyvät tekstin informaation rakentumiseen sekä mitä eroja mahdollisesti esiintyy kerronnan muotojen välillä. Yksinkertaisissa virkkeissä esiintyy täydellisten päälauseiden ohella vaillinaisia lauseita, sekä elliptisiä että lausefragmenteja, ja irrallisia sivulauseita. Tarkastelen seuraavassa näiden osuuksia yksinkertaisten virkkeiden sisältämien lauseiden kokonaismäärästä. Taulukosta 22 ilmenee, mikä on lausefragmenttien (lyhenne F), elliptisten lauseiden (lyhenne E), irrallisten sivulauseiden (lyhenne S) ja täydellisten päälauseiden osuus (lyhenne P) kaikista yksinkertaisista virkkeistä muodostavista lauseista dialogissa ja kerronnassa sekä nämä kerronnan muodot yhteenlaskettuina.

Taulukko 22. Yksinkertaisten virkkeiden lausetyypit kerronnan muodoissa

	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
P	5496	75,5	6091	97,7	11587	86,3
S	66	0,9	19	0,3	85	0,6
E	1026	14,1	87	1,4	1113	7,9
F	692	9,5	37	0,6	729	5,2
Summa	7280	100,0	6234	100,0	13514	100,0

Yksinkertaisista virkkeistä yli 86 % muodostuu täydellisestä päälauseesta koko aineistossa, mikä on odotusten mukaista. Dialogissa osuus on runsaat 75 % ja kerronnassa lähes 98 %. Muiden ryhmien yleisyysjärjestys on lausefragmentit, elliptiset lauseet ja irralliset sivulauseet. Dialogi suosii kerrontaa enemmän vaillinaisia lauseita yksinkertaisissa virkkeissä.

Taulukosta 23 ilmenevät yksinkertaisissa virkkeissä esiintyvien lausetyyppien osuudet kokonaismäärästä kussakin kirjassa dialogia ja kerronta yhteenlaskettuina.

Taulukko 23. Yksinkertaisten virkkeiden lausetyypit kirjoittain

	P		S		E		F		Yht.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Pukke</i>	1625	91,9	11	0,6	94	5,3	41	2,2	1771	100,0
<i>Jannu</i>	1019	87,6	5	0,4	59	5,1	80	6,9	1163	100,0
<i>Onnimanni</i>	1315	87,8	9	0,7	103	6,8	70	4,7	1497	100,0
<i>Kuinka</i>	872	84,4	3	0,3	99	9,6	59	5,7	1033	100,0
<i>Puuhiset</i>	1078	81,7	1	0,1	124	9,4	117	8,8	1320	100,0
<i>OA1</i>	702	82,5	15	1,8	72	8,4	62	7,3	851	100,0
<i>OA2</i>	584	84,4	10	1,4	51	7,4	47	6,8	692	100,0
<i>OA3</i>	757	87,4	10	1,2	65	7,0	34	3,9	866	100,0
<i>Leena</i>	688	82,8	3	0,4	100	12,0	40	4,8	831	100,0
<i>OA4</i>	815	86,6	7	0,8	87	9,2	32	3,4	941	100,0
<i>Putti1</i>	893	83,8	3	0,3	96	9,0	74	6,9	1066	100,0
<i>Putti2</i>	1239	83,5	8	0,6	163	11,0	73	4,9	1483	100,0
Summa	11587	83,5	85	0,6	1113	7,9	729	5,2	13514	100,0

Ajallisessa perspektiivissä täydellisestä päälauseesta koostuvien yksinkertaisten virkkeiden osuus pienenee jonkin verran ja elliptisten osuus kasvaa. Muutokset ovat parin prosenttiyksikön verran ja vaihtelevat kirjoittain. Elliptisten lauseiden osuus on suurin kirjassa *Leena* (12 %), jossa täydellisten päälauseiden osuus on keskimääräistä pienempi (n. 82 %). Elliptisten lauseiden osuus on pienin kirjassa *Jannu* (5,1 %), jossa täydellisten päälauseiden osuus on keskimääräistä suurempi (lähes 88 %). Kirjassa *Leena* lauseet ovat keskimäärin lyhyempiä kuin koko aineistossa, mutta kirjassa *Jannu* lauseet ovat keskimäärin koko aineiston pisimpiä. Lausefragmenttien osuus vaihtelee kirjoit-

tain, eikä selkeää muutosta ajallisessa perspektiivissä voi havaita. Harvinaisin yksinkertaisen virkkeen lausetyyppi on irrallinen sivulause, jonka osuus on 0,6 % koko aineistossa. Kerronnassa ei joidenkin kirjojen osalta esiinny irrallisia sivulauseita ja lausefragmenttien osuus on alle 1 %. Usean yksinkertaisen virkkeen pitkäköjä ketjuja esiintyy jaksoissa, joissa kertomus etenee melko nopeaan tahtiin ja virkkeiden ilmaisemat tekemiset tai muut seikat liittyvät konkreettisiin asioihin.

Elliptisten lauseiden ja irrallisten sivulauseiden esiintyminen yksinkertaisina virkkeinä liittyy kontekstiin. Ne ilmaisevat täydennystä edellisen virkkeen informaatioon, tarkennusta tai reagointia edellisen virkkeen teemaan. Tulkintani mukaan useimmissa tapauksissa on kyse jälkilisäyksistä. (vrt. ISK 2010: 1005–1006.) Esimerkkinä tällaisesta virkerakenteesta on seuraava (49).

- (49) Ja äiti ja isä sanoivat, ettei mokoman asian takia kannata itkeä. *Että pojat eivät itke.* Enkä minä itkenykään. *En koskaan.* (OAA, s. 87)

Esimerkissä (49) virkerajojen ja pisteen käytön voi mielestäni tulkita merkiksi pidemmistä tauoista. Jälkilisäyksenä olevat irrallinen sivulause ja elliptisen lauseen sisältävät virkkeet saavat näin enemmän painoarvoa.

Kerronnassa elliptisten yksinkertaisten lauseiden käyttö näyttää liittyvän teema–reema-suhteeseen. Teema ja sitä seuraava reema on sijoitettu erillisiin virkkeisiin. Tällöin reema saa lisää painoarvoa. Esimerkit (50) ja (51) löytyvät kirjasta *Onnimanni*:

- (50) Mutta sitten oli lähdeittävä saunaan. *Joulusaunaan.* (*Onnimanni*, s. 123)

- (51) Syvä rauha oli kaiken yllä. *Joulurauha.* (*Onnimanni*, s. 125)

Tällä tavoin käytettyjä elliptisiä lauseita sisältäviä yksinkertaisia virkeitä esiintyy sekä dialogissa että kerronnassa. Joissakin tapauksissa kyse on sivulauseen tai jonkin lauseenosan irtoamisesta päälauseen veroiseksi. Tähän saattaa vaikuttaa lauseen tematiikka

tai puhefunktio, joka edellyttää lauseen korostamista. Puheessa tällaisissa tilanteissa esiintyy pitempi tauko. Yksinkertaisia virkkeitä esiintyy dialogissa pidemmissä keskustelujaksoissa, joissa repliikit ovat lyhyitä. Usean perättäisen yksinkertaisen virkkeen jaksot ovat nopeampoisia, jolloin tarina etenee ja suvantovaihe tulee, kun jakson katkaisee useampilauseinen yhdysvirke.

Yksinkertaisia virkkeitä muodostavat päälauseet muodostavat toisinaan pitkähköjä jaksoja, joihin näyttää sisältyvän jokin dramaattinen käänne tai tunnelataus. Dialogissa esiintyy yhden päälauseen virkettä huomattavasti enemmän kuin kerronnassa. Kun kertomuksessa siirrytään uuteen asiaan tai tulee uusi käänne tapahtumien kulussa, tämän uuden jakson alussa esiintyy yksinkertainen lyhyt virke, jonka puhefunktiona on johdattaa lukija uuteen asiaan. Se ilmaisee usein yläkäsitteen ja siihen liittyviä seikkoja tai selventäviä asioita kerrotaan seuraavissa virkkeissä. Deduktiivisessa tapahtumien etenemisen kuvauksessa esiintyy sekä yksinkertaisia virkkeitä että pidempiä, useasta lauseesta koostuvia virkkeitä.

5.2.2 Yhdysvirkkeet

Tarkastelen eri lauserakennetyyppejä yhdysvirkkeissä. Ensin otan esiin kahdesta lauseesta koostuvat virkkeet ja sen jälkeen kolmesta sekä neljästä ja sitä useammasta lauseesta koostuvat virkkeet. Otan esiin sen, kuinka paljon yhdysvirkkeissä esiintyy päälauseista koostuvia virkkeitä (lyhenne PP) sekä erilaisia pää- ja sivulauseista koostuvia virkkeitä (lyhenne PS). Yhdysvirkkeiden osuus on yli puolet kaikista virkkeistä.

5.2.2.1 Kahden lauseen virkkeet

Kaksi lausetta sisältävien virkkeitä on aineistossani 10 770 kappaletta. Niiden osuus on runsaat 37 % kaikista virkkeistä koko aineisto yhteenlaskettuna. Tämän virketyypin osuus pysyy lähes samana ajallisessa perspektiivissä. Taulukosta 24 ilmenevät kahdesta päälauseesta koostuneiden virkkeiden (lyhenne PP) ja pää- ja sivulauseesta koostuvien

virkkeiden (lyhenne PS) suhteelliset osuudet dialogissa (D), kerronnassa (K) ja johtolausevirkkeiden ryhmässä (J) sekä kerronnan muodot yhteenlaskettuina (Y).

Taulukko 24. Kahden lauseen virkkeet

virketyyppi	D N	D %	K N	K %	J N	J %	Y N	Y %
PP	1268	44,7	2466	57,8	3624	98,9	7358	68,3
PS	1570	55,3	1801	42,2	41	1,1	3412	31,7
Summa	2838	100,0	4267	100,0	3665	100,0	10770	100,0

Koko aineistossa kahdesta päälauseesta koostunut virke kattaa yli kaksi kolmasosaa kokonaisvirkemäärästä. Kerronnan muotojen välillä on eroja. Dialogissa on suhteellisesti eniten päälauseesta ja sivulauseesta koostuneita virkkeitä. Näitä on yli puolet tapauksista. Kerronnassa yleisin tyyppi on kahden päälauseen virke. Näitä on yli 57 % tapauksista. Johtolausevirkkeet koostuvat lähes yksinomaan kahdesta päälauseesta (lähes 99 %).

Päälauseiden osuus kokonaislausemäärästä ja sellaisten virkkeiden osuus, jotka koostuvat pelkästään päälauseista tai joiden yhtenä elementtinä on päälause, antavat viitteitä kirjailijan pyrkimyksestä kirjoittaa selkeää ja helppolukuista tekstiä. Päälause kuljettaa tarinaa eteenpäin dynaamisemmin kuin sivulause, joka selittää ja täydentää päälauseen informaatiota. Tämä tekijä selittää osaltaan dialogin ja kerronnan välistä eroa virketyyppien yleisyyden suhteen. Dialogissa päälauseen ja sivulauseen yhdistelmät ovat yleisempiä, koska keskusteluissa kerrotaan toiselle osapuolelle uusista ja ennestään tuntemattomista asioista. Sivulauseen avulla selitetään, perustellaan ja annetaan taustatietoja päälauseen informaatiolle. Kerronnassa selostetaan tapahtumia ja viedään tarinaa eteenpäin, kuvaillaan henkilöitä ja paikkoja sekä ympäristöä. Johtolausevirkkeiden elementtinä oleva johtolause on päälause, lisäksi suurin osa näistä virkkeistä rakentuu siten, että järjestyksessä ensimmäinen lause sisältää dialogia ja toinen lause on johtolause. Dialogiin kuuluva lause on yleensä päälause, joko kieliopillisesti täydellinen lause tai vaillinainen lause, muodostaen repliikinalkuisen dialogipartikkelin, joka puhefunktiol-

taan voi olla vastaus tai muu reaktio edelliseen repliikkiin. Tyypillisenä kahden lauseen virkkeenä, joka kuuluu johtolausevirkkeiden ryhmään, on seuraava esimerkki (52):

(52) Hyss, hyss, sanoi Huokaaja varoittavasti. (Kuinka, s. 15)

Niissä kahden lauseen johtolausevirkkeissä, jotka ovat tyyppiä PS, sivulause kuuluu repliikkiin muodostaen irrallisen sivulauseen ja päälause johtoilmaukseen.

Kirjailijoiden välillä esiintyy yhtäältä yhtäläisyyksiä ja toisaalta eroja. Anni Polvan *Tiina*-kirjoissa sekä dialogissa että kerronnassa kahdesta päälauseesta koostuvia virkkeitä oli enemmän kuin yhdestä päälauseesta ja yhdestä sivulauseesta koostuvia virkkeitä (Määttä 1992: 149). Särkilahden (1969: 75) tutkimalla Marja-Liisa Vartiolla kahden päälauseen virkkeitä esiintyy määrällisesti enemmän kerronnassa, mutta päälauseen ja sivulauseen virkkeitä molemmissa kerronnan muodoissa lähes yhtä paljon. Tässä tutkimuksessa oli laskettu eri virketyyppien ja niissä esiintyvien yhdistelmien absoluuttiset määrät. Lappalainen (1982: 91) oli laskenut eri virkerakennetyyppien suhteelliset osuudet kokonaisvirkemäärästä dialogissa ja kerronnassa. Tässä tutkimuksessa vanhemman lastenkirjallisuuden sekä kerronnassa että dialogissa kahden päälauseen virkettä esiintyi enemmän kuin pää- ja sivulauseen yhdistelmää. Uudemman lastenkirjallisuuden kerronnassa kahden päälauseen virke oli yleisempi; mutta dialogissa molempien virketyyppien osuudet olivat lähes samat. Kirjailija Marjatta Kurenniemen saturomaaneissa kahden lauseen virkkeiden käytössä esiintyy sekä eroja että yhtäläisyyksiä suhteessa muuhun kertovaan kirjallisuuteen. Erona on, että hänellä esiintyy dialogissa muita enemmän pää- ja sivulauseiden yhdistelmiä. Toisaalta pelkistä päälauseista koostuvien kaksilauseisten virkkeiden yleisyys noudattelee samoja linjoja. Kirjailijoiden välillä esiintyviin eroihin vaikuttavat kerrontatyylien väliset erot enemmän kuin eri kirjallisuudenlajien väliset erot tai eri kohderyhmille suunnattujen kirjojen väliset erot.

5.2.2.2 Kolmen ja sitä useamman lauseen virkkeet

Kolme ja sitä useampia lauseita sisältäviä virkkeitä on aineistossani yhteensä 4 480 kappaletta eli 15,6 % kokonaisuudesta. Dialogissa osuus on 9,8 %, kerronnassa 18,3 %

ja johtolausevirkkeiden ryhmässä n. 22,0 %. Virketyypin käyttö vähenee ajallisessa perspektiivissä. Taulukosta 25 nähdään kolmen ja sitä useamman lauseen virkkeiden jakautuminen päälauseista muodostuneisiin virkkeisiin (lyhenne PP) ja pää- ja sivulauseen yhdistelmiä sisältäviin virkkeisiin (lyhenne PS) dialogissa (D), kerronnassa (K) ja johtolausevirkkeissä (J) sekä kerronnan muodot yhteenlaskettuina (Y). Luvut ilmaisevat suhteellisia osuuksia. Tässä yhteydessä ei ole otettu huomioon sitä, kuinka monta pää- ja sivulauseita virkkeet sisältävät eikä sitä, ovatko lauseet täydellisiä vai vaillinaisia.

Pää- ja sivulauseiden yhdistelmiä on lähes kaksi kolmasosaa kaikista tapauksista koko aineistossa. Dialogissa tämän virketyypin osuus on yli 80 % ja kerronnassa yli 70 %. Johtolausevirkkeiden ryhmässä päälauseista koostunut virketyyppi on yleisempi kuin pää- ja sivulauseista koostunut virke. Kun näitä lukuja verrataan kahden lauseen virkkeiden jakautumiseen eri tyyppeihin, huomataan, että useampilauseisissa virkkeissä esiintyy suhteellisesti enemmän pää- ja sivulauseiden yhdistelmiä kuin pelkästään päälauseista koostuneita virkkeitä. Ainoastaan johtolausevirkkeiden ryhmässä on suhteellisesti enemmän pelkästään päälauseista koostuneita virkkeitä.

Taulukko 25. Kolmen ja sitä useamman lauseen virkkeet

virke	D N	D %	K N	K %	J N	J %	Y N	Y %
PP	204	18,6	630	26,8	538	52,3	1372	30,6
PS	895	81,4	1723	73,2	490	47,7	3108	69,6
Summa	1099	100,0	2353	100,0	1028	100,0	4480	100,0

Pelkästään päälauseista muodostuva virke on selvästi harvinaisin virketyyppi aineistossa. Toisaalta tulee ottaa huomioon se, että kokonaislausemäärästä runsaat 80 % on päälauseita, joten voi olettaa, että pää- ja sivulauseiden yhdistelmiä sisältävissä virkkeissä esiintyy päälauseita määrällisesti enemmän. Päälauseista muodostuneita kolmen tai sitä useamman lauseen virkkeitä on aineistoni kaikista virkkeistä n. 5 %. Yleisin tämä tyyppi on johtolausevirkkeissä, joita lukumääräisesti on vähiten. Virkkeet liittyvät kertomuksen deduktiiviseen etenemiseen sekä yksityiskohtaiseen kuvaukseen ja tapahtumien kulun selostamiseen. Samaan virkkeeseen on sijoitettu toisiinsa liittyvät tekemiset tai peräkkäiset tapahtumat. Virkkeet ovat rakenteeltaan luettelomaisia. Useissa tapauk-

sisä yläkäsite ilmaistaan ensin omana virkkeenään, joka on lyhyt ja toimii johdantona sisältäen teeman kannalta tärkeimmän sidosjäsenen. Sitä seuraa useampilauseinen virke, joka ilmaisee alakäsitteet. Esimerkin (53) virkkeet noudattelevat tätä rakennetta.

- (53) Kaikki paloivat halusta saada auttaa, ja jokaisella oli jotakin tuomista uuden kodin tarpeiksi.
Oravat ja jänikset toivat puutavaraa, siili lahjoitti lujimmat piikkinsä nauloiksi ja linnut toivat höyheniään patjoja ja tyynyjä varten. (Onnimanni, s. 76)

Virkkeissä esiintyy toistoa joko synonyymien tai merkitykseltään lähes synonyymisten ilmausten kautta. Dialogissa esiintyy myös useamman lauseen ketjuvirkeitä, joiden rakenne noudattelee puhekielen tapaa liittää toisiinsa useita löyhäliitoksia lauseita.

Esimerkki (54) ilmaisee ketjumaista virkerakennetta. Siinä sidosteisuutta on saatu predikaattiverbin ellipsillä.

- (54) Metsässä kävi kuiske ja supina --. Orava kertoi tiltaltille, tiltalti töyhtötiäiselle, töyhtöiäinen rastaalle, rastas hernekertulle, hernekerttu teerelle, teeri Puputille ja Puputti Jannulle. (Jannu, s. 105–106)

Seuraavassa esimerkissä (55) useampilauseinen virke edustaa ketjumaista, luettelomaista rakennetta.

- (55) Olen ovenvartija, piiskaan mattoja, kiillotan lattioita, toimin Yyliön sihteerinä, pelaan neiti Suhusiinan kanssa shakkia, kuivaan astioita ja maistelen, onko Pullukan keitoksissa sopivasti suolaa. (Puuhiset, s. 65)

Kompleksiset, useamman kuin kolmen lauseen virkkeet sisältävät täydellisten päälauseiden ohella useammanasteisia sivulauseita ja vaillinaisia lauseita. Niiden muodostamisessa ei ole havaittavissa säännönmukaisuutta. Ainoastaan voidaan havaita, että suurin osa alkaa päälauseella ja useammanasteiset sivulauseet esiintyvät päälauseeseensa nähdessä jälkilauseina.

Kertovassa kirjallisuudessa useampilauseisissa virkkeissä erilaiset pää- ja sivulauseen yhdistelmät näyttävät olevan yleisempiä kuin pelkästään päälauseista koostuneet virkkeet. Kirjailija Veijo Merellä kaikista virkkeistä lähes kolmasosa oli pää- ja sivulauseen yhdistelmiä; päälausevirkkeiden osuus jäi vajaaseen neljäsosaan (Lundström 1985: 18). Lisäksi näyttää tendenssi olevan se, että mitä useampia lauseita virke sisältää, sitä yleisempää on niiden koostuminen erilaisista yhdistelmistä. *Tiina*-kirjoissa päälauseista koostuneiden useampilauseisten virkkeiden osuus kokonaismäärästä oli alle 10 %, ja ne olivat harvinaisempia kuin erilaiset pää- ja sivulauseen yhdistelmät. Lisäksi havaittiin, että kerronnassa virkkeet näyttävät olevan vaihtelevampia kuin dialogissa, sillä kerronnasta löytyi useampia yhdistelmiä. (Määttä 1992: 158.) Lappalaisen (1982: 70) tutkimassa lastenkirja-aineistossa useampilauseisissa virkkeissä pää- ja sivulauseiden yhdistelmiä esiintyi kerronnassa ja dialogissa enemmän kuin pelkästään päälauseista koostuvia virkkeitä. Ainoastaan vanhemman lastenkirjallisuuden kerronnassa pelkästään päälauseista koostuvia virkkeitä oli suhteellisesti enemmän, lisäksi kirjailijoiden välillä esiintyi eroja. Falckin (1984: 99) lastenkirja-aineistosta saamat tulokset ovat samansuuntaisia. Päälauseita sisältäviä virkkeitä oli koko aineiston osalta n. 30 % ja pää- ja sivulauseen yhdistelmiä sisältäviä virkkeitä 37 % kaikista virkkeistä. Marja-Liisa Varti- on romaaneissa useamman kuin kahden lauseen virkkeiden yleisimmin esiintyvä tyyppi koostui kahdesta päälauseesta sekä kerronnassa että dialogissa (Särkilahti 1969: 79). Useampilauseisissa virkkeissä esiintyvien eri tyyppien käytön suhteen Marjatta Kuren- niemi sijoittuu lähelle muuta kertovaa kirjallisuutta.

Aineistoni saturomaaneissa yleisimmin esiintyvät virketyypit ovat yhdestä päälauseesta, yhdestä päälauseesta ja yhdestä sivulauseesta, kahdesta päälauseesta sekä kolmesta päälauseesta muodostuvat virkkeet, yhteensä ne kattavat 86,3 % kaikista virkkeistä, dialogissa osuus on 90,1 % ja kerronnassa 84,3 %. Johtolausevirkkeiden ryhmässä kahden ja kolmen päälauseen virkkeet kattavat 83,8 % kokonaisvirkemäärästä. Samansuuntaisia tuloksia on saanut Lappalainen (1982: 152), jonka lastenkirja-aineistossa edellä mainitut neljä virketyppiä kattavat keskimäärin 80 % kaikista virkkeistä.

5.3 Rinnasteisuus ja alisteisuus

Yhdysvirkkeiden osien välillä esiintyy sekä rinnastuksia että alistuksia. Rinnastussuhteessa kaksi keskenään samanarvoista lausetta tai lauseenosaa liittyy yhteen. Se voi koskea sekä pää- että sivulauseita. Alistussuhteiden käyttö liittyy sivulauseiden käyttöön. Sivulauseita on mahdollista sekä alistaa että rinnastaa keskenään. Ensin mainituksa tapauksessa puhutaan eriateisista alistuksista. Yleensä katsotaan virkkeen rakenteen tulevan sitä monimutkaisemmaksi, mitä enemmän siinä esiintyy erilaisia rinnastus- ja alistussuhteita. Seuraavassa tarkastelen sitä, millaisia rinnastus- ja alistussuhteita aineistoni saturomaaneissa esiintyy. Tarkastelen lisäksi kolme ja sitä useampia lauseita sisältävissä virkkeissä esiintyviä pää- ja sivulauseiden yhdistelmiä. Lähtöoletuksena on, että virkkeen pituuden kasvaessa siinä esiintyvien rinnastus- ja alistussuhteiden määrä lisääntyy. Tätä ennakoi se, että molemmissa kerronnan muodoissa pää- ja sivulauseiden yhdistelmistä koostuvien virkkeiden osuus kasvaa virkkeiden lausemäerien lisääntyessä. Yksinkertaiset virkkeet näyttävät kasaantuvan pitemmiksi jaksoiksi, jotka katkaisee yhdysvirke, joka toisinaan saattaa olla melko raskasrakenteinen.

5.3.1 Rinnastukset

Rinnastuksessa, joka on syntaktinen suhde, on yhteen liittyneenä vähintään kaksi syntaktisesti samanfunktionista sanaa, lauseketta tai lausetta, niin että kokonaisuudella on sama syntaktinen funktio kuin sen rinnastettavilla osilla. Rinnastusta voidaan pitää tekstuaalisena strategiana, jolla osoitetaan, että kytketyillä elementeillä on jotain yhteistä. (ISK 2010: 1028.) Rinnastukset voivat olla syndeettisiä, jolloin osien välissä esiintyy jokin rinnastuskonjunktio, joita ovat *ja*, *mutta*, *-ka*, *eli*, *tai*, *vai*, *vaan*, tai asyndeettinen, jolloin osien välissä ei esiinny konjunktioita. Mahdollinen on myös osittaisyndeettinen, jolloin useammasta kuin kahdesta osasta koostuvassa rinnastuksessa konjunktio esiintyy kahden osan välissä. Monijäsenisessä rinnastuksessa konjunktio voidaan laittaa kaikkien kytkettävien osien väliin tai kahden viimeisen osan väliin. Mahdollinen on myös sellainen osittainen syndeton, jossa toisissa väleissä esiintyy konjunktio, mutta toisista se puuttuu. Erilaisia rinnastustapoja voidaan käyttää tyylikeinoina. (Haipus 1975: 5–7.)

Virkkeessä, johon repliikki tai osa siitä ja johtoilmaus kuuluvat, on näiden osien välinen yhteys löyhä (ks. Penttilä 1963: 646). Tällöin ei ole kyse varsinaisesta rinnastuksesta.

Rinnastuksissa lähdän siitä, kuinka paljon erilaisia rinnastuksia esiintyy kahdessa kerronnan muodossa, dialogissa ja kerronnassa, ja siitä, esiintyykö niissä mahdollisesti eroja tai samankaltaisuuksia. Koska johtolausevirkkeissä repliikin lauseiden ja johtoilmauksen välinen yhteys on löyhä eikä kuulu varsinaisiin rinnastuksiin, olen ne jättänyt pois. Minua kiinnostavat ensisijaisesti dialogi ja kerronta sekä niiden väliset mahdolliset erot, joten olen tässä yhteydessä kiinnittänyt huomiota nimenomaan siihen, miten paljon erilaisia rinnastuksia näissä kahdessa kerronnan muodossa esiintyy. Johtolausevirkkeissä saattaa esiintyä sekä dialogin että kerronnan rinnastuksia. Lisäksi samassa virkkeessä saattaa esiintyä sekä pää- että sivulauseiden rinnastuksia. Tosin aineiston kokonaisvirkemäärä huomioon ottaen nämä ovat harvinaisia. Erilaisia rinnastustapoja sisältäviä tapauksia esiintyy aineistossani 7 444 kappaletta, näistä kerronta sisältää 4 643 kappaletta eli 62,4 % tapausten kokonaismäärästä. Dialogissa rinnastuksia esiintyy 2 801 kappaletta eli 37,6 % kokonaismäärästä. Luvut ilmaisevat tapausten määriä, eivät virkkeiden määriä. Tässä yhteydessä ei ole otettu huomioon sitä, onko kyse kahden vai useamman jäsenen rinnastuksista. Sivulauseiden rinnastusten yhteydessä olen ottanut huomioon virkkeessä peräkkäin esiintyvät samassa asemassa esiintyvät sivulauseet. Mikäli sivulauseet esiintyvät eri asemassa, esimerkiksi etu- ja jälkilauseena, on näiden kohdalla poikkeuksetta kyse asyndetonista. Näitä ei ole otettu mukaan. Rinnasteisia päälauseita sisältää neljäsosa virkkeiden kokonaismäärästä. Kerronnassa osuus on suurempi, lähes 35 %. Sivulauseerinnastuksia esiintyy huomattavasti vähemmän, alle 2 % kokonaismäärästä. Eniten niitä esiintyy kerronnassa. Virkkeitä, jotka sisältävät sekä rinnasteisia päälauseita että rinnasteisia sivulauseita, on 0,4 % kokonaismäärästä. Näistä virkkeistä kaksi kolmasosaa esiintyy kerronnassa.

Taulukosta 26 ilmenevät eri rinnastustapojen suhteelliset osuudet tapausten kokonaismäärästä dialogissa (D) ja kerronnassa (K) sekä nämä yhteenlaskettuina (Y). Lyhenne Sy tarkoittaa syndetonia, As asyndetonia ja Os osittaisyndetonia.

Yleisin rinnastustapa on syndeton; niitä on yli 60 % kaikista tapauksista. Asyndetonia on n. 30 % tapauksista, kun taas osittaissyndetonin osuus on alle 9 %. Kerronnan muotojen välillä on selvä ero. Dialogissa päälauseiden asyndeton on yleisin, lähes 60 % tapauksista. Kerronnassa taas syndeton on yleisin, yli kolme neljäsosaa kaikista tapauksista. Osittaissyndeton on vähiten käytetty rinnastustapa sekä dialogissa että kerronnassa.

Taulukko 26. Rinnastukset

Rinnastustapa	D N	D %	K N	K %	Y N	Y %
Sy	1000	35,7	3579	77,1	4579	61,5
As	1643	58,7	611	13,2	2254	30,3
Os	158	5,6	453	9,7	611	8,2
Summa	2801	100,0	4643	100,0	7444	100,0

Enin osa rinnastuksista koskee päälauseita. Taulukossa 26 esiintyvät rinnastustapojen osuudet vastaavat päälauseiden rinnastusten jakautumista eri tapoihin. Sivulauseiden rinnastuksissa syndeton kattaa n. 95 % tapauksista; asyndeton ja osittaissyndeton ovat harvinaisia. Kirjojen välillä ei rinnastustapojen käytön suhteen ole eroja.

Asyndetonia esiintyy virkkeen alkuun sijoittuvien rinnasteisten lauseiden yhteydessä. Useimmiten on kyse kahden päälauseen rinnastuksista. Näitä esiintyy etupäässä dialogissa, jossa virkkeen ensimmäinen lause on fragmentti tai huudahduslause, joka sisältää dialogipartikkelin, ja jälkimmäinen lause on sitä jollain tavoin täydentävä lause. Esimerkkinä tästä on seuraava (56).

(56) – Mitä ihmettä, tämän mainoksenhan piti olla vasta huomisessa lehdessä, --.
(*OAA*, s.69)

Aineistossani esiintyy virkeitä, joissa rinnasteisten päälauseiden välillä on syndeton silloin, kun niiden väliin on sijoittunut jommalle kummalle lauseelle alisteinen sivulause, joka voi olla edellä olevan lauseen jälkilause tai jälkimmäisen lauseen etulause. Kun peräkkäin sijaitsevat rinnasteiset lauseet sijoittuvat virkkeen loppuun ja niitä edeltää yksi tai useampi sivulause, on niiden välissä käytetty rinnastuskonjunktioita. Virkerakenteesta tulee tällöin kevyempää, ja samalla virkkeiden ymmärrettävyys paranee.

Lauseiden välinen asyndeton ei aina ole ongelmatonta eikä rajaa sen ja muun peräkkäisyyden välille voi selkeästi vetää. Kaksi itsenäistä lausetta voi kuulua samaan ortografiiseen virkkeeseen, mutta niiden suhde ei välttämättä ole syntaktinen rinnastus, vaan kyse voi olla löyhemmin rakennetusta tekstikatkelmasta. (ISK 2010: 1032.) Dialogissa esiintyy kaksi- ja useampiosaisissa rinnastuksissa asyndetonia, joissa lauseiden välinen liitos on löyhä tai kyse on katkonaisesta puheesta. Puheessa lause- ja virkerakenne sekä perättäisten lausumien suhteet voivat olla monimutkaisia, mihin vaikuttaa se, että puhetta suunnitellaan samalla, kun puhutaan. Dialogin voi katsoa ainakin jossain määrin jäljittelevän puhekielen rakennetta, joten dialogissa esiintyvää katkonaisuutta ja löyhiä lauseliitoksia voidaan pitää puhekielenomaisina piirteinä. Katkonaisuuteen ja löyhiin lauselii-toksiin näyttäisi liittyvän asyndeton ainakin jossain määrin. Kun henkilö puhuessaan siirtyy asiasta toiseen, syntaksista tulee katkonaista ja eri osien välisistä suhteista mutkikkaita ja osien välisestä sidosteisuudesta löyhää. Seuraavat dialogin virkkeet ovat esimerkkejä asyndetonista useampiosaisissa rinnastuksissa. Esimerkin (57) virkkeessä on toistoa. Esimerkin (58) virkkeessä esiintyy katkonaisuutta.

(57) Mutta muista, tämä on vain meidän kesken, ei sanaakaan muille.

(*Pukke*, s. 65)

(58) Niin, se on totta, hän on ovela poika, e-eri sukkela ja viisas poika, kaunis poika!

(*Pukke*, s. 76)

Useampiosaisien rinnastusten yhteydessä esiintyy sekä syndetonia, jolloin rinnastuskonjunktio esiintyy kussakin välissä, että osittaista syndetonia. Näiden suhteen kerronnan muotojen välillä ei esiinny huomattavaa eroa, vaan niissä esiintyy molempia tapoja. Esimerkkinä useampijäsenisestä päälauseiden syndetonista (A ja B ja C) on seuraava (59).

(59) Hän oli tuskin parin vaaksan mittainen ja hän hymyili iloisesti ja heilutteli jalkojaan.

(*Onnimanni*, s. 5)

Osittaisessa syndetonissa on kyse kahdenlaisista tapauksista. Useampijäsenisissä rinnastuksissa pidetään yleensä kirjakielenomaisena konjunktion sijoittamista kahden viimeisen osan väliin. Aineistossani suurin osa osittaisrinnastuksista on tämältyypisiä, sekä

dialogissa että kerronnassa. Joissakin tapauksissa virke vaikuttaa luettelonomaiselta, toisaalta lauseiden välinen yhteys tulee esiin. Esimerkkinä virkerakenteesta A, B, C ja D on seuraava (60).

- (60) Pienet harmaat hiiret tanssivat pitäen toisiaan hännästä, sammakot hyppiä lois-
kahtelivat parittain, sisiliskot mennä vilistivät kuurupiiloa kivien koloissa ja
linnut esittivät mitä taitotemppeja kukin osasi. (Onnimanni, s. 190)

Konjunktio voidaan osittaisrinnastuksissa sijoittaa johonkin muuhun kohtaan kuin kahden viimeisen osan väliin. Tällöin rinnastuskonjunktio on sijoitettu niiden rinnasteisten osien väliin, jotka kuuluvat yhteen, ja jätetty pois niiden osien välistä, joiden liitos on löyhempi. Esimerkkeinä ovat seuraavat virkkeet. Esimerkin (61) virke on tyyppiä A ja B, C ja D. Esimerkin (62) virke on tyyppiä A ja B, C, D.

- (61) Sam arveli, että se hetkeksi oli vaaraton ja riensi tupaan, avasi oven ja huusi
kaikin voimin: --. (Onnimanni, s. 53)

- (62) Se kiipesi kaikkialle ja pudotteli hyllyiltä Onnimannin lääkepulloja, sai
useammin kuin kerran vatsansa kipeäksi herkutellessaan ilman lupaa hunaja-
purkilla tai mansikkahillossa, sanalla sanoen se oli mitä ihastuttavin lapsi.
(Onnimanni, s. 87)

Esimerkin (62) virke rikkoo informaation deduktiivista kerrontaa. Useampiosaisissa rinnastuksissa asyndeton on harvinaisin. Esimerkin (63) virke edustaa asyndetonia. Virke on useampijäseninen, se kuuluu dialogiin ja on tyyliltään puhekielenomainen.

- (63) Mutta katsohan minun peräpäätäni, minulla on myös ennen ollut häntä, oikein
pitkä ja komea olikin, kun vielä uiskentelimme lammessa.
(Onnimanni, s. 15)

Sivulauseiden rinnastuksissa enin osa sisältää kaksi jäsentä, jotka lähes poikkeuksetta on liitetty yhteen konjuktiolla, mikä tekee virkkeestä helpon hahmottaa. Myös useampilauseisen virkkeen osien väliset suhteet tulevat tällöin selkeämmin esiin. Seuraava esimerkki (64) edustaa useampiosaista sivulauseiden syndetonia. Sivulauseiden sidosteisuutta lisää yhteisen alistuskonjunktion *että* ja yhteisen subjektin poisjättäminen.

- (64) Lis on sellainen, ettei kukaan ymmärrä ja tiedä ja osaa mitään niin hyvin kuin se itse. (Onnimanni, s. 192)

Seuraava esimerkki (65) edustaa useampiosaista sivulauseiden osittaista rinnastusta.

- (65) -- Ja nyt sinusta tuntuu siltä, että olet väärin ymmärretty, että sinua on kohdeltu epäoikeudenmukaisesti ja että haluat kuolla, vai mitä? (Pukke, s. 19)

Oulun korpuksesta tehdyssä tutkimuksessa lasten kertovassa kirjallisuudessa osoittautui monisiteisyys yleisemmäksi kuin osittaissiteisyys useampia kuin kaksi jäsentä sisältävissä rinnastuksissa. Kaunokirjallisuus käyttää yleensä keskitasoa enemmän rinnastuskonjunktioita sekä lauseiden ja virkkeiden välisiä kopulatiivisia rinnastuksia (*ja*, *-kA*), mitä voidaan luonnehtia suulliseksi tyyliksi. Puhekielessä ilmaukset hajotetaan erillisiksi lauseiksi, jotka sinänsä näyttävät olevan melko lyhyitä. Rinnastuskonjunktioita käyttämällä lauseita ja virkkeitä sidotaan pitkiksi jaksoiksi. Monisiteisyys onkin puhekielessä selvästi vallitseva. Lähimmäksi sitä tulee kaunokirjallisuus. (Haipus 1975: 45.) Aineistoni saturoomaanit näyttävät poikkeavan tästä suunnasta jonkin verran. Rinnastuskonjunktioiden käyttö päälauseiden yhteydessä on kerronnassa yleisempää ja asyndeettisyys dialogissa yleisempää; tosin viimeksi mainittu koskee enimmäkseen kaksijäsenisiä rinnastuksia. Lastenkirjallisuutta tutkinut Falck (1984: 24) huomasi, että kaksijäsenisissä rinnastuksissa syndeton oli yleisin, kun taas monijäsenisissä rinnastuksissa syndeton ja osittaissyndeton olivat kutakuinkin yhtä yleisiä. Harvinaisin molemmissa tapauksissa oli asyndeton. Tässä tutkimuksessa osuudet oli laskettu rinnasteisia lauseita sisältävien virkkeiden lukumäärästä, joita oli yksi kolmasosa kokonaisvirkemäärästä. Sivulauseen rinnastuksia oli tuntuvasti vähemmän kuin päälauseen rinnastuksia. Mannerin ja Mertaniemi-Ruopsan (1986: 179) tutkimassa lastenkirja-aineistossa lauseiden välistä syndetonia sisälsi runsaat 40 % ja asyndetonia vajaat 10 % kokonaisvirkemäärästä. Mannisen (1971: 89) tutkimien kirjailijoiden välillä esiintyi eroja rinnastustapojen käytössä. Hänen tyyliltään kirjakielisenä pitämänsä Waltari suosii asyndetonia, kun taas Haanpää suosii syndetonia. Erityisesti huomiota on kiinnittänyt hänen tapansa käyttää rinnastuskonjunktioita virkkeenalkuisina, mikä antaa hänen teksteilleen kansanomaisen puheen leiman. Eri rinnastustapojen käyttö näyttää olevan kirjailijoiden tyylejä erotteleva tekijä.

Rinnastettaessa lauseita ja lauseenosia keskenään käytetään rinnastuskonjunktioita, joita ovat kopulatiiviset *ja* sekä *-ka*, adversatiiviset *mutta* sekä *vaan* sekä disjunktiiiviset *vai* ja *tai*. Näistä aineistossani yleisimmin esiintyvä on *ja*, joka kattaa lähes kolme neljäsosaa kaikista tapauksista. Sivulauseiden rinnastuksissa se on lähes yksinomaan käytetty. Seuraavaksi yleisin on *mutta*, jonka suhteellinen osuus on runsaat 20 %. Muiden osuudet jäävät alle 4 %.

Suomen kielen hallitseva rinnastuskonjunktio *ja* esiintyy kaikilla kielen alueilla ja on käyttönsä suhteen laaja-alaisin. Sillä yhdistetään kaikkea, mitä myöntölauseessa voi rinnastaa: lauseita, sanoja sekä rakenteita, joissa rinnastettavat komponentit poikkeavat muodoltaan toisistaan, esimerkiksi lause ja lauseenjäsen. Puhekielessä konjunktioilla *ja* liitetään lauseeseen korosteisia lisäyksiä, jotka ilman tällaista emfaattista luonnetta voi normaalipainotteiseen esitykseen lisätä ilman rinnastuskonjunktioita. (Pulkinen 1993: 16–17, 42.) Viimeksi mainitusta esimerkkinä on seuraava virke: ”Tule esiin ja heti!” (Pukke, s. 78). Aineistoni saturoomaaneissa konjunktioita *ja* esiintyy useammantyyppisissä rakenteissa yhdistämässä sekä laajempia kokonaisuuksia että yksittäisiä sanoja toisiinsa. Joissakin tilanteissa sen voi tulkita repliikinalkuiseksi dialogipartikkeliksi tai täytesanaksi ilman sen varsinaista yhdistävää puhefunktioita. Tällöin sen emfaattinen, puhekielenomainen käyttö nousee esiin. Konjunktioita *ja* esiintyy kerronnassa (n. 73 % esiintymistä) enemmän kuin dialogissa. Sen yleisin rinnastustapa on lauseidenvälinen. Lisäksi sitä esiintyy lauseenjäsenten välisessä rinnastuksessa sekä virkkeenalkuisena. Nämä tavat ovat dialogissa yleisempiä. Joissakin tapauksissa on kyse emfaattisesta korostuksesta; huudahdus saa näin painoarvoa. Esimerkkinä tästä on seuraava (66).

(66) Ja nyt mikrofonin tähän!

(*Puuhiiset*, s. 109)

Adversatiivista konjunktioita *mutta* käytetään sen varsinaisen rinnastavan funktion lisäksi aloittamaan esimerkiksi uusi ajatus tai jakso, jolloin sen tehtävänä on siirtyä asiaa toiseen (Vuoriniemi 1973: 217). Aineistossani kaikista konjunktion *mutta* esiintymistä kerronnassa esiintyy yli puolet. Sitä on käytetty virkkeenalkuisena (yli kaksi kolmasosaa tapauksista) enemmän kuin virkkeen sisällä lauseiden rinnastuksissa. Saukkosen

(1984: 49) havaintojen mukaan taiteellisessa tyyliässä on virkkeiden välillä suurempia hyppäyksiä asiasta toiseen ja temaattinen rakenne on assosiativista, jolloin informaatio etenee niin, että ajatus assosioi uuden ajatuksen. Jotta assosiaatiot ja hyppäykset asiasta toiseen olisivat lukijan kannalta helpommin havaittavissa ja lukija pystyisi tekstin sidostuskeinojen avulla paremmin muodostamaan kokonaiskuvan tarinan etenemisestä, käyttävät kirjailijat konjunktioita *mutta* virkkeenalkuisena. Tällöin temaattisesta strukturoinnista tulee konkreettisempaa ja johdattelevampaa samalla, kun lukija pääsee helpomalla. Rinnastuskonjunktioiden toistamisen eli polysyndetonin taustalla katsotaan olevan puhekielen. Kun sidesanoja toistetaan, se antaa tekstille kansanomaisen sävyn. Myös virkkeiden alkuun toistuvasti sijoitetut rinnastuskonjunktioit tuovat tekstiin kansanomaisen puheen sävyn. (Manninen 1971: 88–89.) Omassa aineistossani esiintyy sekä polysyndetonia että virkkeenalkuisia rinnastuskonjunktioita vaihtelevassa määrin. Niiden käyttö vähenee ajallisessa perspektiivissä lause- ja virkepitouden lyhentyessä.

Rinnastuskonjunktioiden käyttö tekee virkerakenteesta kevyempää ja virkkeistä helpommin ymmärrettäviä. Virkkeissä, joissa esiintyy sekä pää- että sivulauseita, tulevat alistus- ja rinnastussuhteet selkeämmin esiin. Sekä kerronnassa että dialogissa eri rinnastustapojen käyttö vaihtelee, mikä vaikuttaa tyyliin ja tuo tekstiin ja virkerakenteeseen vaihtelua.

5.3.2 Alistussuhteet

Alistussuhteissa on syntaktisella tasolla useimmiten kyse päälauseen ja sivulauseen suhteesta. Kun alisteista lausetta hallitsee sivulause, puhutaan toisen, kolmannen ja sitä useamman asteen alistuksista. Aineistoni kirjojen virkkeistä 6 324 eli runsaat 20 % sisältää eriasteisia alistuksia. Kerronnan virkkeissä (lähes 30 % kokonaisvirkemäärästä) esiintyy suhteellisesti enemmän alistusasteita kuin dialogissa (n. 25 %). Harvinaisimpia ne ovat johtolausevirkkeiden ryhmässä (alle 15 %). Olen ryhmitellyt virkkeet yhden asteen alistuksia sisältäviin, kahden asteen alistuksia sisältäviin ja kolmen sekä sitä useamman asteen alistuksia sisältäviin. Kun tarkastellaan sitä, kuinka suuri osa eriasteisia alistuksia sisältävien virkkeiden kokonaismäärästä sisältää kutakin alistusastetta,

saadaan tulokseksi taulukon 27 osoittamat määrät. Luvut ilmaisevat suhteellisia osuuksia alistusasteita sisältävien virkkeiden kokonaismäärästä dialogissa (D), kerronnassa (K) ja johtolausevirkkeiden ryhmässä (J) sekä nämä yhteenlaskettuina (Y).

Taulukko 27. Alistusasteet

Alistusaste	D N	D %	K N	K %	J N	J %	Y N	Y %
1. aste	2163	90,3	3113	90,7	465	94,0	5741	90,8
2 .aste	213	8,9	296	8,6	27	5,4	536	8,5
3.< aste	20	0,8	24	0,7	3	0,6	47	0,7
Summa	2396	100,0	3433	100,0	495	100,0	6324	100,0

Enin osa virkkeistä sisältää ensimmäisen asteen alistuksia; osuus on yli 90 % kaikissa kerronnan muodoissa. Toisen asteen alistuksia sisältävien virkkeiden osuus on runsaat 8 %. Dialogissa se on hiukan suurempi kuin kerronnassa, ja johtolausevirkkeiden ryhmässä runsaat 5 %. Kolme ja sitä useampia asteita sisältävien virkkeiden osuus on alle 1 % kautta linjan. Dialogin ja kerronnan väliset erot eivät ole huomattavia. Johtolausevirkkeet ovat aineiston yksinkertaisimpia.

Alistusasteiden käytössä esiintyy jossain määrin eroja lastenkirjailijoiden välillä. Toisaalta ajallisessa perspektiivissä muutos on kulkenut yksinkertaisemman ja helpommin hahmotettavan virkerakenteen suuntaan. Lappalaisen (1982: 80) tutkiman vanhemman lastenkirjallisuuden kerronnassa esiintyi ensimmäisen asteen alistuksia runsaat 80 %, toisen asteen alistuksia 11 % ja kolmannen asteen alistuksia runsaat 2 % kaikista tapauksista. Uudemmassa lastenkirjallisuudessa esiintyi yhtä poikkeusta lukuun ottamatta ensimmäisen asteen alistuksia yli 90 %, toisen asteen runsaat 5 % ja kolmannen asteen alistuksia vajaat 2 % kaikista tapauksista. Toisen ja kolmannen asteen alistusten käyttö on näiden tulosten mukaan vähentynyt. Lisäksi muutamilla kirjailijoilla ei esiintynyt yhtään kolmannen asteen alistusta. Dialogissa ensimmäisen asteen alistuksia oli yli 90 % ja toisen asteen alistuksia vajaat 10 % sekä vanhemmassa että uudemmassa kirjallisuudessa; kolmannen asteen alistuksia ei dialogissa esiintynyt kummassakaan ryhmässä. Falckin (1984: 32) tutkimassa lastenkirja-aineistossa esiintyi alle 40 virkettä, jotka sisälsivät kahden tai sitä useamman asteen alistuksia. Määtän (1992: 149) tutkimissa *Tiina*-kirjoissa esiintyi toisen asteen alistuksia kerronnassa (2,7 % kokonaisvirkemäärästä)

suhteellisesti enemmän kuin dialogissa; kolmannen ja neljännen asteen alistukset olivat harvinaisia. Marjatta Kurenniemi käyttää toisen asteen alistuksia saturomaaneissaan keskimääräisesti jonkin verran enemmän kuin muutamat muut lastenkirjailijat mutta kolmen ja sitä useamman asteen alistuksia vähemmän kuin muut.

5.3.2.1 Toisen ja sitä useamman asteen alistukset

Tarkastelen seuraavassa toisen, kolmannen ja sitä useamman asteen alistuksia. Virkkeitä, joissa esiintyy useamman asteen alistuksia, on aineistossani 2,4 % kaikista virkkeistä. Kerronnassa osuus on suurempi kuin muissa kerronnan muodoissa, johtolausevirkeissä sitä esiintyy vähiten. Osuus ei ole merkittävä, ja käyttö vähenee ajallisessa perspektiivissä. Kolme ensimmäisenä ilmestynyttä kirjaa, *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni*, muodostaa oman ryhmänsä. Lähes puolet kaikista useamman asteen alistuksia sisältävistä virkkeistä esiintyy näissä kirjoissa, kun taas kirjassa *Putti1* esiintyy vain ensimmäisen ja toisen asteen alistuksia. Yleisin virkemuoto on PS1S2 eli päälause ja sille alisteinen sivulause ja tälle alisteinen toinen sivulause. Näitä virkkeitä on yli 95 % kokonaismäärästä, näistä virkkeistä yli puolet esiintyy kerronnassa. Seuraava esimerkki (67) sisältää virkkeen, joka on muotoa PS1S2.

- (67) Ja voi olla niinkin, että pikkuveljet usein kantavat kaunaa sisartensa heiloille, kunnes tottuvat heihin. (*Putti2*, s. 35)

Virke on melko helposti hahmotettavissa. Sen sisältämät lauseet ovat lyhyitä, ja niiden keskinäinen järjestys noudattelee helppoa kieltä, alisteiset lauseet ovat päälauseeseensa nähden jälkilauseita. Enin osa tämän virkerakennetyypin virkkeistä noudattelee tätä rakennetta.

Erilaisia, kaksi tai sitä useampia alistuksia sisältäviä yhdistelmiä esiintyy aineistossani 90 kappaletta. Yhdistelmiä, jotka esiintyvät ainoastaan yhden kerran, on koko aineistossa 51 kappaletta. Näistä yhdistelmistä esiintyy 30 kerronnassa ja 21 dialogissa. Lisäksi näistä yhdistelmistä 28 eli yli puolet esiintyy kolmessa varhaistuotannon kirjassa *Pukke*,

Jannu ja *Onnimanni*. Keskimäärin nämä virkkeet sisältävät 5 lausetta, pisimmät 8 lausetta. Aineiston kokonaisvirkemäärästä näiden virkkeiden osuus on vähäinen. Kerronnassa esiintyy vaihtelevampia ja samalla monimutkaisempia virkerakenteita kuin dialogissa.

Kerronnassa on useampia virkeitä, joissa esiintyy useammanasteisia alistuksia ja toisen asteen alistuslauseita kiilalauseina sekä rinnasteisina lauseina. Kolmannen ja sitä useamman asteen alisteisia sivulauseita esiintyy muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta yksittäin ilman rinnasteisuutta.

Ymmärrettävyyden kannalta virke ei ole kovin monimutkainen silloin, kun se sisältää yhden päälauseen ja keskenään rinnasteisten sivulauseiden ketjun jälkilauseena. Ymmärrettävyys vaikeutuu ja virkkeen kokonaisrakenne monimutkaistuu, kun samassa virkkeessä on useita rinnasteisia päälauseita ja niillä kullakin on sivulauseita eri asemissa. Lisäksi saattaa olla useamman asteisia alistuksia. Kun sivulauseiden ketju, rinnastukset ja alistukset sijoittuvat jälkilauseiksi, on virke helpompi hahmottaa kuin jos ne sijoittuvat etulauseiksi ja päälause tulee virkkeen loppuun. Kaikki useampilauseiset virkkeet, jotka sisältävät alistusasteita ja rinnasteisten lauseiden ketjuja, eivät välttämättä ole monimutkaisia ja vaikeasti hahmotettavissa. Ymmärrettävyyteen vaikuttavat myös elliptisyys, sidosteisuus ja lauseenvastikkeiden sekä erilaisten attribuutti- ja adverbialirakenteiden käyttö sekä lauseiden järjestys. Joissakin tapauksissa on kyse puhekielenomaisesta ilmaisusta. Lauseita on liitetty yhteen pitemmiksi ketjuiksi, eivätkä lauseiden väliset rajat välttämättä ole yhtä selkeitä kuin kirjoitetussa kielessä. Aineistoni dialogissa ja tajunnanvirtakuvauksessa esiintyvistä useampilauseisista virkkeistä jotkin ovat tämäntyyppisiä. Vähemmän esiintyy virkeitä, joihin on kasautuneena ymmärrettävyyttä vaikeuttavia tekijöitä. Näistä enin osa esiintyy kerronnassa. Tällaisten virkkeiden käyttöä voi pitää tyyliä luovana tekijänä.

Kolmen tai sitä useamman asteen alistuksia sisältävien virkkeiden osuus kokonaisvirkemäärästä on suhteellisen vähäinen. Näistä virkkeistä yli puolet esiintyy kerronnassa, runsas kolmasosa dialogissa ja johtolauseen sisältävien virkkeiden ryhmässä ne ovat

harvinaisia. Kolmessa ensimmäisessä kirjassa, *Pukke, Jannu* ja *Onnimanni*, esiintyy runsaasti yli puolet kaikista tämän rakennetyypin virkkeistä. Enemmistö virkkeistä rakentuu siten, että sivulauseet sijaitsevat päälauseensa jälkilauseina ja useammanasteiset sivulauseet päälauseenaan olevan sivulauseen jälkeen. Tätä rakennetta on jokseenkin helppo hahmottaa, eikä ymmärrettävyys kärsi. Harvinaisempia ovat virkkeet, joissa etulauseena on useammanasteisten sivulauseiden ketju ja päälause tai päälauseita lopussa. Seuraava esimerkki (68) edustaa virkerakennetyypistä PPS1S2S3S4:

- (68) Punatakkinen, pullean ja rumannäköinen Cimex Lude ja pikkuriikkinen, harmaankeltainen Pediculus Täi tervehtivät iloisesti Pulex Kirppua ja nauraa kikattivat ja supattelivat nurkassa keskenään, niin että arvokas ja hienokäytök sinen Kotisirkka huomautti naapurilleen Blatta Torakalle eräistä, jotka ovat niin sivistymättömiä, etteivät ymmärrä, kuinka seurassa on käyttäydyttävä.
(*Pukke*, s. 127)

Aineistossa esiintyy yksi virke, jossa useammanasteisia sivulauseita on sijoittunut päälauseeseen sisään kiilalauseeksi. Se edustaa virkerakennetyypistä PPS1(S2(S3)). Tässä virkkeessä S1:n (kursivoitu) sisään on sijoittunut kiilalause S2, jonka sisään on vielä sijoittunut kiilalause S3.

- (69) Pukke säikähti, mutta huomasi, *että* vaikka tulokas, joka ilmeisesti oli tämän eriskummallisen asunnon omistaja, olikin pelottavan näköinen, *se ei vaikuttanut lainkaan vihaiselta*.
(*Pukke*, s. 104)

Esimerkeissä (68) ja (69) esiintyvät virkkeet ovat raskarakenteisia ja vaikeasti hahmotettavissa, jolloin ymmärrettävyys vaikeutuu. Pääasian ilmaiseva päälause ei riittävästi nouse esiin. Sen hahmottaminen, mikä sivulause on millekin lauseelle alisteinen, ei tule riittävän selvästi esiin. Virkkeet vaikuttavat kirjakielenomaisilta. Useamman asteen alistuksissa kiilalauseet sijoittuvat päälauseensa alistuskonjunktion jälkeen. Aineistostani löytyi yksi viiden asteen alistuksia sisältävä virke. Se esiintyy kirjan *OA4* kerronnassa (s. 28), mikä oli odotusten vastaista, sillä tämä kirja kuuluu aineiston lyhytlauseisimpiin ja lyhytvirkeisimpiin kirjoihin. Sen rakenne on PS1S2S3S4S5.

- (70) Heillä kangasteli mielessä pitkät rauhalliset illat, jolloin sai kaikessa rauhassa rupertella takkatulen ääressä, lukea tai katsella televisiota ilman että oli joka toinen minuutti noustava katsomaan, mikä lastenhuoneessa taas oli hätänä, kunnes viimein oli itse niin väsynyt, että nukahti ennen kaikkein viimeisintä lasta.

Tämä virke ei vaikuta kovin raskarakenteiselta: se alkaa päälauseella ja alistukset haarautuvat oikealle, jolloin alisteinen lause on oman päälauseensa jälkilauseena. Seuraavassa esimerkissä (71) esiintyvä virke edustaa rakennetyyppiä PS1S2PS1(P):

- (71) Sanoivat, että ei oikeastaan ollut lainkaan vahinko, vaikka lähditkin, sillä sinua oli varmaan toukkana syötetty väärin, koska sinusta oli tullut – oi kauhea sana! – heikkovaistoinen ja vajaaälyinen. (Pukke, s.82)

Virke noudattelee puhekielenomaista rakennetta. Sivulauseen sisällä oleva parenteesi on laskettu omaksi lauseekseen. Seuraava esimerkki (72) sisältää virkkeen, joka sisältää kaksi keskenään rinnasteista päälauseita, joilla molemmilla on sivulauseita; se edustaa rakennetyyppiä S1S2S3PSPS1S1. Virke on aineiston pisimpiä ja raskarakenteisimpia virkeitä.

- (72) Kun Jannu arveli, että nyt Julle oli saatu jo niin kauas tyttöjen lähetyviltä, ettei näille enää voinut olla Jullesta mitään vaaraa, se hiukan hidasti vauhtiaan, niin että Julle sai sen taas hyvin näkyviinsä, ja sitten se ohjasi kulkunsa erääseen suopohjaiseen notkelmaan, jonka se tiesi hyvin kannattavan itseään, mutta jossa raskaan Jullen varmasti oli hankala liikkua. (Jannu, s. 109)

Tämä virke on vaikeasti hahmotettavissa, mihin vaikuttaa etulauseena olevat useampiasteiset alistukset ja se, että samalla päälauseella on sekä etu- että jälkilauseena olevia sivulauseita. Kirjoissa *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni* esiintyy raskarakenteisia virkeitä, jotka sisältävät useita rinnasteisia päälauseita ja useampiasteisia alistuksia. Nämä virkkeet ovat kirjakielenomaisia, tosin osittain ne ilmentävät henkilöiden ajatuksia ja pohdiskelua ja liittyvät tajunnanvirtakuvaukseen. Virkerakenne muuttuu yksinkertaisemmaksi ja kevytrakenteisemmaksi myöhemmässä tuotannossa ja useammanasteisia alistuksia sisältävien virkkeiden suhteellinen osuus kokonaismäärästä laskee.

Aineistoni monimutkaisin ja vaikeimmin hahmotettava virke esiintyy kirjan *Puuhiiset* dialogissa (s. 35). Kun Yyliötä pyydetään lausumaan pari sanaa, jotka selittävät erästä valitettavaa tapahtumasarjaa, vastaa hän seuraavasti:

- (73) Ottaen huomioon ja nimenomaan vakaumuksemme mukaan, mutta katsoen kuitenkin asian luonteeseen, on mielipiteeni se, että jos jätämme laskuista epäoleellisen, on määrättyjen suhdanteiden vallitessa, semminkin kokemusperäisen harkintamme nojalla, mutta kuitenkin viitaten aikaisempiin suhdanteisiin, kysymyksessä yksinomaan ja erityisesti valtakunnan onni ja niin edespäin.

Aineiston virkkeistä 15,6 % sisältää kolme tai sitä useampia lauseita. Useamman kuin yhden asteen alistuksia sisältää 9,2 %, ja sivulauseiden rinnastuksia sisältää alle 2 % kokonaisvirkemäärästä. Tämän perusteella näyttää kirjailija suosivan useamman lauseen virkkeissä yksittäisiä sivulauseita enemmän kuin useamman sivulauseen ketjuja. Kolmen ja sitä useamman lauseen virkkeet, jotka sisältävät useammanasteisia sivulauseita, ovat sinällään monimutkaisia ja vaikeita hahmottaa, mutta koska niitä on suhteellisen vähän, ne eivät hankaloita ymmärrettävyyttä koko tekstin osalta vaan tuovat lähinnä vaihtelua tekstiin ja rytmittävät sitä.

5.3.2.2 Sivulauseen paikka

Sivulause voi päälauseeseensa nähden olla sen edessä etulauseena, sen keskellä kiilalauseena tai sen jälkeen jälkilauseena. Tarkastelen seuraavassa sitä, miten sivulauseet ovat aineistoni saturomaanien teksteissä sijoittuneet päälauseeseensa nähden. Päälauseisiin olen laskenut sekä täydelliset että vaillinaiset päälauseet. Sivulauseiden kohdalla en tässä yhteydessä ole ottanut huomioon peräkkäisiä rinnasteisia sivulauseita tapauksissa, joissa ne esiintyvät samassa paikassa päälauseeseensa nähden, vaan käsittelen ne yhtenä tapauksena. Olen laskenut mukaan eri yhdistelmät, jolloin sama päälause saattaa esiintyä useammassa yhdistelmässä, sillä samalla päälauseella voi samanaikaisesti olla sivulauseita useammassa paikassa. Erilaisia yhdistelmiä on kaikkiaan 6 716 kappaletta, joista runsas puolet esiintyy kerronnassa. Aineistossani esiintyy kolmen lauseen virkeitä,

jotka ovat tyyppiä SPS eli päälauseella on sekä etulause että jälkilause tai tyyppiä P(S)S eli päälauseella on sekä kiilalause että jälkilause.

Taulukosta 28 ilmenevät sivulauseen eri paikkojen suhteelliset osuudet tapausten kokonaismäärästä dialogissa (D), kerronnassa (K) ja johtolausevirkkeissä (J) sekä kerronnan muodot yhteenlaskettuina (Y). Taulukossa ovat mukana seuraavat tyypit: sivulause jälkilauseena (lyhenne PS), etulauseena (lyhenne SP) ja kiilalauseena (lyhenne P(S)).

Taulukko 28. Sivulauseen paikka virkkeessä

	D N	D %	K N	K %	J N	J %	Y N	Y %
PS	2162	85,8	3100	86,9	552	87,3	5814	86,6
SP	322	12,8	324	9,1	73	11,6	718	10,7
P(S)	36	1,4	145	4,0	7	1,1	184	2,7
Summa	2520	100,0	3569	100,0	632	100,0	6716	100,0

Jälkilauseena esiintyvä sivulause on yleisin; sen suhteellinen osuus on n. 86 % sekä koko aineistossa että kussakin kerronnan muodossa. Esilauseena esiintyviä sivulauseita esiintyy suhteellisesti eniten dialogissa (yli 12 %). Johtolausevirkkeissä niitä esiintyy suhteellisesti lähes yhtä paljon; tosin näitä virkkeitä on määrällisesti vähemmän. Kerronnassa esilauseena oleva sivulause on harvinaisempi. Suhteellisesti vähiten on tapauksia, joissa sivulause esiintyy kiilalauseena. Näitä tapauksia on suhteellisesti eniten kerronnassa (4,0 % kaikista kerronnan tapauksista). Suurin osa tapauksista on relatiivilauseita.

Sivulauseen paikkaa päälauseeseensa nähden pidetään merkinä tekstin kompleksisuudesta sekä tekstin kirjakielisyyttä tai puhekielisyyttä leimaavana piirteenä. Sivulauseella aloittamista pidetään vaikeimpana, sillä se rasittaa muistia enemmän kuin päälauseen jälkeinen sivulause. (Vihtari 1991: 52.) Ymmärrettävyyden ja virkkeen kokonaishahmottamisen kannalta vaikeimpana pidetään kiilalauseita. Niiden käyttö edellyttää korkeampaa kehitystasoa kuin esilauseiden tai jälkilauseiden käyttö (ks. Falck 1984: 31). Kiilalauseiden katsotaan kuuluvan kirjalliseen tyyliin (ks. Elomaa 2000: 290). Niiden

katsotaan hajottavan monesti virkkeen kokonaisrakennetta ja vaikeuttavan sen hahmotamista (ks. esim. Itkonen 1988: 97–98). Aineistossani olevat kiilalauseet ovat suurimaksi osaksi yksittäisiä. Harvinaisia ovat tapaukset, joissa kiilalauseena esiintyy rinnakkaisia sivulauseita. Näitä jonkin verran enemmän on tapauksia, joissa samalla päälauseella on sekä kiilalauseena että jälkilauseena oleva sivulause tyyppiä P(S)S.

Ajallisessa perspektiivissä kiilalauseiden ja etulauseiden käyttö vähenee sekä dialogissa että kerronnassa. Eniten molempia esiintyy kolmessa varhaistuotannon kirjassa *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni*. Kirjoissa *Leena* ja *OA4* kiilalauseita esiintyy vähiten, ja myös etulauseita esiintyy kirjassa *Leena* vähiten. Tämä on jonkin verran yhteydessä virkkeiden keskimääräisen pituuden lyhenemiseen ja päälauseiden käytön lisääntymiseen. Kun virkkeet lyhenevät, ne samalla muuttuvat yksinkertaisemmiksi rakenteeltaan ja näin helppolukuisemmiksi.

Tekstin ymmärrettävyyden kannalta päälauseen katsotaan olevan sivulauseita tärkeämpi, minkä vuoksi se ymmärretään helpommin virkkeen alussa (Lieko 1995: 240). Aineistossani esiintyy virkeitä, joissa on useita rinnasteisia sivulauseita. Nämä esiintyvät yleensä jälkilauseena peräkkäin, jolloin virke on helppo hahmottaa ja ymmärtää. Lisäksi esiintyy virkeitä, joissa saman päälauseen sivulauseita esiintyy kahdessa eri paikassa. Enemmistö näistä tapauksista on kolmen lauseen virkeitä ja tyyppiä SPS. Näitä esiintyy eniten kerronnassa. Tämän virkerakennetyypin käyttö vähenee ajallisessa perspektiivissä samalla, kun virkkeet lyhenevät. Esimerkkinä virkerakennetyypistä SPS on esimerkki (74).

(74) Kun käännyt vuoteessasi, kuulet kyllä, mitä hän sanoo. (*Kuinka*, s.11)

Päälauseensa sisään sijoitettuja kiilalauseita esiintyy useimmiten yksi kerrallaan. Harvinaisia ovat tapaukset, joissa esiintyy kaksi keskenään rinnasteista sivulauseita kiilalauseena. Seuraava esimerkki (75) sisältää virkkeen, joka on rakenteeltaan P(SS).

(75) Vain se, jolla on hyvin herkkä kuulo ja on itse aivan hiljainen, voi kuulla sen laulun. (*Onnimanni*, s. 97)

Esimerkeissä (74) ja (75) olevat virkkeet eivät sinällään vaikuta kovin monimutkaisilta. Niissä lauseet ovat lyhyitä eivätkä sisällä pituutta lisääviä ja ymmärtämistä hankaloittavia rakenteita kuten lauseenvastikkeita tai attribuuttirakenteita.

Muiden lastenkirjallisuuden syntaksia tutkineiden tulokset ovat samansuuntaisia. Falckin (1984: 32) aineistossa jälkilauseiden suhteellinen osuus oli kolme neljäsosaa kaikista tapauksista. Joillakin kirjailijoilla osuus oli 90 %. Kiilalauseiden ja esilauseiden osuudet vaihtelivat 10 %:n molemmin puolin; näiden kahden tyyppin käytössä kirjailijoiden välillä esiintyi eroja. Lappalaisen (1982: 83) aineistossa kerronnassa jälkilauseiden osuus oli lähes 90 %. Esilauseet olivat jonkin verran yleisempiä kuin kiilalauseet. Dialogissa jälkilauseiden osuus oli 77 %, esilauseita oli huomattavasti enemmän kuin kiilalauseita. Määtän (1992: 153) tutkimissa *Tiina*-kirjoissa tavallisin oli sivulause jälkilauseena (lähes kolme neljäsosaa kaikista sivulauseista). Dialogissa ei esiintynyt yhtäkään kiilalauseita. Huomiota sekä omissa tuloksissani että muiden lastenkirjallisuutta tutkineiden tuloksissa herättää se, että etulauseiden suhteellinen osuus on dialogissa jonkin verran suurempi kuin kerronnassa. Omassa aineistossani on kyse konditionaalisen konjunktion *jos* käytöstä dialogissa etulauseessa. Ehto ilmaistaan ennen seurausta, koska konditionaalinen suhde rakentuu temporaaliselle (ISK 2010: 1080). Jonkin verran esiintyy temporaalisia sivulauseita etulauseina. Tällöin asioiden kronologinen järjestys pysyy samana.

Aineistoni saturomaaneissa enin osa sivulauseista sijoittuu päälauseensa jälkilauseeksi, jota pidetään merkinä helppolukuisesta tekstistä. Lisäksi tekstin luettavuutta hankaloittavat kiilalauseet ovat vähiten esiintyviä. Ajallisesti ymmärrettävyyttä hankaloittavien kiila- ja etulauseiden käyttö vähenee, ja samalla on useampiasteisten alistusten käyttö vähentynyt. Nämä tekijät ovat vaikuttaneet siihen, että sivulauseiden käyttö on muuttunut yksinkertaisemmaksi, mikä on vaikuttanut ymmärrettävyyteen myönteisesti.

5.4 Yhteenvetoa virkerakenteesta

Virkerakennetta koskevan analyysin muuttujia olivat virkkeiden pituus, virkerakennetyypit, rinnasteisuus ja alisteisuus. Analyysia varten ryhmittelin aineistoni tekstivirkkeet kolmeen ryhmään: dialogin virkkeet, kerronnan virkkeet ja johtolausevirkkeet. Lausein mitattuina pisimpiä olivat johtolausevirkkeet mutta sanein mitattuina kerronnan virkkeet. Dialogi sisälsi molemmilla tavoilla mitattuina lyhyimmät virkkeet. Pisimmät virkkeet löytyivät kolmesta varhaistuotannon kirjasta *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni*. Ajallises- sa perspektiivissä virkkeet lyhenivät samoin kuin lauseet mutta pitenivät kahdessa viimeisessä kirjassa *Putti1* ja *Putti2*. Yksinkertainen, yhdestä lauseesta koostunut virke oli yleisin virkerakennetyyppi. Dialogissa se oli yleisempi kuin kerronnassa. Johtolausevirkkeissä esiintyi aina vähintään kaksi lausetta. Yhden lauseen virke oli yleisin kaikissa kirjoissa lukuun ottamatta kirjaa *Jannu*.

Yleisin yhdysvirkerakennetyyppi oli kahden päälauseen virke. Johtolauseryhmässä se oli lähes yksinomainen virkerakenne. Erilaiset pää- ja sivulauseen yhdistelmät olivat dialogissa yleisempiä kuin kerronnassa. Kolme ja sitä useampia lauseita sisältävissä virkkeissä esiintyi suhteellisesti enemmän erilaisia pää- ja sivulauseiden yhdistelmiä kuin pelkästään päälauseista koostuneita virkeitä. Toisaalta päälausevoittoisuuden perusteella voi olettaa, että pää- ja sivulauseiden yhdistelmiä sisältävissä virkkeissä esiintyy päälauseita määrällisesti enemmän. Kolmen ja sitä useamman lauseen virkkeiden ryhmässä esiintyi kompleksisia, vaikeasti hahmotettavia virkeitä kerronnassa eniten. Dialogissa ja johtolausevirkkeiden ryhmässä ne olivat harvinaisempia. Ajallisessa perspektiivissä, kun virkkeet lyhenivät, ne muuttuivat kevyemmiksi rakenteeltaan ja helpommin ymmärrettäviksi.

Yhdysvirkkeiden lauseiden välisten rinnastussuhteiden kohdalla dialogin ja kerronnan välillä esiintyi eroja. Dialogissa asyndeton oli yleisin, mutta kerronnassa syndeton oli yleisin. Dialogissa asyndeton liittyi virkkeisiin, joissa ensimmäinen lause on lausefrag- mentti tai jokin muu huudahduslauseeksi tulkittava lause. Sivulauseiden kohdalla enin

osa tapauksista käsitti kahden sivulauseen rinnastuksia, jotka lähes poikkeuksetta olivat syndeettisiä.

Eriasteisia sivulauseiden alistuksia esiintyi suhteellisesti eniten kerronnassa. Harvinaisimpia ne olivat johtolausevirkkeiden ryhmässä. Ensimmäisen asteen alistus oli yleisin sekä koko aineistossa että kussakin kerronnan muodossa. Eniten useamman kuin ensimmäisen asteen alistuksia esiintyi kolmessa varhaistuotannon kirjassa *Pukke, Jannu* ja *Onnimanni*. Käyttö vähenee samalla, kun virkkeiden keskimääräinen pituus lyhenee.

Suurin osa sivulauseista sijoittui päälauseeseensa nähden jälkilauseeksi. Tämä oli yleisin kaikissa kerronnan muodoissa. Etulauseita esiintyi dialogissa enemmän kuin muissa kerronnan muodoissa. Harvinaisinta oli sijoittaa sivulause kiilalauseeksi; suhteellisesti eniten sitä esiintyi kerronnassa. Kiila- ja etulauseita esiintyi eniten kolmessa varhaistuotannon kirjassa *Pukke, Jannu* ja *Onnimanni* ja vähiten kirjoissa *Leena* ja *OA4*. Jonkin verran esiintyi virkkeitä, joissa samalla päälauseella oli sekä etu- että jälkilause tai sekä kiila- että jälkilause. Nämä olivat kerronnassa yleisempiä kuin muissa ryhmissä. Mitä useamman asteen alistuksia virke sisälsi, sitä useammin virke alkoi päälauseella ja sivulauseet sijoittuivat päälauseidensa jälkilauseiksi. Useamman lauseen virkkeissä esiintyi enemmän yksittäisiä sivulauseita kuin usean sivulauseen ketjuja.

Virkerakennetta koskevan kvantitatiivisen analyysin perusteella voi tekstiä pitää selkeänä ja helposti ymmärrettävänä, monipuolisena ja tyyliään vaihtelevana. Pitkiä, monimutkaisia rakenteita sisältäviä virkkeitä esiintyi; ja ne vuorottelivat lyhyempiä ja rakenteeltaan yksinkertaisempien virkkeiden kanssa. Kerronnassa esiintyi vaihtelevampia ja monimutkaisempia virkerakenteita kuin dialogissa, rakenteeltaan yksinkertaisimpia taas olivat johtolausevirkkeet. Useita lauseita sisältävät virkkeet osoittautuivat päälausevoittoisiksi ja sivulauseiden käytön suhteen yksinkertaisiksi. Harvinaisia olivat useamman asteen alistussuhteet sekä sivulauseiden sijoittuminen päälauseensa etu- tai kiilalauseeksi. Kerronnan virkkeet sisälsivät erilaisia rakenteita enemmän kuin dialogin virkkeet. Vaikka dialogissa esiintyi vähemmän monimutkaisia virkerakenteita kuin kerronnassa, ei sitä voi mielestäni pitää yksinkertaisempänä, koska dialogin syntaksissa esiintyi

puhekielenomaisia piirteitä, esimerkiksi katkonaisuutta ja fraasimaisia rakenteita. Vähi-
ten erilaisia monimutkaisia ja raskaita virkerakenteita sisälsi johtolausevirkkeiden ryh-
mä.

Vertailu muusta lastenkirjallisuudesta ja aikuisille suunnatusta kertovasta kirjallisuudes-
ta tehtyihin tutkimuksiin osoitti, että virkerakenteen suhteen erot ovat lähinnä kirjaili-
joiden välisiä. Yleiseksi piirteeksi osoittautui virkkeiden keskimääräisen pituuden lyhe-
neminen ja monimutkaisten, vaikeasti hahmotettavien virkkeiden osuuden pienenemi-
nen. Marjatta Kurenniemen teksti on yhtäältä lyhytvirkkeistä mutta toisaalta syntaksil-
taan vaihtelevaa.

6 YHTEENVETO

Lisensiaatintyössäni tutkin lause- ja virkerakennetta lapsille suunnatuissa saturomaanissa. Tutkimusaineistoon kuului kirjailija Marjatta Kurenniemen tuotannosta 12 saturomaa, jotka muodostavat yhden kokonaisuuden kirjailijan tuotannosta. Saturomaanit ovat ilmestyneet vuosien 1946 ja 1989 välillä. Pääongelmana oli selvittää, mitkä kvantitatiivisen analyysin keinoin mitattavissa olevat kielelliset piirteet ovat ominaisia yhden kirjailijan proosatyylille. Tarkastelun kohteena tässä tutkimuksessa olivat eri kerronnan muodot ja niiden välillä havaittavat mahdolliset erot ja yhtäläisyydet lause- ja virkerakenteen suhteen. Tutkimuksen taustalla oli rekisteri- ja tekstilajiteoria, näin ollen tutkimus liittyi tekstilingvistiikkaan ja tyylintutkimukseen.

Lauserakennetta analysoidessani jaoin tekstiaineksen kerrontaan ja dialogiin. Kerronta sisälsi suoran kerronnan lisäksi tajunnanvirtakuvauksen ja eläytymisesityksen, jotka ortografisesti oli ilmaistu samalla tavalla. Dialogi sisälsi repliikkien lisäksi sisäisen monologin, joka oli ortografisesti ilmaistu samalla tavoin. Virkerakenteen analyysissä jaoin tekstiaineksen kolmeen ryhmään. Kerronnan virkkeet sisälsivät kerronnan, tajunnanvirtakuvauksen ja eläytymisesityksen. Dialogin virkkeet sisälsivät repliikit ja sisäisen monologin. Kolmanteen ryhmään kuuluivat virkkeet, jotka sisälsivät johtoilmauksen ja sen kanssa samaan ortografiseen virkkeeseen kuuluvat repliikin lauseet. Tähän ryhmään kuuluvia virkeitä kutsuin työssäni johtolausevirkkeiksi.

Marjatta Kurenniemen saturomaanien lause- ja virkerakenteesta voi kokoavasti todeta, että

*lausepituus saneina ja virkepituus saneina ja lauseina ei merkittävästi eronnut muusta lastenkirjallisuudesta

*päälauseita esiintyi enemmän kuin muussa lastenkirjallisuudessa keskimäärin

*vaillinaisia lauseita esiintyi enemmän kuin muussa lastenkirjallisuudessa ja niiden käyttö lisääntyi

*lauseet ja virkkeet lyhenivät ja muuttuivat samalla rakenteeltaan kevyemmiksi

*toisen asteen alistuksia esiintyi enemmän mutta kolmannen ja sitä useamman asteen alistuksia vähemmän kuin muussa lastenkirjallisuudessa

*lauseet ja virkkeet olivat pääosin kevytrakenteisia ja helposti ymmärrettäviä

*raskaita, vaikeasti hahmotettavia rakenteita esiintyi

*dialogissa esiintyi rakenteita ja piirteitä, jotka toivat siihen puhekielenomaista sävyä

*kerronnassa esiintyi kirjakielenomaisia rakenteita ja piirteitä

*teksti oli lause- ja virkerakenteen suhteen vaihtelevaa.

Aineistoni lause- ja virkerakenteen analyysissä saamiini tulosten vertailu muiden tutkijoiden saamiin vastaavanlaisiin tuloksiin vahvistaa sitä jo aiemmin esiin tullutta havaintoa, että mitään selväpiirteisiä eroja lasten kertovan ja aikuisten kertovan kirjallisuuden välillä tuskin on löydettävissä. Lastenkirjallisuudessa käytetty kielimuoto ei välttämättä ole sen taloudellisempaa ja kirjakielenomaisempaa kuin aikuisten kertovan kirjallisuuden kielimuoto. Pikemminkin on kyse kirjailijoiden välisistä eroista. Vertailu muiden tutkijoiden saamiin tuloksiin toi esiin seuraavia seikkoja Marjatta Kurenniemen saturomaani kielestä. Keskimääräinen lausepituus on lähellä muusta lastenkirjallisuudesta saatuja vastaavia arvoja. Teksti on päälausepitoista, ja päälauseiden käytössä esiintyy käskylauseita jonkin verran enemmän kuin muilla. Eri sivulausetyyppien käytössä esiintyi toisaalta eroja ja toisaalta yhtäläisyyksiä kirjailijoiden välillä. Elliptisten lauseiden käytön suhteen esiintyi eroja. Marjatta Kurenniemi käyttää subjektin ellipsiä ja muun verbin kuin *olla*-verbin ellipsejä enemmän kuin muut, mutta toisaalta *olla*-verbin ellipsi

oli hänellä harvinaisempi. Lausefragmenttien sekä lauseenvastikkeiden käytön suhteen eroja ei juurikaan löytynyt. Lauseenvastikkeista nesessiivinen ja temporaalinen olivat yleisiä kuten muilla lastenkirjailijoilla. Partisiippi- ja infinitiivirakenteiden käyttö nousi jokseenkin samoja linjoja kuin muilla lastenkirjailijoilla. Ainoastaan passiivin II partisiippi oli aineistossani yleisempi kuin muilla. Virkepituuden suhteen aineistoni sijoittuu lähelle muuta lastenkirjallisuutta. Yhdysvirkkeissä esiintyi jonkin verran eroja erilaisten pää- ja sivulauseiden yhdistelmien käytössä. Marjatta Kurenniemellä kahden lauseen virkkeissä esiintyi pää- ja sivulauseen yhdistelmiä dialogissa enemmän kuin muilla. Toisaalta kolmen ja sitä useamman virkkeen lauseissa erilaiset pää- ja sivulauseen yhdistelmät olivat yleisempiä kuin pelkästään päälauseista koostuvat virkkeet kuten muilla kirjailijoilla. Rinnastusten käytössä ja useamman asteen alistuksia sisältävien virkkeiden käytössä esiintyi eroja kirjailijoiden välillä. Rinnastusten käytön suhteen Marjatta Kurenniemi poikkeaa yleisestä linjasta. Hänellä kerronnassa syndeton oli yleisempi ja dialogissa asyndeton oli yleisempi kuin vertailumateriaalissa; osittaissyndeton oli harvinaisempi. Toisen asteen alistuksia esiintyi enemmän mutta kolmannen ja sitä useamman asteen alistuksia vähemmän kuin muussa lastenkirja-aineistossa.

Aineistoni saturoomaanien kielessä voi ajallisessa perspektiivissä havaita muutosta kohti lyhyempiä ja rakenteellisesti kevyempiä lauseita ja virkkeitä. Kolmessa varhaistuotannon kirjassa *Pukke*, *Jannu* ja *Onnimanni* lauseet ja virkkeet ovat keskimäärin pidempiä kuin koko aineistossa yleensä. Näissä kolmessa kirjassa esiintyy keskimääräistä enemmän infiniittisiä rakenteita sisältäviä lauseita sekä useammanasteisia alistuksia sisältäviä virkkeitä. Tämän jälkeen virkkeiden ja lauseiden keskimääräiset pituudet lyhenevät. Virkkeet ja lauseet ovat lyhyimpiä kirjoissa *Leena* ja *OA4*. Samalla erilaisten infiniittisten rakenteiden ja monimutkaisten virkerakenteiden käyttö vähenee. Sekä lauseet että virkkeet pitenevät keskimäärin jonkin verran kahdessa viimeisessä kirjassa *Putti1* ja *Putti2*. Lause- ja virkepituuden lyheneminen ja rakenteiden muuttuminen yksinkertaisemmiksi näyttää olleen varsin yleinen ilmiö, joka on yhteydessä kirjallisuudessa esiinnousseeseen modernisoitumiseen.

Kerronnan muotojen välillä esiintyi eroja, jotka ovat yhteydessä lähinnä lauseiden ja virkkeiden pituuteen sekä rakenteiden helppolukuisuuteen ja monimutkaisuuteen. Virkkeet ja lauseet ovat kerronnassa pidempiä kuin dialogissa. Lisäksi kerronnassa esiintyy enemmän monimutkaisia ja vaikeasti hahmotettavia rakenteita kuin dialogissa. Enin osa erilaisista infiniittisistä rakenteista esiintyy kerronnassa, jossa on myös enemmän useammanasteisia alistuksia sisältäviä virkkeitä. Johtolausevirkkeiden keskimääräiseen pituuteen vaikuttaa se, että ne sisältävät aina vähintään kaksi lausetta. Rakenteeltaan ne olivat jossain määrin kevyempiä kuin muiden ryhmien virkkeet.

Yleisesti ottaen lauseet ja virkkeet ovat rakenteeltaan kevyitä ja helposti ymmärrettäviä. Raskaita ja monimutkaisia rakenteita tosin esiintyy, mikä vaikuttaa siihen, että teksti on vaihtelevaa ja rytmensä puolesta seurailee ajatusten kulkua. Dialogi ja kerronta vaihtelevat täydentäen toisiaan ja tuoden kertomukseen rytmiä. Eri kerronnan muotojen ja erityyppisten rakenteiden vuorottelu luo tekstiin tyyliä. Eräät dialogissa esiintyvät piirteet, esimerkiksi lausefragmenttien ryhmään kuuluvat rakenteet, tuovat siihen puhekielenomaista sävyä. Kerronnassa puolestaan esiintyy joitakin kirjakielenomaisia piirteitä. Esimerkiksi subjektin ellipsi on yleisin ellipsin muoto, ja sen katsotaan yleisesti olevan kirjakielenomainen piirre.

Kirjailija Marjatta Kurenniemi on lastenkirjallisuuden kieltä käsittelevissä esseissään peräänkuuluttanut väljempää kerrontatekniikkaa ja vaihtelevampaa syntaktista rakennetta. Toisaalta hän itse kohtasi kirjailijanuransa alkuaikoina vaikeuksia. Kustantaja ei hyväksynyt hänen kielellisiä kokeilujaan nonsensen sävyttämässä saduissa. Marjatta Kurenniemen tuotannossa lauseet ja virkkeet lyhenevät keskimääräisesti. Tähän ovat tulkintani mukaan vaikuttaneet useat tekijät, joista keskeisenä voidaan pitää kertovassa kirjallisuudessa esiintyvää yleistä pyrkimystä sanonnan selkeyttämiseen. Lause- ja virkerakenteessa oli havaittavissa myös tietynlaista yksinkertaistumista: monimutkaisia rakenteita esiintyi myöhemmässä tuotannossa suhteellisesti vähemmän kuin varhaistuotannossa. Näin ollen kirjailija Marjatta Kurenniemen voi sanoa noudatelleen samoja polkuja kuin kertova kirjallisuus yleisesti. Tosin voidaan havaita, että pitkiä lauseita ja

virrkeitä sekä monimutkaisia rakenteita esiintyy kaikissa kirjoissa. Marjatta Kurenniemi on mielestäni pystynyt vastaamaan omaan haasteeseensa.

Tämän tutkimuksen aineisto muodostui yhden kirjailijan tuotannosta. Jokaisella kirjailijalla on oma tyyliinsä, tapansa käyttää kieltä ja ilmaista sanottavansa. Jotta voi muodostaa käsitystä suomalaisen lastenkirjallisuuden kielellisistä ja tyyllillisistä piirteistä, tarvitaan tutkimusta, jonka aineistossa olisi mahdollisimman laaja valikoima tähän kaunokirjallisuuden lajiin kuuluvia kirjoja. Aineistoni kirjat ovat ilmestyneet vuosien 1946 ja 1989 välisenä aikana. Myös vertailumateriaaleina olleiden, lastenkirjallisuutta käsitelneiden tutkimusten aineistot koostuivat 1900-luvun alkupuolen ja 1980-luvun välisenä ajanjaksona ilmestyneestä kirjallisuudesta. Tuon ajan jälkeen on ilmestynyt lastenkirjallisuutta. Tarvittaisiin mielestäni tutkimusta, joka käsittelisi sitä, miten syntaksi on muuttunut vuosikymmenten kuluessa ja millaista kieltä esiintyy 2000-luvulla ilmestyneessä, moni-ilmeisessä lastenkirjallisuudessa.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

- Kurenniemi, Marjatta (1954). *Pukke Punamuurahaisen seikkailut: Kesäinen satu*. Toisen painos. Helsinki: Valistus.
- Kurenniemi, Marjatta (1975). *Leenan sininen päivä*. Porvoo-Helsinki: WSOY.
- Kurenniemi, Marjatta. (1978). *Jannu-vasikan ihmeelliset seikkailut: tarina suvisesta metsästä*. 2. painos. Helsinki: Valistus.
- Kurenniemi, Marjatta (1983). *Onneli ja Anneli: Onnelin ja Annelin talo, Onnelin ja Annelin talvi, Onneli, Anneli ja orpolapset*. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Kurenniemi, Marjatta (1984). *Onneli, Anneli ja nukutuskello*. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Kurenniemi, Marjatta (1987). *Putti ja pilvilaivat*. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Kurenniemi, Marjatta (1989). *Putti Puuhkajasaarella*. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Kurenniemi, Marjatta (1990). *Oli ennen Onnimanni ...* Neljäs painos. Helsinki: Tammi.
- Kurenniemi, Marjatta (2003). *KUINKA-KUM-MAA on kaikkialla*. 4. painos. Helsinki: Tammi.
- Kurenniemi, Marjatta (2003). *Puuhiset*. 3. painos. Helsinki: Tammi.

Muut lähteet

- Aalto, Seija (1971). Huomioita nykyromaanien ja -novellien vaillinaisista lauseista. *Virittäjä* 75, 336-340.
- Bakhtin, Mikhail Mikhailovich (1986). *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin: University of Texas Press.
- Bertills, Yvonne (2003). *Beyond identification: proper names in children's literature*. Åbo akademi. [online]. [Lainattu 15.6.2008]. Saatavilla: <https://oa.doria.fi/handle/10024/4122>
- Bhatia, Vijay K. (1998). *Analysing Genre. Language Use in Professional Settings*. Third impression. London and New York: Longman.

- Biber, Douglas (1988). *Variation across speech and writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elomaa, Marjatta (2000). *Suomen ensimmäisten kielikylpyläisten äidinkielliset kirjoitelmat peruskoulussa*. Acta Wasaensia No 83. Kielitiede 16. Vaasa: Universitas Wasaensis.
- Enkvist, Nils-Erik (1974). *Stilforskning och stilteori*. Lund: CWK Gleerup Bokförlag.
- Falck, Ritva (1984). *Esikoulu- ja kouluikäisille tarkoitettujen lastenkirjojen virkerakenne*. Julkaisematon suomen kielen laudaturtutkielma. Turun yliopisto.
- Haipus, Marjatta (1975). *Koordinaatio 1960-luvun suomen yleiskielessä*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 4. Oulu: Oulun yliopisto.
- Hakulinen, Auli & Fred Karlsson (1979). *Nykysuomen lauseoppia*. 2. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Helsinki.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood (1978). *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- Happonen, Sirke (2007). *Vilijonkka ikkunassa. Tove Janssonin muumiteosten kuva, sana ja liike*. Helsinki, Porvoo: WSOY.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi (2000). *Kuokkavieraasta oman talon haltijaksi: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoituminen 1940-1950-luvuilla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikkinen, Vesa (2000). Tekstuaalinen pirunnyrkki. Teoksessa: Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus. 63–115.
- Heikkinen, Vesa, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä (2000). Lukijoille. Teoksessa: Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus. 9-18.
- Hiidenmaa, Pirjo (2000a). Työ ja kieli. Teoksessa: Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus. 19–34.
- Hiidenmaa, Pirjo (2000b). Poimintoja virkakielen rekisteristä. Teoksessa: Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus. 35-62.

- Iisa, Katariina & Aino Piehl (1997). *Virkakielestä kaikkien kieleen*. Helsinki: Yrityskirjat.
- Ikola, Osmo (1974). Suomen kielioppi ja oikeakielisyys. Teoksessa: *Nykysuomen käsi-
kirja*. Kolmas, uudistettu painos. Helsinki: Weilin+Göös.
- Ikola, Osmo, Ulla Palomäki & Anna-Kaisa Koitto (1989). *Suomen murteiden lause-
oppia ja tekstikielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia
511. Helsinki.
- Ikola, Osmo (2001). *Nykysuomen opas*. 4. painos. Turun yliopiston suomalaisen
ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 65. Turku.
- ISK= *Iso suomen kielioppi* (2010). 4. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimi-
tuksia 950. Helsinki.
- Itkonen, Terho (1988). *Kieliopas*. 4. tarkistettu painos. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Karvonen, Pirjo (1995). *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjalli-
suuden Seura.
- Klingberg, Göte (1968). *Språklig-stilistisk struktur i barn- och vuxenlitteratur*.
Göteborg: Institutionen Lärarhögskolan.
- Kouvo, Sirpa (1987). *Marjatta Kurenniemi sadunkertojana*. Julkaisematon kirjallisuus-
den pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Kuivasmäki, Riitta (1981). *Nuorisokirjallisuutemme merkkihenkilöitä*. Tampere: Suo-
men nuorisokirjallisuuden instituutti.
- Kuivasmäki, Riitta (1990). *Siiwoollisuuden tuntoa ja ylevätä kauneuden mieltä*.
Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851-1899. Jyväskylä: Jyväskylän
yliopisto.
- Kurenniemi, Marjatta (1980). Radigundiksen kynä: Lastenkirjailijan puheenvuoro kir-
joittamisen vastuusta ja mielikuvituksen tärkeydestä. Teoksessa: Sirkka
Ojanen, Irja Lappalainen & Marjatta Kurenniemi (toim.). *Sadun avara
maailma*. Helsinki: Otava. 85–102.
- Kärnä, Leena (1992). *Lapsikäsitys ja lastenkirjallisuus 1940-luvulta 1950-luvulle*:
tutkimuskohteena Marjatta Kurenniemen tuotanto. Julkaisematon kulttuuri-
historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Lappalainen, Irja (1979). *Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus*. 2. uudistettu pai-

- nos. Helsinki: Otava.
- Lappalainen, Marita (1982). *Syntaksin piirteitä 1900-luvun alun ja 1970-luvun lastenkirjallisuudessa. Kvantitatiivinen ja vertaileva tutkimus*. Julkaisematon suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Lehikoinen, Laila (1971). Havaintoja nykyromaanien lauseenvastikkeista. *Virittäjä* 75, 246–252.
- Lehtonen, Maija (1971). 1960-luvun suomalainen nuorisoromaani: Teemoja ja struktuurireja. Teoksessa: *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 25*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 72–105.
- Lieko, Anneli (1995). Lapsen kielenomaksuminen lingvistin ja psykologin näkökulmasta: Eri metodeilla saatujen tutkimustulosten vertailua. *Virittäjä* 99, 238–247.
- Liljestränd, Birger. (1983). *Tal i prosa*. Acta Universitatis Umensis nr 54. Umeå: Umeå universitet.
- Londen, Anne-Marie (1974). *Det litterära talspråket: om prosadialogens form och funktion*. Svenskans beskrivning 1974: 8. Institutionen för nordiska språk. Lund: Lunds universitet.
- Lundqvist, Aina (1992). *Språklig anpassning: Syntaktisk analys av ett barnboksmaterial*. Nordistica Gothenburgensia 15. Acta Universitatis Gothenburgensis. Göteborg.
- Lundström, Raija (1985). *Veijo Meren tuotannon pää- ja sivulauseiden kvantitatiivista analyysia*. Julkaisematon suomen kielen sivulaudaturtyö. Jyväskylän yliopisto.
- Manner, Teija & Seija Mertaniemi-Ruopsa (1986). *1980-luvun alun lasten kertomakirjallisuuden kerronnan kieli*. Julkaisematon suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- Manninen, Liisa (1971). *Proosatyylin mittaamisesta*. Julkaisematon suomen kielen lisensiaattityö. Tampereen yliopisto.
- Monola, Katariina (1997). *Teksti ja kuva Kristiina Louhen Aino-kirjoissa. Lastenkirjallisuuden kielen ja kerronnan analyysia*. Julkaisematon suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Määttä, Tuija (1992). *Kvantitativa studier av syntaxen i finsk ungdomslitteratur*. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 106. Umeå.

- Niemi, Juhani (1995). *Proosan murros: kertovan kirjallisuuden modernisoituminen Suomessa 1940-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Niemikorpi, Antero (1991). *Suomen kielen sanaston dynamiikkaa*. Acta Wasaensia No 26. Kielitiede 2. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Nieminen, Mirja (2008). Esitelmä Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin tutkijaverkoston tapaamisessa 23.5.2008.
- Pajunen, Anneli & Ulla Palomäki (1985). *Tilastotietoja suomen kielen rakenteesta 2*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 31. Helsinki.
- Pennanen, Eila (1978). Proosan lajeja ja keinoja. Teoksessa (toim.) Mirjam Polkunen. *Lukutikku*. Helsinki: Weilin + Göös. 103–134.
- Penttilä, Aarni (1963). *Suomen kielioppi*. 2. tarkistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Pulkkinen, Paavo (1972). *Nykysuomen kehitys: katsaus 1800- ja 1900-luvun kirjakieleen sekä tekstinäytteitä*. Tietolipas 72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pulkkinen, Paavo (1993). *Suomen kielen kopulatiivikonjunktiot*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Puranen, Ulla (1980). *Lastenkirjallisuuden luettavuus*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Rainio, Ritva (1989). *Asiatyylit ja viestintä*. 9. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarela, Leena (1997). *Peruskoululaisten kirjoitelmien kehittyminen sanastontutkimuksen valossa*. Acta Universitatis Ouluensis B, Humaniora 25. Oulun yliopisto.
- Salonen, Aulikki (1970). *Lauseenvastikkeiden käytöstä kaunokirjallisuuden kielessä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Saukkola, Mirva (2001). *The Eden of Dreams and the Nonsense Land: Characteristics of the British Golden Age Children's Fiction in the Finnish Children's Fantasy Literature of the 1950s*. [online]. [Lainattu 14.6.2008]. Saatavilla: <https://oa.doria.fi/handle/10024/1040>
- Saukkonen, Pauli (1984). *Mistä tyyli syntyy?* Helsinki: WSOY.
- Saukkonen, Pauli (2001). *Maailman hahmottaminen teksteinä: tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Saukkonen, Pauli (2003). Mikä on kaunokirjallisen tekstin persoonallista tyyliä ja mikä ei. Teoksessa: Jari Sivonen (toim.). *Oulun koulun satoa*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja Nro 22. Oulu: Oulun yliopisto. 7–16.
- Suomen kirjailijat 1945-1980* (1985). Toimittaneet Maija Hirvonen, Hannu Launonen, Anna Nybondas & Inger Bäcksbäcka. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomen kirjailijat-tietokanta.[online]. [Lainattu 24.1.2012]. Saatavilla: <http://dbgw.finlit.fi/matr/tiedot.php?id=8237>
- Särkilähti, Sirkka-Liisa (1969). *Marja-Liisa Vartion romaanien kertomatekniikkaa*. Julkaisematon kotimaisen kirjallisuuden lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto.
- Tiittula, Liisa (1992). *Puhuva kieli: Suullisen viestinnän erityispiirteitä*. Helsinki: FinnLectura.
- Topelius, Sakari (1982/1906–1907). *Lukemisia lapsille*. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Vahtera, Ralf (2009). *Otsikkorakenteita: kontrastiivinen tutkimus suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtien syntaktis-semanttisista otsikkotyypeistä*. Acta Wasaensia Nr 209. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Vihtari, Anne (1991). *Studier i språket hos språkbadsbarnen och jämförelsebarnen*. Julkaisematon ruotsin kielen pro gradu -tutkielma. Vaasan yliopisto.
- Vuoriniemi, Jorma (1973). *Ollin kieli nykysuomen kuvastimena*. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran Toimituksia 312. Helsinki.
- Wall, Barbara (1991). *The Narrator's Voice: The Dilemma of Children's Fiction*. Hamshire and London: Macmillan.
- Wiio, Osmo A. (1979). *Helpot ja vaikeat asiat*. Uusi Suomi 21.4.1979.

LIITE. Marjatta Kurenniemen tuotanto

- 1946 *Pukke Punamuurahaisen seikkailut*. Valistus (saturomaani)
- 1947 *Unikon satuja*. WSOY (satukokoelma)
- 1947 *Varjo kalliolla*. WSOY (nuortenromaani)
- 1948 *Sadepäivän satuja*. Valistus (satukokoelma)
- 1949 *Jannun ihmeelliset seikkailut*. Valistus. 2.p. 1978 nimellä *Jannu-vasikan ihmeelliset seikkailut* (saturomaani)
- 1953 *Oli ennen Onnimanni*. Tammi (saturomaani)
- 1954 *Kuinka-Kum-Maa on kaikkialla*. Tammi (saturomaani)
- 1954 *Antti-Karoliina ja muita hassuja satuja*. Valistus (saturomaani)
- 1955 *Matka Kauas-maahan*. Valistus (satukokoelma)
- 1956 *Puuhiset*. Tammi (saturomaani)
- 1957 *Kuu omenapuussa*. Valistus (satukokoelma)
- 1959 *Kesälintu*. WSOY (nuortenromaani)
- 1964 *Varpusprinsessa*. Valistus (satukokoelma)
- 1966 *Onnelin ja Annelin talo*. WSOY (saturomaani)
- 1966 Ikuinen satu. Teoksessa *Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt*. Toim. Irja Lappalainen. WSOY (essee). 111–115.
- 1966 *Onnelin ja Annelin talvi*. WSOY (saturomaani)
- 1968 *Kaksi kukkopilliä*, yhdessä Kaija Pakkasen kanssa. WSOY (lorukokoelma)
- 1971 *Onneli, Anneli ja orpolapset*. WSOY (saturomaani)
- 1972 *Kaukana täältä*. WSOY (satukokoelma)
- 1975 *Leenan sininen päivä*. WSOY (lastenromaani)
- 1976 *Pilvipaimen*. WSOY (satukokoelma)
- 1976 *Vaari*. Kuvittanut Irmeli Ilmanen. WSOY (kuvakirja)
- 1976 *Vilkku*, yhdessä Maria Kaura-Ahon ja Kari Vaijärven kanssa. Kuvittanut Harmut Friedrich. WSOY (kuvakirja)
- 1980 *Höpsökärpänen*, ilmestynyt aiemmin kokoelmassa *Antti-Karoliina ja muita hassuja satuja*. Kuvittanut Kikka Nyren. Weilin+Göös (kuvakirja)
- 1980 *Seitsemän meren tuolla puolen*. WSOY (satukokoelma)

1980 Radigundiksen kynä. Teoksessa *Sadun avara maailma*. Toim. Sinikka Ojanen, Irja Lappalainen & Marjatta Kurenniemi. Otava (essee). 85–102.

1980 *Tingelis-Tangelis-puutarha*. Ensi-ilta 6.3.1980 Lappeenrannan kaupunginteatterissa (lastennäytelmä)

1984 *Joulun ikkuna*. Weilin+Göös (satukokoelma)

1984 *Onneli, Anneli ja nukutuskello*. WSOY (saturomaani)

1987 *Putti ja pilvilaivat*. WSOY (saturomaani)

1989 *Putti Puuhkajasaarella*. WSOY (saturomaani)

1990 Lukuelämyksiä puolen vuosisadan takaa. Teoksessa *Lapsuuden rajamaat*. Toimi. Ismo Loivamaa. WSOY (essee). 81–86.

1990 Sadun juuret. Esipuhe teoksessa *Suuri suomalainen satukirjasto no 4*. WSOY (essee). 5–6.

1992 *Marjatan satuja*. WSOY (satukokoelma)

1995 *Kolme kissamirriä ja muita runoja*. WSOY (runokokoelma)

2002 *Oli ennen Onnimanni*. Kantaesitys Kansallisteatterissa 20.9.2002. Perustuu sammannimiseen saturomaaniin (lastennäytelmä)

2004 *Olipa Virtasilla joulukuussa*, ilmestynyt aiemmin kokoelmassa *Kaukana täältä*. Kuvitus Virpi Pekkala. WSOY (kuvakirja)

Lisäksi useita käännöksiä ja mukaelmia, joista osa on ilmestynyt Tammen Kultaiset kirjat –sarjassa.

VAASAN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Leena Ekoluoma

Muurahaiskeon uumenista Puuhkajasaarelle

Lause- ja virkerakenne Marjatta Kurenniemen saturomaaneissa

Nykysuomen lisensiaatintyö

Vaasa 2013

